

ВЕРХОВНОГО *Вісник* Суду України

До 85-річчя Верховного Суду України

У Раді суддів України

Рішення у цивільних, адміністративних,
господарських та кримінальних справах

Практика розгляду судами
корпоративних спорів

Судовий контроль за слідчими
та оперативно-розшуковими діями

№ 3(91)' 2008

ОФІЦІЙНЕ НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ВИДАННЯ

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку наукових фахових видань постановою Президії ВАК України від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Пилипчук

Редакційна колегія:

В.П. Барбара, В.В. Городовенко (к.ю.н.), О.Ф. Волков,
Н.О. Кирєєва (к.ю.н.), Л.М. Козаченко, Н.С. Кузнєцова (д.ю.н.),
В.П. Лакизюк, Ф.М. Марчук, М.І. Мельник (д.ю.н.),
С.М. Міщенко, В.П. Потапенко, З.В. Ромовська (д.ю.н.),
І.Л. Самсін, Ю.Л. Сенін, А.О. Селіванов (д.ю.н.),
В.В. Сердюк (к.ю.н.), О.О. Терлецький, М.І. Хавронюк (д.ю.н.),
В.І. Шакун (д.ю.н.), М.Є. Шумило (д.ю.н.),
А.Г. Ярема (заступник голови редколегії)

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей.
За точність наведених у статтях даних, посилань на
нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється
за письмовим дозволом голови редакційної колегії
з обов'язковим посиланням на джерело

Адреса редакції:

01024 Київ 24, вул. П. Орлика, 4^а,
кімн. 231, 516.

Телефони:

голова редакційної колегії (044) 253–3502,
відповідальний секретар (044) 253–1683,
редактори (044) 253–7081, 253–1683,
група технічного забезпечення
(044) 253–0687.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук, П.О. Мусієнко, К.С. Мусієнко,
Р.В. Парубець, Н.М. Федоровська

Комп'ютерний набір: І.П. Балан

Верстка: С.І. Самкова, В.М. Горобченко

Репрографія: В.М. Горобченко

Фото: П.О. Мусієнко

Переклад англійською: О.В. Гунько

Видавець: ТОВ «Видавництво «Істина»

04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.

Телефони: (044) 434–8406, 449–9455, 502–0306.

E-mail: istina_bk@ukr.net

Віддруковано: ТОВ Друкарня «Літера»

03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.

Телефон (факс): (044) 502–6808.

Підписано до друку 20.03.2008. Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58. Зам. 02031і.

Наклад 5620 прим. Ціна договірна.

Анотована інформація про черговий номер журналу ще до
виходу його у світ подається на web-сайті
Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 1996—2008

- 1** До 85-річчя Верховного Суду України
*The 85-th anniversary
of the Supreme Court of Ukraine*
- 2** Мигашко М.Д. На сторожі справедливості
Myhashko M.D. Safeguarding justice
- 5** У Раді суддів України
At the Council of Judges of Ukraine
- 9** Судова практика
Judicial Practice
- 9** Рішення у цивільних справах
Decisions in civil cases
- 11** Рішення в адміністративних справах
Decisions in administrative cases
- 15** Рішення у господарських справах
Decisions in economic cases
- 16** Рішення у кримінальних справах
Decisions in criminal cases
- 20** У судових палатах
At the Judicial Chambers
- 20** Практика розгляду судами корпоративних спорів (ч. 2)
Practice of dealing with corporate disputes
- 35** Точка зору
Opinion
- 35** Ткачук О.С. Судовий контроль за слідчими
та оперативно-розшуковими діями
Tkachuk O.S. Judicial supervision over investigative and operational
search actions
- 39** Сердюк В.В. Дублювання касаційних повноважень судів
як викривлення суті касації
Serdiuk V.V. Duplication of cassation authorities of the courts as the
distortion of cassation content
- 43** Фулей Т.І. Поняття «майно» в практиці Європейського
суду з прав людини
Fuley T.I. The notion of "property" in the ECtHR's practice

Міжнародні зв'язки

International Co-operation

Шановні колеги-судді! Шановні працівники апарату Верховного Суду України!

Щиро вітаю Вас, всіх суддів та працівників апаратів судів країни, ветеранів суддівської роботи зі знаменною датою — 85-літнім ювілеєм Верховного Суду України.

Саме 11 березня 1923 року, як вказують дослідники, Верховний Суд нашої країни розпочав свою роботу.

У його історії було багато складних і водночас яскравих сторінок, у які навечно вкарбовані нелегка повсякденна праця багатьох поколінь наших співвітчизників. За роки свого існування найвищий судовий орган країни змінював склад, назву і статус, але незмінним залишався його високий авторитет та професіоналізм людей, які у ньому працювали, їх відданість Закону.

З набуттям Україною незалежності розпочався новий етап і в діяльності Верховного Суду України. Ми разом із Вами пройшли нелегкі випробування часів зародження нової держави, послідовно відстоюємо кращі традиції судочинства, з готовністю впроваджуємо у нашу діяльність світові надбання правосуддя. Попри усі очевидні труднощі як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції відіграє спрямовуючу та провідну роль у визначенні пріоритетів судочинства. Особливо хочу наголосити на забезпеченні ним однакового застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції та збереженні єдності судової системи.

Віддаючи належне звершеному, мусимо пам'ятати — попереду більша, складніша робота вирішального етапу творення демократичної правової держави і справедливого, доступного, компетентного і безстороннього суду як її неодмінної складової. До цього нас зобов'язує статус найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції та його процесуальне верховенство при здійсненні правосуддя.

Створення ефективної судової системи, що гарантуватиме надійний захист прав і свобод людини, утвердження верховенства права і загальнодемократичних засад судочинства, підвищення рівня довіри суспільства до судової влади мають стати пріоритетними напрямками на шляху розвитку Української держави. Я переконаний, що Верховний Суд і надалі гідно виконуватиме покладені на нього Конституцією і законами України завдання.

Тож дякую Вам за принциповість, високий професіоналізм, віддану працю, що сприяють підвищенню і подальшому зміцненню авторитету судової влади.

Козацького Вам здоров'я, невичерпної енергії, мудрості, творчої наснаги, щастя й родинного затишку. Нехай здобутки на ниві правосуддя винагородять Вас шаную і повагою людей!

Голова
Верховного Суду України

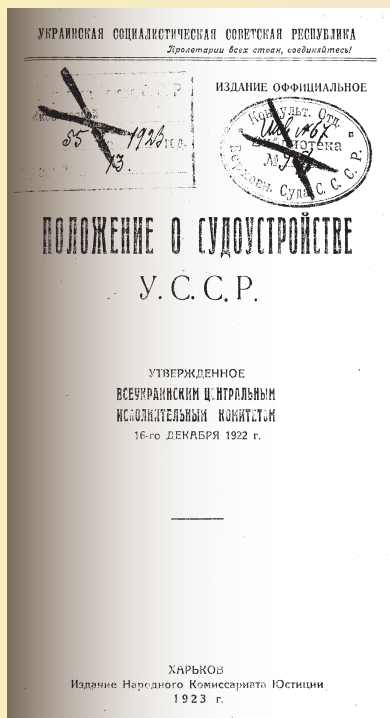
В.Онопенко

До 85-річчя Верховного Суду України

НА СТОРОЖІ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Навесні 2008 р. у Верховного Суду України — ювілейна дата. 11 березня йому виповнилося 85 років. За цей час відбулося чимало змін у судочинстві України. Сьогодні маємо нагоду пригадати, як відбувалося становлення цієї інституції.

Верховний Суд України як інституція заснований в рамках проведення судової реформи 1922 р. На основних положеннях реформи базувалася Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 16 грудня 1922 р., якою було затверджено Положення про судоустрій УСРР.

Найвищий судовий орган країни — Верховний Суд Української республіки — приступив до роботи 11 березня 1923 р. у складі президії, пленуму, касаційної та судової колегій у цивільних і кримінальних справах. Затверджений на початку 1923 р. штат становили Голова Верховного Суду, його заступник, 4 голови колегій, 16 членів, 6 слідчих у найважливіших справах, 76 осіб канцелярського та обслуговуючого персоналу — всього 104 особи.

Першим Верховний Суд очолив уже відомий на той час діяч — С.Ф. Буздалін. До його складу

також увійшли голова цивільної касаційної колегії О.Л. Малицький та її члени Г.Є. Семенова, О.В. Єсава, І.А. Апин, О.Г. Ткачов, голова кримінальної касаційної колегії С.М. Канарський та її члени І.К. Сухоплюєв, Б.С. Собчак, А.Я. Лухт та ін.

«Основи судоустрою Союзу РСР і союзних республік» були затверджені 29 жовтня 1924 р. Відбулося це після утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік на другій сесії Центрального виконавчого Комітету СРСР (ЦВК). Згідно з Конституцією СРСР суди Української республіки стали частиною єдиної судової системи СРСР. Проте не варто забувати, що до 1940 р. у складі Української республіки була і Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка. Її головний суд засновано постановою ВУЦВК і Ради Народних Комісарів від 27 березня 1925 р.

На Верховний Суд УСРР покладалося декілька важливих завдань. Це, зокрема, судовий контроль усіх судових і військових трибуналів,

які діяли на території УСРР; розгляд у касаційно-ревізійному порядку справ, розглянутих окружними судами і військовими трибуналами, у порядку нагляду — всіх справ, розглянутих будь-яким судом республіки. По першій інстанції Верховний Суд розглядав кримінальні та цивільні справи особливого державного значення. Положенням від 1925 р. для розгляду справ по першій інстанції запроваджувався інститут народних засідателів.

Деякі пункти Положення про судоустрій УСРР від 1925 р. свідчать про демократизацію функціонування Верховного Суду УСРР, яке було розвинуте і продовжене у Положенні, затвердженому 11 вересня 1929 р. Згідно з останнім Верховний Суд УСРР залишався єдиним судом України, який мав право переглядати вироки, ухвали і рішення всіх судів республіки, що набирали законної сили. У 20-ті роки на посаді Голови Верховного Суду УСРР, або ж в.о. Голови були С.М. Канарський, М.М. Лебединець, М.В. Михайлик, Ф.Т. Мазур, С.Н. Крупко.

У 30-ті роки погіршився стан організації та діяльності всіх складових судової системи України. «Соціалістичне будівництво», яке підмінене введенням сталінського тоталітарного режиму, змінило завдання Верховного Суду. Відтоді на першому місці стала боротьба із класовими ворогами. Але, незважаючи на всі негаразди того часу, більшість суддів з честю пройшла ці випробування.

У період Великої Вітчизняної війни роботу Верховного Суду було переведено у прифронтовий режим. Голова Верховного Суду К.Т. Топчій, як і більшість членів Суду пішли на фронт, де служили у системі військових трибуналів. У 1943 р. після визволення частини території України на ній відновили свою діяльність органи державної влади й управління. А в березні того ж року у м. Старобільську Ворошиловградської області почав роботу і Верховний Суд УРСР. Тоді суддівський

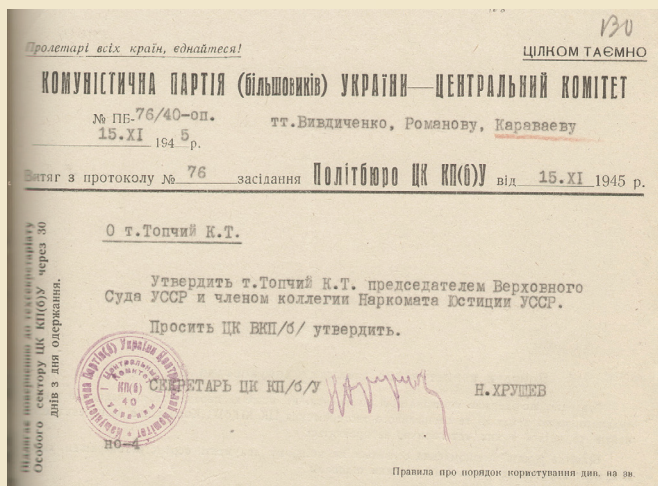
У судовому засіданні. 1925 р.

апарат складався лише з п'яти осіб. За декілька місяців до виконання обов'язків Голови Верховного Суду повернувся і К.Т. Топчій. Після нетривалого перебування в Харкові Верховний Суд УРСР, як і інші центральні державні установи, повернувся до столиці УРСР — м. Києва.

У післявоєнні роки суддям усіх рівнів, а особливо членам Верховного Суду, необхідно було мобілізувати всі сили, досвід та знання. Адже реконструкції та відновлення потребували не тільки зруйновані будівлі, а й правові засади суспільства. У травні 1945 р. було обрано новий склад Верховного Суду УРСР на чолі з в.о. О.Ф. Блискавкою. Через кілька місяців його замінив К.Т. Топчій. У грудні 1948 р. Головою Верховного Суду УРСР став П.Ф. Нощенко.

Делегація українських суддів на чолі з Ф.К. Глухом у КНР. 1954 р.

Протягом останніх десятиліть існування радянської судової системи Верховний Суд УРСР очолювали Ф.К. Глух, В.Г. Зайчук, О.Н. Якименко. Вони гідно обстоювали вірність закону та ідеали справедливості. Підвищився і загальний освітній рівень суддів. Якщо у 30-ті роки серед суддів було лише декілька осіб з вищою освітою, то вже до 40-ї річниці від дня його створення вищу юридичну освіту і стаж судової роботи мав кожен суддя.

У 1991 р. настав час омріяної незалежності. Значний внесок у створення судової системи вже суверенної України, розвитку її законодавства та основних принципів здійснення судово-правової реформи зробив перший Голова Верховного Суду України О.Н. Якименко.

Пояснити специфіку діяльності Верховного Суду може лише та людина, яка присвятила йому не один рік свого життя. У своїх спогадах Валерія Василівна Петренко пригадує, як вперше переступила поріг Верховного Суду: «На час мого обрання до складу Верховного Суду у мене вже був п'ятнадцятирічний досвід роботи суддею обласного суду. Утім, все довелося починати спочатку. Адже то був зовсім інший рівень. Незважаючи на свій уже не юний вік, я почувала себе дівчиськом поряд з фахівцями, рівень професійності яких здавався мені недосяжним». До цих фахівців Валерія Василівна зараховує Г.І. Давиденка та П.М. Дятлова.

«Пригадую одну справу, — говорить В.В. Петренко, — коли я вже майже зовсім

упала в розпач, Петро Миколайович помітив це і сказав слова, які запам'яталися на все життя: «Немає таких справ, які не можна було б вирішити». І завдяки його щирій підтримці справу було вирішено».

Не оминає у своїх спогадах Валерія Василівна мудрого і виваженого М.Г. Костенка. А також людину, з якою працювала в одному кабінеті, «веселого і енергійного моряка» А.Д. Гріненка. Пощастило попрацювати нашій героїні і з Є.В. Шелудьком і Ф.В. Стреловим. Понад двадцять років кожен із них працював у Верховному Суді.

Пригадує наша героїня умови, в яких довелося працювати. За чверть століття її судового досвіду змінилося немало. «Один кабінет на четверо-п'ятеро суддів, один телефонний апарат. Але, незважаючи не це, був ентузіазм, була атмосфера самодисципліни і відповідальності, гордість за належність до почесної армії суддів Верховного Суду... Зараз настали нові часи, майже повністю змінився склад Суду, значно покращилися умови праці. Так і має бути», — пише у своїх спогадах Валерія Петренко.

А от Людмила Федорівна Малинникова прийшла у Верховний Суд рівно півстоліття тому — 20 березня 1958 р. Їй — тоді ще зовсім юній дівчині — вдалося поєднати роботу у вищому судовому органі країни із навчанням на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Згодом Людмилу Федорівну прийняли на

Л.Ф. Малинникова (друга ліворуч у другому ряду) і В.В. Петренко (друга ліворуч у третьому ряду) у складі судової колегії в цивільних справах Верховного Суду УРСР. 1972 р.

посаду консультанта до судової колегії в цивільних справах. Суддями судової колегії у цивільних справах на той час були Л.Я. Шевченко (заступник голови судової колегії), Г.І. Давиденко, П.М. Дятлов, М.Г. Костенко, Ф.В. Стрелов, В.В. Петренко, Є.В. Шелудько, Л.Р. Кашеева, Л.Г. Кретьова.

Пригадує Людмила Федорівна і виконувала в той час роботу: «До обов'язків консультанта колегії входило вивчення скарг, які надходили і розподілялись між консультантами. Переважно надходили на вивчення скарги у порядку нагляду на судові рішення в цивільних справах, інколи траплялися скарги з інших питань (на дії суддів, різні життєві проблеми). Консультант із своїми пропозиціями за результатами вивчення скарги доповідав заступнику голови судової колегії у цивільних справах, який приймав рішення (витребування справи, відмову у витребуванні справи та направлення скарги до обласних судів із дорученнями та ін.)».

Іноді протягом дня на вивчення давали від 15 до 25 скарг, щодо яких консультант мав також підготувати відповідного листа скаржнику за підписом посадової особи. Людмила Федорівна зізнається, що протягом першого року роботи їй було досить складно. Допомогли досвідчені юристи-професіонали Т.Г. Савкіна, М.С. Трохимчук та старший консультант О.І. Кулікова, які працювали тривалий час на посаді консультанта і мали значний досвід. О.І. Кулікова до того ж раніше була членом Верховного Суду України.

До Верховного Суду Людмила Федорівна поверталася тричі. Останній раз — у 1984 р., на посаду судді. «Кваліфіковану та доброзичливу допомогу на початку моєї роботи на посаді судді я отримувала від досвідченого судді Валерії Василівни Петренко, яку згадую з великою вдячністю і зараз», — ділиться спогадами жінка. «А вже в наступному році, — пригадує Малинникова, — склад Верховного Суду змінився. До судової колегії в цивільних справах були обрані, зокрема, судді В.В. Онопенко, В.М. Ковтонюк та М.Д. Савенко».

Працюючи у Верховному Суді, Л.Ф. Малинникова була обрана членом Президії Верховного Суду України, а також входила до складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України. Вона входила до експертної групи з питань підготовки проектів міжнародних договорів про правові відносини та правову допомогу в цивільних, шлюбно-сімейних та кримінальних справах і робочої групи з підготовки проекту Цивільного процесуального кодексу України.

У зрілому віці привела стежина до Верховного Суду Валентину Павлівну Кузьменко. У 1996 р., коли її офіційно обрали до складу Верховного Суду України, вона мала за плечима вищу освіту, здобуту на юридичному факультеті Ростовського державного університету, і понад тридцятирічний досвід роботи адвокатом і суддею районного та апеляційного судів. Валентина Павлівна пригадує: «Я відчувала себе під-

Судді у відставці В.П. Кузьменко та В.В. Земляной передають свій досвід молоді

літком поряд із суддями, досвід і знання яких просто дивували. Це були В.Ф. Бойко, В.Т. Маляренко, Є.І. Овчинников, В.Г. Білоусенко, М.М. Цитович, М.М. Макаренко, В.В. Земляной та багато інших, які вже не один рік працювали у цій установі».

Створена власноруч Валентиною Павлівною картотека давала можливість здійснювати роботу оперативно і обґрунтовано. Її якість оцінили і районні судді, які також користувалися нею. За час роботи у Верховному Суді України їй неодноразово доводилося брати участь у розгляді справ про контрабанду та порушення митних правил, долучатися до проведення багатьох міжвідомчих семінарів у різних регіонах України з цієї тематики, за результатами аналізу судової практики у справах зазначеної категорії готувати першу на таку тему Постанову Пленуму Верховного Суду України, яка була вперше прийнята в Україні, та брати участь в аналітичних розробках у рамках здійснення програм НДІ «Проблеми людини» (1998 р.), «Суд в Україні: боротьба з корупцією, організованою злочинністю і захист прав людини» (1999 р.).

Як би там не було, але і Людмила Федорівна, і Валерія Василівна, і Валентина Павлівна переконані: найбільше в житті їм стала в нагоді підтримка старших колег. Бо не з підручників і посібників дізналися вони основну істину життя, а з власного досвіду та досвіду своїх товаришів і колег.

Для збереження унікальної інформації про становлення судочинства на теренах нашої країни було створено музей Верховного Суду України. Кожна пам'ятка у музеї по-своєму унікальна і має свою історію. Наприклад, острокони та білі й чорні камінці-фішки, за допомогою яких судді давньогрецького міста Ольвія вирішували долю співгромадян. Цікавим також є зібрання матеріальних свідчень судових реформ Російської імперії — нагрудні знаки мирових і міських суддів, гудзики з форменого вбрання представників судової влади різних часів. Керівництво музею постійно проводить зустрічі з «живими легендами», свідками змін у системі судочинства — суддями-ветеранами Великої Вітчизняної війни та ветеранами праці. Адже керується музей гаслом «Пам'ятаємо минуле — творимо майбутнє!». Не дивно, що все частіше журналісти провідних видань та телеканалів цікавляться надбаннями музею. Нерідко останній стає головною темою зйомок спецсюжетів та короткометражних фільмів.

Особливо відповідальні завдання стоять перед Верховним Судом України на сучасному історичному етапі творення суверенної правової європейської держави. Судді Верховного Суду мають великі права та довіря українського народу. На них покладена і величезна відповідальність.

М.Д. Мигашко

Завідувач музею Верховного Суду України М.Д. Мигашко

29 лютого 2008 р. відбулося чергове засідання Ради суддів України.

На початку засідання голова Ради суддів **Петро Пилипчук** поінформував учасників засідання про роботу Ради суддів України у 2007 р. та організацію роботи щодо розгляду звернень громадян, установ і організацій з приводу роботи судів та суддів. Так, протягом року до Ради суддів надійшло 5 тис. 842 звернення (скарги, заяви, пропозиції) щодо порушення норм матеріального і процесуального права під час розгляду справ (65,6 % звернень), порушення розумних строків розгляду справ (15,8 %), упередженості та неетичної поведінки суддів (9,3 %), неналежної організації роботи суду (4,9 %), неналежно повідомлення про час і місце розгляду судових справ (1,9 %). Значна їх частина — повторні. Більшість таких звернень не відповідають вимогам чинного законодавства, в деяких випадках громадяни висловлюють свої емоції без зазначення конкретних фактів порушень, іноді — просто незадоволення результатом розгляду попередніх заяв та скарг. Петро Пилипчук також повідомив, що у 2007 р. відбулося 7 засідань Ради суддів України, на яких було розглянуто 128 питань. Найбільш важливі з них стосувалися пропозицій про внесення змін до законопроектів щодо змін до Конституції України, законів «Про судоустрій України» та «Про статус суддів», а також про погодження згідно з ч. 5 ст. 128 Закону «Про судоустрій України» проектів Положення про Державну судову адміністрацію України та відповідної постанови Уряду. У зв'язку з рішенням Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007 Рада суддів України вирішує питання призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції та звільнення з цих посад (рішення від 31 травня 2007 р. № 50). Рада суддів ухвалила 17 рішень, якими призначено на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції 357 суддів, а також розглянула не менш важливі питання щодо належного фінансування судів, виконання Державної програми забезпечення судів належними приміщеннями на 2006—2010 роки, стану формування Єдиного державного реєстру судових рішень, професійної підготовки суддів, підвищення їх кваліфікації та якісного складу кандидатів на посаду судді і питання щодо матеріального забезпечення суддів.

Заслухавши та обговоривши інформацію заступника голови Ради суддів України **Олександра Волкова** про визначення повноважень Державної судової адміністрації України (далі — ДСА), Рада суддів вирішила створити робочу групу щодо підготовки пропозицій з питань звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням

щодо визнання неконституційними положень ст. 125 Закону «Про судоустрій України» та інших статей цього Закону і розробки відповідного проекту Закону «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» щодо визначення статусу органів ДСА. Крім того, члени Ради суддів як тимчасову необхідну умову належного здійснення організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи до приведення норм чинного законодавства у відповідність із нормами Конституції погодили проект Положення про Державну судову адміністрацію України із застереженнями щодо неприпустимості координації діяльності ДСА Міністерством юстиції України.

Заслухавши інформацію головного контролера — директора департаменту з питань оборони та правоохоронної діяльності Рахункової палати **Василя Невідомого**, першого заступника Голови ДСА **Олександра Лощихіна**, заступника голови Ради суддів України **Станіслава Міщенко** про звіт Рахункової палати щодо аудиту діяльності ДСА, учасники засідання доручили останній забезпечити виконання Плану заходів на виконання рішень та усунення недоліків за результатами аудиту ефективності використання коштів Державного бюджету України на забезпечення діяльності місцевих загальних судів та інформатизацію діяльності судів, а бюджетному комітету Ради суддів — вивчити це питання і доповісти на засіданні.

Заступник Голови ДСА Олександр Лощихін доповів про виконання державного бюджетного фінансування судової системи у 2007 р. та перспективи на 2008 р. Він повідомив, що недофінансування видатків на утримання судових органів у 2007 р. становило 51 %. Таким чином, обсяги видатків, передбачені на утримання судової влади Законом «Про державний бюджет України на 2007 рік», не забезпечили належної діяльності судів загальної юрисдикції, органів суддівського самоврядування, територіальних управлінь ДСА, що ставить під загрозу виконання ними завдань у визначеній сфері діяльності.

Члени Ради суддів України розглянули питання та прийняли відповідні рішення про призначення суддів на адміністративні посади у Вищому господарському суді України, апеляційному і місцевому господарських, апеляційних та місцевих адміністративних, апеляційних і місцевих загальних судах України, військовому місцевому суді, низку інших питань внутрішньої діяльності судів, а також питання про заохочення суддів.

Ще одним своїм рішенням Рада суддів України звільнила з посади заступника голови Апеляційного суду м. Києва Мико-

лу Короленка за неналежне виконання посадових обов'язків. Таке рішення ухвалено за наслідками розгляду подання Голови Верховного Суду України Василя Онопенка. Підставою для звільнення стали результати перевірки діяльності Апеляційного суду м. Києва, рішення президії цього суду і ради суддів м. Києва та інші матеріали, які свідчать про неналежну організацію Миколою Короленком роботи очолюваної ним судової палати у кримінальних справах вказаного суду, допущені порушення в організації роботи палати, втручання у діяльність інших суддів з розгляду конкретних справ.

Рада суддів України звернулася до народних депутатів України щодо необхідності у їх діяльності неухильно дотримуватися вимог Конституції та законів України, які визначають засади і принципи здійснення правосуддя та функціонування судових органів, і не допускати протиправних дій та втручан-

ня в роботу судів та суддів. Таке звернення стало реакцією вищого органу суддівського самоврядування на організовану та проведену народними депутатами України і працівниками секретаріату парламентського Комітету з питань правосуддя перевірку діяльності Стрийського міськрайонного суду Львівської області.

Засідання Ради суддів України відбулося за присутності Голови Верховного Суду України **Василя Онопенка**, голови Вищого господарського суду України **Сергія Демченка**, Голови ДСА **Івана Балаклицького**, заступника керівника служби з представництва у судах України інтересів Президента України та створених ним консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб Секретаріату Президента України **Віталія Положишніка**, ректора Академії суддів України **Ірини Войтюк**.

29 лютого 2008 р.

м. Київ

Р І Ш Е Н Н Я № 21

Про призначення заступника голови Вищого господарського суду України, голови Житомирського апеляційного господарського суду та голови Господарського суду Закарпатської області

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та голови Вищого господарського суду України про призначення суддів на посади заступника голови Вищого господарського суду України, голови Житомирського апеляційного господарського суду і голови Господарського суду Закарпатської області, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1

ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **в и р і ш и л а**:

Призначити строком на п'ять років:
заступником голови Вищого господарського суду України **МОСКАЛЕНКА Віктора Семеновича**;
головою Житомирського апеляційного господарського суду **ЗАВ'ЯЗУНА Василя Степановича**;
головою Господарського суду Закарпатської області **ВАЦИЛІНУ Надію Михайлівну**.

29 лютого 2008 р.

м. Київ

Р І Ш Е Н Н Я № 22

Про призначення голови Апеляційного суду м. Києва

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення судді на посаду голови Апеляційного суду м. Києва, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28,

п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **в и р і ш и л а**:

Призначити строком на п'ять років:
головою Апеляційного суду м. Києва **ЧЕРНУШЕНКА Антона Васильовича**.

29 лютого 2008 р.

м. Київ

Р І Ш Е Н Н Я № 23

Про призначення першого заступника та заступника голови Львівського апеляційного адміністративного суду

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та голови Вищого адміністративного суду України про призначення суддів на посади першого заступника і заступника голови Львівського апеляційного адміністративного суду, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 За-

кону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **в и р і ш и л а**:

Призначити строком на п'ять років:
першим заступником голови Львівського апеляційного адміністративного суду **КУШНЕРИКА Мар'яна Петровича**;
заступником голови Львівського апеляційного адміністративного суду **УЛИЦЬКОГО Василя Зіновійовича**.

Р І Ш Е Н Н Я № 24**Про призначення заступника голови
Львівського окружного адміністративного суду**

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України та голови Вищого адміністративного суду України про призначення судді на посаду заступника голови Львівського окружного адміністративного суду, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів

Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **в и р і ш и л а** :

Призначити строком на п'ять років:
заступником голови Львівського окружного адміністративного суду **ТЕРТИЧНОГО Віталія Григоровича.**

Р І Ш Е Н Н Я № 25**Про призначення голів та заступників голів
місцевих загальних судів**

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення суддів на посади голів та заступників голів місцевих загальних судів, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **в и р і ш и л а** :

Призначити строком на п'ять років:

заступником голови Вільногірського міського суду Дніпропетровської області **ШАПОВАЛА Григорія Івановича;**

головою П'ятихатського районного суду Дніпропетровської області **ЗАБРОДІНУ Ольгу Андріївну;**

заступником голови Тернівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області **ДЕМИДЕНКА Юрія Юрійовича;**

заступником голови Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області **КІР'ЯКОВУ Наталю Павлівну;**

заступником голови Сихівського районного суду м. Львова **ВОЛОСКО Ірину Романівну;**

головою Сокальського районного суду Львівської області **ПАХУТА Сергія Олександровича;**

заступником голови Центрального районного суду м. Миколаєва **ЧЕРЕНКОВУ Наталію Петрівну;**

заступником голови Комінтернівського районного суду Одеської області **КОПІЦУ Олега Володимировича;**

заступником голови Полтавського районного суду Полтавської області **ГЕРАСИМЕНКО Вікторію Миколаївну;**

заступником голови Семенівського районного суду Полтавської області **ХАЛЯВКУ Валентина Івановича;**

заступником голови Хорольського районного суду Полтавської області **КАРПУШИНА Григорія Леонідовича;**

заступником голови Чутівського районного суду Полтавської області **АНТОНОВА Андрія Анатолійовича;**

головою Гощанського районного суду Рівненської області **РУДИК Людмилу Миколаївну;**

головою Сарненського районного суду Рівненської області **ВЛАСИК Наталію Миколаївну;**

заступником голови Куп'янського міськрайонного суду Харківської області **СЕЛЮТІНУ Надію Миколаївну;**

головою Люботинського міського суду Харківської області **ДЕМ'ЯНЕНКО Ірину Володимирівну;**

заступником голови Московського районного суду м. Харкова **КОРОТКОГО Ігоря Петровича;**

головою Нововоронцовського районного суду Херсонської області **ПАВЛЮЧЕНКА Віктора Сільвестровича;**

головою Глибочького районного суду Чернівецької області **КОСОВАНА Трояна Трояновича;**

заступником голови Городнянського районного суду Чернігівської області **БЕРЕЗОВСЬКОГО Олексія Дмитровича**

Р І Ш Е Н Н Я № 26**Про призначення заступника голови
військового місцевого суду Одеського гарнізону**

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення судді на посаду заступника голови військового місцевого суду Одеського гарнізону, враховуючи Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом

України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України вирішила:

Призначити строком на п'ять років:

заступником голови військового місцевого суду Одеського гарнізону **ДЕРКАЧОВА Олександра Вячеславовича.**

Р І Ш Е Н Н Я № 27

Про дострокове звільнення Короленка М.П. з посади заступника голови Апеляційного суду м. Києва — голови судової палати у кримінальних справах (в и т я г)

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про дострокове звільнення судді Короленка Миколи Павловича з посади заступника голови Апеляційного суду м. Києва — голови судової палати у кримінальних справах, заслухавши доповідь заступника голови Ради суддів України Волкова О.Ф., пояснення голови Апеляційного суду м. Києва Чернушенка А.В., враховуючи рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 року №1-рп/2007, керуючись ст. 6, ч. 2 ст. 19, ч. 2 ст. 130 Конституції України, ч. 1 ст. 14, ст. 17, ч. 5 ст. 20 (у частині, конституційність якої не

поставлена під сумнів Конституційним Судом України), п. 10 ч. 1 ст. 28, п. 6 ч. 1 ст. 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» та відповідно до рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50, Рада суддів України **в и р і ш и л а :**

за неналежну організацію роботи очолюваної ним судової палати у кримінальних справах **КОРОЛЕНКА Миколу Павловича** звільнити достроково з посади заступника голови Апеляційного суду м. Києва — голови судової палати у кримінальних справах.

Голова Верховного Суду України констатує реальну загрозу правосуддю і просить парламент усунути її

Про це йдеться у листі Голови Верховного Суду України Василя Онопенка до Голови Верховної Ради України Арсенія Яценюка.

Така загроза зумовлена закінченням строку повноважень великої кількості суддів і зволіканням із вирішенням питання щодо їх обрання безстроково Верховною Радою України.

Як зазначається у листі, з початку роботи Верховної Ради України VI скликання Головою Верховного Суду України до парламенту було внесено 442 подання щодо обрання безстроково суддів місцевих та апеляційних загальних судів, а також 5 подань щодо обрання суддів Верховного Суду України. Крім того, велику кількість подань щодо обрання безстроково на посади суддів спеціалізованих судів було внесено головами вищих спеціалізованих судів.

Проте станом на 14 березня 2008 р. Верховна Рада України не розглянула жодного з цих подань.

До Верховного Суду України надходять звернення голів загальних апеляційних судів, що констатують кризову ситуацію, в якій опинилися деякі суди через закінчення строку повноважень суддів, та порушують питання про необхідність вжиття невідкладних заходів щодо її виправлення.

Так, за наявною у Верховному Суді України інформацією у

багатьох судах фактично справи розглядає один суддя (Маневицький районний суд Волинської області, Рокитнянський районний суд Київської області, Ульяновський районний суд Кіровоградської області, Липоводолинський районний суд Сумської області, Дворічанський районний суд Харківської області, Великопетитський районний суд Херсонської області, Білогірський та Новоушицький районні суди Хмельницької області та ряд інших). У понад 30 місцевих судах судочинство здійснюється лише двома суддями.

Василь Онопенко наголошує на тому, що у значній кількості судів, у тому числі апеляційних, через невирішеність питань з обрання суддів на посади безстроково є надзвичайно великим навантаження на працюючих суддів. Це вкрай негативно позначається на оперативності та якості розгляду судових справ.

Якщо питання про обрання суддів безстроково не буде вирішено найближчим часом, то деякі із місцевих судів взагалі не зможуть діяти як судові органи. Зокрема, уже на початку квітня така ситуація реально виникне у Рокитнянському районному суді Київської області, в якому жоден суддя не буде повноважним здійснювати правосуддя.

Через значну кількість вакансій надмірним є також навантаження на суддів Верховного Суду України (надходить до 150 і більше справ та скарг на місяць), що ускладнює діяльність найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції з виконання покладених на нього повноважень.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається.

Зупинення, а також істотне ускладнення діяльності судів із зазначених вище причин загрожує підризом правових основ здійснення правосуддя, створює істотні перешкоди для судового захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, що є порушенням основних засад та принципів правової держави. Крім того, така ситуація негативно позначається на іміджі України і може призвести до збільшення звернень громадян нашої держави до міжнародних судових інстанцій за захистом своїх прав.

З огляду на це Голова Верховного Суду просить Голову Верховної Ради вжити заходів щодо невідкладного розгляду Верховною Радою України подань про обрання на посади суддів безстроково.

Рішення у цивільних справах

Відповідно до ст. 196 СК України при виникненні заборгованості зі сплати аліментів з вини особи, яка зобов'язана сплачувати їх за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Розмір неустойки може бути зменшений судом з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів. Висновок суду про наявність вини відповідача має ґрунтуватися на всебічно досліджених доказах.

Вирішуючи позов про стягнення неустойки (пені) за несвоєчасну сплату аліментів, слід мати на увазі, що відповідно до статей 7, 8 СК України до цих правовідносин підлягають застосуванню норми гл. 19 ЦК України щодо позовної давності, зокрема ст. 258 ЦК України, у якій встановлено спеціальну позовну давність в один рік до вимог про стягнення неустойки

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 14 листопада 2007 р.
(в и т я г)*

У січні 2007 р. М.Т. звернулася до суду із позовом до М.О. про стягнення пені за несплату аліментів та про визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі, мотивуючи вимоги тим, що відповідач не забезпечує належної сплати аліментів на їхню дочку, які стягнуто з нього за рішенням Франківського районного суду м. Львова від 12 серпня 2004 р.

Посилаючись на те, що згідно з розрахунком, складеним державним виконавцем Відділу державної виконавчої служби Франківського районного управління юстиції м. Львова (далі — ВДВС), заборгованість відповідача зі сплати аліментів станом на 1 грудня 2006 р. становила 3 тис. 212 грн, М.Т. просила стягнути з нього 20 тис. 492 грн пені за несвоєчасне виконання зобов'язання зі сплати аліментів та визначити розмір аліментів на дочку — 1 тис. грн щомісячно.

Франківський районний суд м. Львова рішенням від 13 лютого 2007 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Львівської області від 21 травня 2007 р., позов М.Т. задовольнив: стягнув із М.О. 20 тис. 492 грн пені за несвоєчасне виконання зобов'язання зі сплати аліментів та визначив розмір аліментів, що підлягають стягненню на утримання дочки, у твердій грошовій сумі — 1 тис. грн щомісячно. Суд також вирішив питання про судові витрати.

У поданій до Верховного Суду України касаційній скарзі М.О. просив скасувати рішення Франківського районного суду м. Львова від 13 лютого 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 21 травня 2007 р. і передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга М.О. підлягає задоволенню частково, а судові рішення — скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції з таких підстав.

Суди встановили, що Франківський районний суд м. Львова рішенням від 12 серпня 2004 р. стягнув із відповідача на користь М.Т. аліменти в розмірі $\frac{1}{4}$ частини з усіх видів заробітку, однак не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян до повноліття дитини, починаючи з 9 квітня 2004 р.

Згідно з розрахунком державного виконавця ВДВС станом на 1 грудня 2006 р. заборгованість відповідача зі сплати аліментів становила 3 тис. 212 грн.

Задовольняючи позов про стягнення неустойки за період із 1 травня 2004 р. до 30 листопада 2006 р. у розмірі 20 тис. 492 грн, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, виходив з вини відповідача у виникненні заборгованості зі сплати аліментів.

Однак із таким висновком не можна погодитися з таких підстав.

Відповідно до ст. 196 СК при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Розмір неустойки може бути зменшений судом з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів.

Заперечуючи проти позову, відповідач зазначив, що причини виникнення заборгованості зі сплати аліментів є поважними: вимушений прогул у зв'язку з незаконним звільненням з роботи, яке він оскаржив у суді, його матеріальний стан і стан здоров'я, а також послався на те, що виникненню заборгованості сприяли дії самої позивачки — директора товариства з обмеженою відповідальністю «Магнолія-плюс», яка, звільнивши його з роботи, не здійснила розрахунку та не виконала рішення Франківського

районного суду м. Львова від 28 березня 2006 р. — не передала відповідачеві автомобіль «Ауді-80», що позбавило його можливості мати дохід і сплачувати аліменти.

Усупереч вимогам статей 10, 57, 60, 137, 212, 213 ЦПК суд залишив поза увагою доводи відповідача та не вжив заходів для з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, хоча ці обставини мають суттєве значення для правильного вирішення справи з огляду на положення ч. 2 ст. 196 СК.

Крім того, відповідно до статей 7, 8 СК до правовідносин сторін підлягають застосуванню норми гл. 19 ЦК щодо позовної давності.

У ст. 258 ЦК визначено спеціальну позовну давність в один рік до вимог про стягнення неустойки.

Відповідно до статей 10, 213, 214 ЦПК суд повинен сприяти всебічному і повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснювати особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджувати про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяти здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених цим Кодексом, а під час ухвалення рішення вирішити, зокрема, питання і щодо позовної давності.

Не можна погодитися і з висновками суду в частині про стягнення з відповідача аліментів на підставі ст. 184 СК у твердій грошовій сумі у розмірі 1 тис. грн, оскільки рішення суду не містить мотивів визначення аліментів саме в такому розмірі.

За таких обставин суд першої інстанції неправильно застосував норми матеріального права та порушив норми процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи, цих порушень не усунув апеляційний суд, а тому судові рішення відповідно до ст. 338 ЦПК підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись нормами статей 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу М.О. задовольнила: рішення Франківського районного суду м. Львова від 13 лютого 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 21 травня 2007 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ст. 119 ЗК України громадяни, які добросовісно, відкрито і безперервно користуються земельною ділянкою протягом 15 років, але не мають документів, які б свідчили про наявність у них прав на цю земельну ділянку, можуть звернутися до органу державної влади або органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу її у власність або надання у користування. Розмір цієї земельної ділянки встановлюється у межах норм, визначених цим Кодексом.

Передача земельних ділянок у власність здійснюється на підставі технічних документів та матеріалів, які підтверджують розмір цих земельних ділянок.

Питання регулювання земельних відносин відповідно до п. 34 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» віднесено до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад

*Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 листопада 2007 р.
(в и т я г)*

У лютому 2003 р. Г.М., У.В., У.М., У.С. звернулися до суду з позовом до Іршавської міської ради (далі — Миськрада) про скасування її рішення і виділення у приватну власність земельних ділянок та видачу державних актів на право власності.

Позов вони мотивували тим, що 30 травня 2002 р. подали заяви про оформлення права власності на земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства в урочищі Урстова гора у м. Іршаві, яким користуються з 1980 р. Заяви не були своєчасно розглянуті, і суд зобов'язав Іршавського міського голову (далі — міський голова) винести їх на розгляд сесії. Однак рішенням сесії Миськради від 14 лютого 2003 р. земельні ділянки надано під забудову, а не для ведення особистого селянського господарства. Позивачі просили суд скасувати рішення п'ятої сесії четвертого скликання Миськради від 14 лютого 2003 р. та передати у власність для ведення особистого селянського господарства земельні ділянки Г.М. у розмірі 7 тис. 246 кв. метрів, У.В. — 5 тис. 646 кв. метрів, У.М. — 5 тис. 175 кв. метрів, У.С. — у розмірі 4 тис. 628 кв. метрів в урочищі Урстова гора в м. Іршаві з оформленням та видачею правостановлюючих документів.

Іршавський районний суд Закарпатської області рішенням від 24 березня 2004 р. позов задовольнив і зобов'язав міського голову оформити та видати позивачам свідоцтва про право власності на ці ділянки.

Апеляційний суд Закарпатської області ухвалою від 3 листопада 2004 р. рішення Іршавського районного суду Закарпатської області від 24 березня 2004 р. залишив без змін.

У касаційній скарзі Миськрада просила скасувати постановлені судові рішення та закрити провадження у справі, посилаючись на те, що суд неправильно застосував норми матеріального права та порушив норми процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Задовольняючи позовні вимоги позивачів у частині передачі у приватну власність для ведення особистого селянського господарства земельних ділянок, суд першої інстанції правильно виходив з того, що позивачі з 1987 р. користуються спірними земельними ділянками і сплачують за це податки.

Проте не можна погодитись із рішенням суду в частині надання цих земельних ділянок у приватну власність.

Відповідно до ст. 119 ЗК громадяни, які добросовісно, відкрито і безперервно користуються земельною ділянкою протягом 15 років, але не мають документів, які б свідчили про наявність у них прав на цю земельну ділянку, можуть звернутися до органу державної влади або органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу її у власність або надання у користування. Розмір цієї земельної ділянки встановлюється у межах норм, визначених цим Кодексом.

Передача земельних ділянок у власність здійснюється на підставі технічних документів та матеріалів, які підтверджують розмір цих земельних ділянок.

Позивачі не надали суду доказів, які б підтверджували, що вони протягом 15 років користуються земельними ділянками, розташованими в урочищі Урстова гора в м. Іршаві, у тих розмірах, які вони зазначили в позовній заяві.

Згідно зі ст. 58 Конституції закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Позивачі користувалися спірними земельними ділянками до введення в дію ЗК від 25 жовтня 2001 р., який набрав чинності з 1 січня 2002 р. Правовідносини виникли задовго до введення в дію ЗК, тому погодитися з рішенням суду першої інстанції з посиланням на ст. 119 ЗК не можна.

Крім того, не можна погодитись і з рішенням суду першої інстанції в частині зобов'язання місько-

го голови оформити та видати позивачам свідоцтва про право власності на спірні земельні ділянки.

Відповідно до п. 34 ст. 26 Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі — Закон) до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад належить вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин.

Статтю 33 Закону передбачено, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні та делеговані повноваження, зокрема реєстрація суб'єктів права власності на землю, реєстрація права користування землею і договорів на оренду землі, видача документів, що посвідчують право власності і право користування землею.

У ст. 42 цього Закону визначено повноваження міського голови, з яких вбачається, що до його компетенції оформлення і видача свідоцтв про право власності на земельну ділянку не входить.

Отже, суд першої інстанції безпідставно зобов'язав міського голову вчиняти дії, які належать до компетенції міської ради.

Враховуючи викладене, суд першої інстанції не з'ясував характеру правовідносин та учасників правовідносин, що має суттєве значення для правильного вирішення спору.

Оскільки порушення норм матеріального та процесуального права призвело до неправильного вирішення справи, рішення суду першої інстанції та ухвала суду апеляційної інстанції підлягають скасуванню, а справа — передачі на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 338, 345 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Миськради задовольнила частково: рішення Іршавського районного суду Закарпатської області від 24 березня 2004 р. та ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області від 3 листопада 2004 р. скасувала, справу передала до суду першої інстанції для нового розгляду іншим суддею.

Рішення в адміністративних справах *

Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи за позовами на рішення, дії чи бездіяльність органів Антимонопольного комітету України як суб'єкта владних повноважень

ПОСТАНОВА Іменем України

20 листопада 2007 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у відкритому судовому за-

сіданні справу за позовом Закритого акціонерного товариства «Фінансова реєстраційна компанія «Авіста» (далі — Товариство) до Луганського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України (далі — Відділення АМКУ) про визнання недійсним рішення від 3 березня 2005 р. № 07-18.1/4 — за скаргою Відділення АМКУ про перегляд за винятковими обставинами постанови Вищого адміністративного суду України від 20 червня 2006 р., **в с т а н о в и л а:**

У березні 2005 р. Товариство звернулося в суд із зазначеним позовом, у якому, посилаючись на відсутність у його діях порушень Закону України

* Публікується повний текст судових рішень із незначною редакційною правкою.

від 11 січня 2001 р. № 2210-III «Про захист економічної конкуренції» (далі — Закон № 2210-III), просило визнати недійсним рішення Відділення АМКУ від 3 березня 2005 р. № 07-18.1/4 «Про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та накладення штрафу».

Господарський суд Луганської області рішенням від 25 травня 2005 р., залишеним без змін постановою Луганського апеляційного господарського суду від 27 жовтня 2005 р., які ухвалено у порядку господарського судочинства, позов задовольнив, оспорюване рішення Відділення АМКУ визнав недійсним.

Вищий господарський суд України постановою від 21 лютого 2006 р. касаційну скаргу Відділення АМКУ від 25 листопада 2005 р. задовольнив частково — рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій, скасував, справу передав на новий розгляд до Господарського суду Луганської області.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 20 червня 2006 р. касаційну скаргу Відділення АМКУ від 24 листопада 2005 р. залишив без задоволення, а рішення судів першої та апеляційної інстанцій — без змін.

У скарзі про перегляд ухвали Вищого адміністративного суду України за винятковими обставинами Відділення АМКУ зазначає, що цей касаційний суд прийняв до свого провадження і розглянув справу, яка не належить до його юрисдикції, посилаючись на те, що ця сама справа у касаційному порядку розглянута Вищим господарським судом України.

Заслухавши представників сторін, перевіrivши за матеріалами справи доводи, наведені у скарзі та запереченнях, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає, що касаційні суди господарської та адміністративної юрисдикції неоднаково застосували норми процесуального права, які визначають їхню юрисдикцію.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей при застосуванні судами касаційної інстанції норм матеріального права, які визначають юрисдикцію цих судів, Верховний Суд України виходить із нижченаведеного.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII «Про Антимонопольний комітет України» цей Комітет є державним органом зі спеціальним статусом, мета діяльності якого полягає в забезпеченні державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель, що у розумінні положень ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) відповідає ознакам суб'єкта владних повноважень.

Публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, є справою адміністративної юрисдикції.

Закон № 2210-III є спеціальним у галузі захисту економічної конкуренції та загальним — при визначенні суб'єктом господарювання порядку захисту у суді прав, порушених органами Антимонопольного комітету України. З останнього питання спеціальними є норми процесуального законодавства, зокрема КАС, який уведено в дію з 1 вересня 2005 р., та Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК).

Положення Закону від 31 травня 2005 р. № 2596-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення правового захисту економічної конкуренції» повинні застосовуватися з урахуванням дії закону в часі за принципом пріоритету тієї норми, яка прийнята пізніше.

Оскільки спір між сторонами виник не у зв'язку із регулюванням господарських правовідносин між суб'єктом господарювання та Відділенням АМКУ, підстав для здійснення правосуддя у цій справі в порядку господарського процесуального законодавства немає.

Відповідно до ст. 4 КАС правосуддя в адміністративних справах здійснюється адміністративними судами. Їм же належить і вирішальне право кваліфікування спорів за юрисдикцією.

Спір у справі щодо оскарження рішення Відділення АМКУ як суб'єкта владних повноважень є адміністративним, тому ця справа підлягає розгляду в порядку, встановленому КАС.

З огляду на викладене юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи за позовами на рішення, дії чи бездіяльність органів Антимонопольного комітету України як суб'єкта владних повноважень.

Відповідно до п. 6 Прикінцевих та перехідних положень КАС до початку діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів адміністративні справи, підвідомчі господарським судам відповідно до ГПК 1991 р., вирішують у першій та апеляційній інстанціях відповідні місцеві та апеляційні господарські суди за правилами КАС.

Згідно із цим правилом відповідні місцеві та апеляційні господарські суди до початку діяльності адміністративних судів самостійно визначають свою юрисдикцію.

Застосування цими судами відповідних процесуальних норм — КАС чи ГПК — під час

розгляду справи вказує на те, який суд — адміністративний чи господарський — розглядав справу.

Порушуючи касаційне провадження в адміністративній справі, Вищий адміністративний суд України не взяв до уваги наведені вимоги перехідних і прикінцевих положень КАС, а також те, що відповідно до ст. 210 КАС він є судом касаційної інстанції в адміністративних справах та компетентний переглядати рішення, ухвалені в порядку адміністративного судочинства.

Справу розглянуто апеляційним господарським судом 27 жовтня 2005 р. (після набрання чинності КАС) за нормами ГПК, тобто апеляційний господарський суд вважав, що ця справа належить до господарської юрисдикції, і діяв як господарський суд, у зв'язку із чим Вищий адміністративний суд України не мав права на перегляд його рішення.

Верховний Суд України відповідно до ст. 43 КАС задовольняє скаргу, якщо встановить, що оскаржене судове рішення є незаконним. Це рішення скасовується повністю або частково і справа направляється на новий розгляд до суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції залежно від того, суд якої інстанції першим допустив порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи.

Вищий господарський суд України постановою від 21 лютого 2006 р. скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій із підстав неповноти з'ясування обставин у справі, які є істотними для її вирішення, а справу направив на новий розгляд до Господарського суду Луганської області.

Цьому суду до початку розгляду справи по суті необхідно вирішити питання про належність її до юрисдикції господарських судів та направити за належністю до відповідного адміністративного суду.

Керуючись ст. 243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **постановила:**

Скаргу Луганського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 20 червня 2006 р. скасувати.

Справу направити до Господарського суду Луганської області для вирішення питання щодо її передачі належному адміністративному суду.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Перевіряючи законність правового акта індивідуальної дії про застосування до суб'єкта підприємницької діяльності економічних санкцій, необхідно перевірити законність і того нормативно-правового акта, на підставі якого він був прийнятий.

Незаконність розпорядження голови обласної державної адміністрації про граничні розміри рентабельності та торговельних надбавок на продукти харчування стала підставою для визнання протиправним рішення Державної інспекції з контролю за цінами про застосування економічних санкцій, яке ґрунтувалося на цьому розпорядженні

ПОСТАНОВА

Іменем України

20 листопада 2007 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою Приватного підприємства «Фірма РОМ» (далі — Підприємство) справу за позовом Підприємства до Державної інспекції з контролю за цінами в Рівненській області (далі — Державна інспекція) про визнання недійсним рішення та повернення з державного бюджету помилково перерахованих коштів і за зустрічним позовом про стягнення 3 тис. 45 грн економічних санкцій, **встановила:**

23 грудня 2004 р. Державна інспекція винесла рішення № 144 про застосування до Підприємства економічних санкцій, а саме про вилучення в нього 1 тис. 15 грн безпідставно одержаної виручки і накладення на нього штрафу в сумі 2 тис. 30 грн за порушення вимог законодавства — завищення граничного розміру торговельних надбавок при формуванні роздрібних цін на пшоно та крупу гречану.

Позовні вимоги про визнання зазначеного рішення недійсним Підприємство обґрунтувало тим, що Державна інспекція дійшла помилкового висновку про порушення ним державної дисципліни цін, узявши до уваги розпорядження голови Рівненської обласної державної адміністрації від 9 липня 2003 р. № 354 «Про граничні розміри рентабельності та торговельних надбавок на продукти харчування», яке суперечило законодавству, чинному на час його прийняття. Підприємство також просило повернути з державного бюджету 3 тис. 45 грн, помилково перерахованих на виконання оспорюваного рішення, а Державна інспекція у зустрічному позові — стягнути зазначену суму.

Господарський суд Рівненської області рішенням від 22 березня 2005 р., залишеним без змін постановою Львівського апеляційного господарського суду від 29 червня 2005 р., у первісному позові

відмовив, а за зустрічним у зв'язку з відмовою від нього Державної інспекції провадження припинив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 15 березня 2007 р. постановлені у справі судові рішення залишив без змін.

У скарзі до Верховного Суду України Підприємство порушило питання про перегляд за винятковими обставинами та скасування ухвали Вищого адміністративного суду України через неоднакове застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права.

Дослідивши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи і встановивши, що суди касаційної інстанції неоднаково застосували одну й ту саму норму права, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України доходить висновку, що Вищий адміністративний суд України постановив у цій справі ухвалу з порушенням норм матеріального та процесуального права, а отже, остання і рішення судів першої та апеляційної інстанцій підлягають скасуванню.

Вищий адміністративний суд України, залишаючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій без змін, погодився з їхнім висновком про обґрунтованість застосування Державною інспекцією до Підприємства економічних санкцій. Однак цей висновок суперечить вимогам законодавства, оскільки рішення про застосування санкцій ґрунтувалося на незаконному нормативно-правовому акті — розпорядженні голови Рівненської обласної державної адміністрації від 9 липня 2003 р. № 354.

На час прийняття розпорядження обласні державні адміністрації не мали права обмежувати ці надбавки. Таке право зазначеним органам було надано пізніше — постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2003 р. № 1150 (була чинною на час виникнення спірних правовідносин), якою було внесено зміни до п. 12 додатка до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)». Незважаючи на цю обставину, незаконне розпорядження, прийняте головою обласної державної адміністрації за відсутності в нього необхідних для цього повноважень, не стало законним із дня їх надання.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Частиною 2 ст. 6 Закону від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV «Про місцеві державні адміністрації» встановлено, що розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, прийняті в межах їх компетенції, є обов'язковими для виконання на відповідній території всіма органами, підприєм-

ствами, установами та організаціями, посадовими особами і громадянами.

За змістом ч. 2 ст. 19 Конституції, п. 1 ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) оцінка законності акта має здійснюватися шляхом перевірки його відповідності законодавству, чинному на час його прийняття.

Згідно з ч. 2 ст. 8 Закону від 3 грудня 1990 р. № 507-XII «Про ціни і ціноутворення» у разі надмірного зростання цін, раніше введених з-під контролю за рішенням Кабінету Міністрів України, виконавчих комітетів обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) рад, допускається тимчасове повернення до державного регулювання цін і тарифів.

Статтею 4 цього Закону встановлено, що Кабінет Міністрів України: забезпечує здійснення в республіці державної політики цін; визначає перелік продукції, товарів і послуг, державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи на які затверджуються відповідними органами державного управління, крім сфери телекомунікацій; визначає повноваження органів державного управління в галузі встановлення і застосування цін (тарифів), а також із контролю за цінами (тарифами).

Як видно з п. 12 додатка до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548, на час прийняття головою Рівненської обласної державної адміністрації розпорядження від 9 липня 2003 р. № 354 обласні державні адміністрації не були наділені правом регулювати (встановлювати) граничні торговельні надбавки, зокрема на зерно та крупи.

Таким чином, при вирішенні даної справи суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій необґрунтовано застосували зазначене розпорядження до спірних правовідносин, а Державна інспекція рішенням від 23 грудня 2004 р. № 144 неправомірно стягнула з Підприємства 3 тис. 45 грн економічних санкцій за порушення державної дисципліни цін.

Перевіряючи законність правового акта індивідуальної дії про застосування до позивача зазначених санкцій, суди помилково не перевірили законність нормативно-правового акта, на підставі якого він був прийнятий, обмежившись посиланням на те, що цей нормативно-правовий акт не був скасований ні самим органом виконавчої влади, ні за рішенням суду.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 241—244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **постановила:**

Скаргу Приватного підприємства «Фірма РОМ» задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 15 березня 2007 р., постанову Львівського апеляційного господарського суду від 29 червня

2005 р. та рішення Господарського суду Рівненської області від 22 березня 2005 р. у частині первісних позовних вимог скасувати, а в решті — залишити в силі.

Позов Приватного підприємства «Фірма РОМ» задовольнити: визнати рішення Державної інспекції з контролю за цінами в Рівненській області від 23 грудня 2004 р. № 144 недійсним; повернути позивачеві з бюджету 3 тис. 45 грн.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Місцевий суд ухвалою від 11 липня 2006 р. також затвердив мирову угоду, укладену між боржником та Комітетом кредиторів, провадження у справі припинив.

Рішення у господарських справах

Акціонери господарського товариства можуть бути учасниками провадження у справі про банкрутство лише в тому випадку, якщо вони мають статус будь-якої із осіб, зазначених у ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Такими особами є сторони, арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, а також у випадках, передбачених цим Законом, інші особи, які беруть участь у провадженні у справі про банкрутство, Фонд державного майна України, державний орган з питань банкрутства, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника

*Постанова Судової палати
у господарських справах Верховного Суду України
від 15 травня 2007 р.
(в и т я г)*

У вересні 2005 р. товариство з обмеженою відповідальністю «РосУкрЕнерго» (далі — ТОВ) та державне підприємство Міністерства оборони України «Київський завод «Ремдизель» (далі — ДП) звернулися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство закритого акціонерного товариства «NMT» (далі — ЗАТ).

Заява мотивована тим, що ЗАТ не повернуло 80 тис. 918 грн заборгованості перед ТОВ і 37 тис. 889 грн заборгованості перед ДП, підставами для стягнення яких були рішення Господарського суду м. Києва від 9 серпня 2004 р. та від 2 вересня 2003 р. відповідно.

Господарський суд м. Києва ухвалою від 22 листопада 2005 р. призначив розпорядником майна арбітражного керуючого В., якого зобов'язано скласти та подати на затвердження суду реєстр вимог кредиторів.

Цей же суд ухвалою від 3 березня 2006 р. зазначений реєстр затвердив, а ухвалою від 19 травня цього ж року відмовив ЗАТ у задоволенні клопотання про зміну розпорядника майна, відкрив процедуру санації боржника, призначив керуючим санацією В. (якого зобов'язав скласти план санації, надати його комітету кредиторів для схвалення, після чого подати для затвердження до господарського суду).

Ухвалою від 23 серпня 2006 р. Господарський суд м. Києва задовольнив клопотання ТОВ, з п. 1 резолютивної частини своєї ухвали від 11 липня 2006 р. виключив друге речення та виклав його у новій редакції, зазначивши, що ця ухвала є невід'ємною частиною ухвали від 11 липня 2006 р.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 21 грудня 2006 р. ухвали Господарського суду м. Києва від 11 липня та від 23 серпня 2006 р. залишив без змін.

Вищий господарський суд України постановою від 7 березня 2007 р., за наслідками розгляду касаційної скарги акціонерів ЗАТ фізичних осіб П.О. та П.Ж., зазначену постанову Київського апеляційного господарського суду та ухвали Господарського суду м. Києва від 11 липня і від 23 серпня 2006 р. скасував. Справу передано на новий розгляд до господарського суду першої інстанції.

29 березня 2007 р. Верховний Суд України порушив провадження за касаційною скаргою ТОВ, у якій останнє просило скасувати наведену постанову Вищого господарського суду України. На обґрунтування скарги зроблено посилання на виявлення різного застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону в аналогічних справах та невідповідності рішенням Верховного Суду України з питань застосування норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи, перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Акціонери ЗАТ П.О. та П.Ж. не є кредиторами цього товариства і, відповідно, не є учасниками справи про його банкрутство.

Відповідно до ст. 1 ГПК підприємства та організації мають право звертатися до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

У підпункті 4.4 рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 у справі

№ 1-10/2004 за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 ЦПК (справа про охоронюваний законом інтерес) зазначено, що акціонер може захищати свої безпосередні права чи охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорування чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства; порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі третіми особами, прав чи охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом.

За ст. 150 Конституції України рішення Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання на території України і, відповідно, до застосування судами загальної юрисдикції при вирішенні підвідомчих їм спорів.

Відповідно до ст. 107 ГПК право подати касаційну скаргу на рішення місцевого господарського суду, що набрало законної сили, та постанову апеляційного суду мають, зокрема, особи, яких не було залучено до участі у справі, якщо суд прийняв рішення, що стосується їх прав і обов'язків.

Згідно зі ст. 1 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» учасниками провадження у справі про банкрутство є, зокрема, сторони, арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, а також у випадках, передбачених цим Законом, інші особи, які беруть участь у провадженні у справі про банкрутство, Фонд державного майна України, державний ор-

ган з питань банкрутства, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника.

Акціонери господарського товариства можуть бути учасниками справи про банкрутство, якщо вони мають статус будь-якої із зазначених осіб. П.О. та П.Ж. такого статусу не мали, а отже, Вищий господарський суд України не мав підстав залучати їх до участі у справі про банкрутство ЗАТ.

Таким чином, Вищий господарський суд України порушив і здійснив касаційне провадження у цій справі за касаційною скаргою осіб, які не мали права її подавати, а тому ухвалена ним постановою підлягає скасуванню.

Верховний Суд України на підставі положень статей 6, 8 Конституції України не вважає за необхідне направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки це суперечило б положенням ст. 125 Конституції України і статтям 2, 39 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судочку України» в частині визначення статусу Верховного Суду України та його завдання забезпечити законність у здійсненні правосуддя і викликало б конституційно недопустиму необхідність скасування законного рішення суду першої інстанції. У зв'язку з цим наведений у ст. 111¹⁸ ГПК перелік наслідків розгляду касаційної скарги на постанову Вищого господарського суду України не вважається правовою перешкодою для прийняття зазначеного рішення.

Керуючись статтями 111¹⁷—111¹⁹ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу ТОВ задовольнила: постанову Вищого господарського суду України від 7 березня 2007 р. скасувала, а постанову Київського апеляційного господарського суду від 21 грудня 2006 р. залишила в силі.

Рішення у кримінальних справах

Суд, кваліфікуючи дії винної особи як замах на злочин з посиланням на ст. 15 КК України, повинен зазначати у вирокі відповідну частину цієї статті

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 8 листопада 2007 р.
(в и т я г)*

Суворовський районний суд м. Херсона вироком від 5 лютого 2007 р. засудив С. за ст. 15, ч. 2 ст. 186 КК на чотири роки позбавлення волі та на підставі ст. 75 цього Кодексу звільнив його від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки і поклав на нього обов'язки, передбачені пунктами 3, 4 ч. 1 ст. 76 того ж Кодексу.

Постановлено також стягнути із С. на користь психіатричної лікарні 270 грн за проведення експертизи.

Апеляційний суд Херсонської області ухвалою від 10 квітня 2007 р. зазначений вирок залишив без змін.

С. визнано винним у тому, що 14 серпня 2005 р. він, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, умисно з корисливих мотивів, застосовуючи фізичне насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого Ш., намагався відкрито завладіти належними йому мобільним телефоном, барсеткою з грошима в сумі 200 грн та документами, проте злочин до кінця не довів з причин, що не залежали від його волі. С. заволодів лише мобільним телефоном, заподіявши потерпілому матеріальну шкоду на загальну суму 700 грн.

У касаційному поданні заступник прокурора Херсонської області порушив питання про скасування судового рішення і направлення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону та невідповідністю призначеного покарання ступеню тяжкості вчиненого злочину внаслідок м'якості. При цьому він послався на те, що суд, кваліфікуючи дії С., не врахував, що засуджений заволодів мобільним телефоном та мав реальну можливість ним розпорядитися, тому грабіж вважається закінченим і потребує кваліфікації за ч. 2 ст. 186 КК. Крім того, прокурор зазначив, що оскільки С. намагався відкрито заволодіти барсеткою Ш., проте свій злочин до кінця не довів з причин, що не залежали від його волі, дії засудженого слід кваліфікувати як закінчений замах на відкрите викрадення майна.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши викладені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що воно підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Як убачається з матеріалів кримінальної справи, під час досудового слідства С. було пред'явлено обвинувачення за ч. 2 ст. 186 КК.

Однак при постановленні вироку суд визнав С. винуватим у вчиненні замаху на грабіж та кваліфікував його дії за ст. 15, ч. 2 ст. 186 КК і при цьому всупереч положенням ст. 15 цього ж Кодексу не вказав: закінчений чи незакінчений був цей замах.

Крім того, суд, дійшовши висновку, що С. вчинив замах на відкрите викрадення майна потерпілого Ш., поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, не взяв до уваги, що грабіж вважається закінченим з моменту, коли винна особа вилучила майно і має реальну можливість ним розпорядитися чи користуватися.

Згідно з обставинами справи, С., застосувавши до потерпілого зазначене насильство, заволодів його мобільним телефоном і з місця вчинення злочину зник.

За таких обставин висновок суду про вчинення С. замаху на відкрите заволодіння чужим майном суперечить фактичним обставинам справи, що свідчить про неправильне застосування судом першої інстанції кримінального закону.

Оскільки апеляційна інстанція не звернула уваги на зазначені порушення, допущені судом першої інстанції, не усунула цих порушень і залишила вирок без змін, ухвала апеляційного суду підлягає скасуванню.

Що стосується доводів прокурора про те, що дії С., пов'язані з намаганням заволодіти і барсеткою потерпілого, підлягають окремій кваліфікації за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 186 КК, то вони необґрунтовані, оскільки злочинні дії засуджений вчинив щодо

одного потерпілого та без розриву в часі, тому кваліфікувати їх окремо не потрібно.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Суворовського районного суду Херсонської області від 14 квітня 2007 р. скасувала і направила справу на новий судовий розгляд в іншому складі суддів.

Призначити додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами можна лише в тому разі, якщо винна особа мала таке право, набуте в установленому законом порядку.

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 грудня 2007 р.
(в и т я г)*

Новотроїцький районний суд Херсонської області вироком від 30 червня 2006 р. засудив Б. за ч. 2 ст. 286 КК на чотири роки позбавлення волі з позбавленням права керувати транспортними засобами строком на три роки.

В апеляційному порядку справа не переглядалася.

Б. визнано винним у тому, що він 5 вересня 2005 р., керуючи мотоциклом і рухаючись по вулиці, порушив вимоги підпунктів «а» та «б» п. 2.1, «а» і «в» п. 2.9, пунктів 11.2, 11.4, 12.2, 12.3 Правил дорожнього руху (затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306), внаслідок чого наїхав на К., який від подіяних тяжких тілесних ушкоджень помер.

У касаційному поданні заступник прокурора Херсонської області порушив питання про виключення із вироку застосування до Б. додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, оскільки призначити його особі, яка не мала такого права, неможливо.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Суд правильно встановив фактичні обставини вчинення засудженим злочину. Висновки суду про винність Б. ґрунтуються на досліджених у судовому засіданні доказах, що в касаційному поданні не перечується.

Покарання засудженому призначено відповідно до вимог ст. 65 КК.

Проте суд безпідставно призначив Б. додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами строком на три роки. Із матеріалів справи вбачається, що засуджений взагалі не мав зазначеного права.

Відповідно до роз'яснень, які містяться в п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті», призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами особі, яка взагалі не мала права ними керувати, є неможливим.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України виключила з резолютивної частини вироку рішення про застосування до Б. додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами строком на три роки.

Апеляційний суд при розгляді справи за скаргою на постанову про порушення кримінальної справи зобов'язаний перевірити, чи дотримався місцевий суд передбачених ч. 13 ст. 236⁸ КПК України вимог, і не вправі розглядати й заздальгідь вирішувати питання, які місцевий суд повинен вирішувати при розгляді кримінальної справи по суті

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 31 січня 2008 р.
(в и т я г)*

Старший прокурор прокуратури м. Києва постановою від 9 січня 2007 р. порушив кримінальну справу щодо колишнього заступника Головного державного інспектора України з охорони навколишнього природного середовища Ф. за фактами зловживання службовим становищем та продажу споживачам недоброякісної продукції у великих розмірах відповідно за ознаками злочинів, передбачених ч. 1 ст. 364 та ст. 227 КК.

Згідно з цією постановою приводом для порушення кримінальної справи були матеріали перевірки прокуратури Дніпропетровській області щодо законності ввезення на територію України препарату нітроамофоски марки А, а підставами — установлення в ході перевірки достатніх даних про зловживання Ф. службовим становищем в інтересах третіх осіб, а саме надання дозволу на завершення екологічного контролю не зареєстрованого в Україні мінерального добрива, чим заподіяно шкоду авторитету держави, та продаж у великих розмірах споживачам недоброякісної продукції.

Печерський районний суд м. Києва постановою від 5 квітня 2007 р. відмовив у задоволенні скарги Ф. на постанову від 9 січня 2007 р.

Апеляційний суд м. Києва ухвалою від 4 травня 2007 р. скасував зазначені постанови та відмовив у порушенні кримінальної справи щодо Ф.

У касаційному поданні прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, порушив питання про скасування ухвали апеляційного суду та відмову в задоволенні скарги Ф., посилаючись на те, що цей суд безпідставно скасував постанову прокурора, оскільки розглядав це рішення не з точки зору наявності приводів і підстав для його прийняття, а вдався до оцінки доказів у справі та вирішував питання, які суд вирішує при розгляді кримінальної справи по суті.

На касаційне подання Ф. подав заперечення.

Перевіривши матеріали справи та матеріали, на підставі яких було порушено кримінальну справу, обговоривши наведені в касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що воно підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Прокурор у касаційному поданні порушив питання про відмову в задоволенні скарги Ф., проте Верховний Суд України не наділений таким правом, тому подання у цій частині задоволенню не підлягає.

Що ж до доводів прокурора про те, що апеляційний суд, розглядаючи справу за скаргою Ф. на постанову про порушення щодо неї кримінальної справи фактично вдався до розгляду й вирішення тих питань, які суд вирішує при розгляді справи по суті, то вони заслуговують на увагу.

Відповідно до ч. 13 ст. 236⁸ КПК районний суд, розглядаючи скаргу на постанову про порушення кримінальної справи щодо конкретної особи, повинен перевірити наявність приводів і підстав для ухвалення цієї постанови, законність джерел отриманих даних, що стали підставою для ухвалення постанови.

Апеляційний суд повинен перевірити, чи дотримався суд першої інстанції цих вимог закону.

Разом із цим суд апеляційної інстанції, замість перевірки законності рішення суду першої інстанції, вдався до аналізу та оцінки нормативних актів та зібраних прокуратурою доказів.

Крім того, висновок апеляційного суду про відсутність у прокурора достатніх підстав для порушення кримінальної справи щодо Ф. із посиланням на те, що в матеріалах справи немає даних про продаж споживачам недоброякісного препарату нітроамофоски марки А, не відповідає цим матеріалам, оскільки в них такі дані містяться.

Отже, апеляційний суд при розгляді справи за скаргою на постанову про порушення кримінальної справи фактично вдався до розгляду й вирішення тих питань, які місцевий суд вирішує при розгляді кримінальної справи по суті, що є недопустимим.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних

справах Апеляційного суду м. Києва від 4 травня 2007 р. скасувала і направила справу на новий апеляційний розгляд.

Приводячи вирок іноземної держави у відповідність до законодавства України, суди повинні враховувати положення ст. 10 Конвенції про передачу засуджених осіб, згідно з яким у разі продовження виконання вироку держава виконання вироку дотримується характеру та тривалості покарання, призначеного державою постановлення вироку, і змінює його лише у випадку, якщо воно за своєю природою або тривалістю є несумісним із законодавством держави виконання вироку. При цьому положенням цієї Конвенції не передбачено доведення і визнання вини особи у вчиненні злочину, за який вона засуджена на території іноземної держави

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 20 грудня 2007 р. (в т я г)

Апеляційний суд Закарпатської області постановою від 26 вересня 2007 р. визнав та привів у відповідність до законодавства України вирокі Окружного суду округу м. Бекес від 21 березня 2002 р. та Вищого суду м. Сегед від 21 серпня 2003 р., якими К. засуджено за ст. 166 секція (1) btk та за секцією (2), підпункти a, b, f, КК Республіки Угорщина і призначено покарання у виді довічного позбавлення волі з можливістю умовного звільнення на поруки не раніше ніж через 20 років з обов'язковим залишенням цієї держави.

Згідно із зазначеними вироками К. визнано винуватим у тому, що він 11 листопада 1999 р. за попередньою змовою з К.І., прийшовши до квартири потерпілої Г., з використанням принесеного із собою молотка умисно її вбив, а Г.Г., яка на той час перебувала в помешканні, задушив кабелем.

На підставі Європейської Конвенції про передачу засуджених осіб 1983 р. (ратифікована Україною 22 вересня 1995 р., набула чинності 1 січня 1996 р.; далі — Конвенція) К. передано для подальшого відбукання покарання в Україні.

Апеляційний суд Закарпатської області постановою від 26 вересня 2007 р. кваліфікував дії засудженого за підпунктами 1, 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК України 2001 р. (далі — КК 2001 р.) та призначив покарання у виді довічного позбавлення волі без конфіскації майна з можливістю умовного звільнення на поруки не раніше ніж через 20 років.

У касаційній скарзі засуджений К., не оспороюючи правильності постанови щодо приведення вироку іноземної держави у відповідність до законодавства України, просив пом'якшити йому покарання.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені в касаційній скарзі доводи, колегія суддів

Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України не знайшла підстав для її задоволення, проте визнала, що постанова суду підлягає зміні у порядку, передбаченому ст. 395 КПК.

Із матеріалів справи вбачається, що дії К. кваліфіковано за ст. 166 секція (1) btk та за секцією (2), підпункти a, b, f, КК Республіки Угорщина як умисне вбивство, вчинене групою осіб з метою заволодіння чужим майном.

На момент вчинення злочину згідно із законодавством України дії К. потрібно було кваліфікувати за ст. 93 КК 1960 р., санкцією якої передбачалося покарання у виді смертної кари.

Проте на час розгляду справи про приведення вироку щодо засудженого у відповідність до законодавства України набрав чинності КК 2001 р., тому згідно з ч. 1 ст. 5 цього Кодексу його дії було кваліфіковано за підпунктами 1, 6, 12, ч. 2 ст. 115 того ж Кодексу, санкцією якої встановлено довічне позбавлення волі, що є менш суворим покаранням, ніж смертна кара.

Крім того, злочин К. учинив на території Республіки Угорщина і засуджений за законами цієї держави, відповідно до яких за вчинення суспільно-небезпечного діяння призначається покарання у виді довічного позбавлення волі. Приводячи вирокі іноземної держави у відповідність до законодавства України, суд керувався вимогами КК 2001 р., якими також за вчинення аналогічного злочину передбачено таке саме покарання.

Апеляційний суд у межах наданих йому законом повноважень правильно кваліфікував дії К. за підпунктами 1, 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК 2001 р.

Враховуючи наведене, колегія суддів не знайшла підстав для пом'якшення засудженому покарання.

Разом із тим згідно зі ст. 10 Конвенції в разі продовження виконання вироку держава виконання вироку дотримується характеру і тривалості покарання, призначеного державою постановлення вироку, і змінює його лише у випадку, якщо воно за своєю природою або тривалістю є несумісним із законодавством держави виконання вироку.

Оскільки положенням зазначеної Конвенції не передбачено доведення і визнання вини особи у вчиненні злочину, за який вона засуджена на території іноземної держави, із резолютивної частини постанови апеляційного суду належить виключити слова «К. визнати винуватим».

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу К. залишила без задоволення, а постанову Апеляційного суду Закарпатської області від 26 вересня 2007 р. у порядку, передбаченому ст. 395 КПК, змінила, виключивши висновок про визнання К. винуватим у вчиненні злочину.

У решті зазначену постанову щодо засудженого залишено без змін.

Практика розгляду судами корпоративних спорів *

Спори, пов'язані з виходом, виключенням учасника з господарського товариства, вступом правонаступника учасника до господарського товариства

Порядок виходу учасника з господарського товариства регламентовано статтями 126, 148 ЦК, статтями 54, 71 Закону № 1576-ХІІ.

При цьому, вирішуючи корпоративні спори, господарські суди правильно керувалися тим, що процедура виходу з ТОВ, ТДВ, ПТ і КТ не може бути застосована до АТ.

Так, рішенням Господарського суду м. Севастополя відмовлено у задоволенні позову ЗАТ «Морбуд» до ЗАТ «Відкритий інвестиційний фонд «Південна зірка» про зобов'язання відповідача сприяти виходу позивача зі складу акціонерів шляхом виплати номінальної вартості простих іменних акцій, які належать ЗАТ, у зв'язку з тим, що чинним законодавством не встановлено процедури виходу зі складу АТ, це суперечить природі цієї організаційно-правової форми господарського товариства, а Законом № 1576-ХІІ встановлено право, а не обов'язок товариства на викуп власних акцій. Постановою Севастопольського апеляційного господарського суду рішення місцевого господарського суду залишено без змін. Постановою Вищого господарського суду України від 18 липня 2006 р. зазначені постанова та рішення також залишено без змін.

Вихід учасника з товариства зумовлює припинення корпоративних відносин між учасником і товариством. Правовим наслідком виходу учасника є виникнення у товариства обов'язків щодо здійснення з ним розрахунків на його вимогу. Зокрема, ст. 54 Закону № 1576-ХІІ передбачено, що при виході учасника з ТОВ йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці у статутному капіталі. Така виплата провадиться після затвердження звіту за рік, в якому він вийшов з товариства, і в строк до 12 місяців з дня виходу. Учаснику, який вибув, виплачується також належна йому частка прибутку, одержаного товариством в цьому році до моменту його виходу.

При цьому у зв'язку із законодавчою неврегульованістю у судів склалась неоднакова прак-

тика щодо питання, яку ж дату вважати днем виходу учасника з ТОВ: дату подання учасником заяви (рішення) про вихід з господарського товариства; дату прийняття загальними зборами учасників рішення про вихід учасника з господарського товариства; дату реєстрації змін до установчих документів товариства, пов'язаних з виходом учасника з товариства.

Деякі суди датою виходу учасника з товариства встановлювали день реєстрації змін до установчих документів товариства.

Так, наприклад, вирішив Львівський апеляційний господарський суд у постанові від 7 грудня 2006 р. у справі за позовом Відділу Державної служби охорони УМВС України в Тернопільській області до ТОВ «Технічна охорона» про стягнення вартості частини майна товариства, що пропорційна частці позивача у статутному фонді товариства. Суд при цьому керувався ч. 1 ст. 210 ЦК, якою встановлено, що правочин, який підлягає державній реєстрації, є вчиненим з моменту його державної реєстрації.

Господарський суд Сумської області у рішенні від 1 лютого 2006 р. у справі за позовом ВАТ «Племзавод Михайлівка» до ТОВ «Юго-Восток» про визнання недійсним протоколу зборів навпаки зробив висновок про те, що оскільки учаснику товариства надається право виходу із товариства, повідомивши товариство про свій вихід не пізніше ніж за три місяці до виходу (ст. 148 ЦК), то моментом припинення прав та обов'язків учасника товариства необхідно вважати день спливу трьохмісячного строку після подання заяви про вихід.

Господарські суди повинні керуватися тим, що відповідно до зазначених нормативних актів учасник ТОВ чи ТДВ вправі у будь-який час вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників. Вихід зі складу учасників товариства не пов'язується ні з рішенням зборів учасників, ні з внесенням змін до установчих документів товариства, у зв'язку з чим моментом виходу учасника з товариства є дата подачі ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства або вручення заяви цим особам відділеннями зв'язку.

Такий висновок міститься у рішенні Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 лютого 2007 р. у справі за позовом Б. до ТОВ «Магістраль-Агро», треті особи: Л., Р., К., про визнання недійсним та скасування наказів генерального директора цього ТОВ, визнання недійсними

* Узагальнення підготовлено суддею Верховного Суду України О.І. Потильчаком і начальником управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України І.В. Бейцун, кандидатом юридичних наук. Продовження. Початок див. у № 2 за 2008 р. — С. 20—33.

та скасування рішень загальних зборів учасників ТОВ «Магістраль-Агро», стягнення вартості частини майна, пропорційної частки у статутному фонді, збитків та витрат на проведення судово-економічної експертизи.

Скасовуючи рішення Мелітопольського міськрайонного суду від 6 червня 2006 р. та ухвалу Апеляційного суду Запорізької області від 1 серпня 2006 р. в частині стягнення вартості частки в статутному фонді товариства та ухвалюючи нове рішення, колегія суддів вказала на те, що висновок зазначених судів щодо дня виходу позивача з товариства, на який проводиться розрахунок вартості частки позивача, є дата прийняття зборами рішення про його вихід, а не день подачі ним заяви про вихід з товариства, суперечить нормам матеріального права.

Зокрема, ст. 10 Закону № 1576-ХІІ передбачено право учасника у встановленому порядку в будь-який час вийти з товариства, незалежно від згоди інших учасників чи самого товариства. Положення статутних документів, які обмежують чи забороняють право на вихід учасника з товариства, є незаконними. Аналіз зазначених правових норм дає підстави для висновку про те, що на вихід учасника з товариства не вимагається згода інших учасників чи прийняття відповідного рішення зборами учасників товариства, а днем виходу учасника з товариства є день подачі ним заяви про вихід з товариства у встановленому порядку. Днем подачі такої заяви слід вважати день передачі її учасником будь-якому виконавчому органу товариства або уповноваженому на це учаснику чи працівнику товариства, а не тільки зборам товариства, підставою скликання яких була заява позивача про вихід з товариства.

Одним з найпоширеніших видів корпоративних спорів є спори, пов'язані з виключенням учасника з товариства, зокрема, за позовами з вимогою про визнання недійсними рішень зборів ТОВ (ТДВ) про таке виключення.

Закон № 1576-ХІІ (ст. 64) передбачає можливість виключення з ТОВ учасника, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 % загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому цей учасник (його представник) у голосуванні участі не бере.

При вирішенні цієї категорії спорів суди повинні з'ясувати всі обставини, пов'язані з виключенням учасника з товариства, дати оцінку його поведінці, встановити наявність негативних для товариства наслідків у зв'язку з діями (бездіяльністю) учасника. Якщо негативні наслідки ще не настали, потрібно правильно визначити вірогідність їх настання. Необхідно визначити причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) учасника товариства та негативни-

ми наслідками для товариства, а також з'ясувати мотиви поведінки учасника, міру вини тощо.

Так, у постанові Вищого господарського суду України від 21 березня 2006 р. у справі за позовом ВАТ «Луганськдрук» до ТОВ «Редакція газети «Земля-кормилиця» про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників цього ТОВ від 20 квітня 2005 р. в частині виключення ВАТ «Луганськдрук» зі складу учасників, якою постановою Луганського апеляційного господарського суду від 15 листопада 2005 р. у справі № 15/364-пн Господарського суду Луганської області залишено без змін, зазначено таке.

Приписи ст. 64 Закону № 1572-ХІІ чітко визначають підстави для виключення учасника зі складу товариства, а саме: систематичне невиконання або неналежне виконання обов'язків та перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства. Разом з тим, як встановлено господарським судом апеляційної інстанції та вбачається зі змісту оскаржуваного рішення, у ньому не зазначено, невиконання яких конкретно обов'язків зумовило рішення про виключення ВАТ «Луганськдрук» зі складу учасників товариства, в чому полягала систематичність їх невиконання, якими саме діями ВАТ «Луганськдрук» перешкоджало досягненню цілей товариства.

При розгляді спорів, пов'язаних з виключенням учасника з товариства, вирішуючи питання про наявність факту перешкоджання учасником своїми діями досягненню цілей товариства, суд повинен встановити, що поведінка учасника істотно ускладнює діяльність товариства чи робить її практично неможливою.

Так, Господарський суд Харківської області у рішенні від 3 травня 2007 р. у справі за позовом Л. до СП «Торговий будинок «Олександра» у формі ТОВ, В. про поновлення корпоративних прав обґрунтовано зробив висновок про те, що оскільки відповідачі не надали доказів на обґрунтування того, що позивач систематично не виконувала або неналежним чином виконувала обов'язки, або перешкоджала своїми діями досягненню цілей товариства, позовні вимоги про визнання недійсним рішення загальних зборів засновників СП «Торговий будинок «Олександра» в формі ТОВ про виключення позивача зі складу засновників товариства обґрунтовані та підлягають задоволенню.

При вирішенні зазначеної категорії корпоративних спорів господарські суди повинні враховувати як фактичні обставини, що були підставою для виключення учасника з товариства, так і дотримання вимог законодавства та установчих документів при скликанні та проведенні відповідних загальних зборів.

Господарським судам також необхідно звернути увагу на те, що **вирішення питання про виключення учасника з товариства належить до**

компетенції загальних зборів товариства і не може здійснюватися за рішенням суду.

Так, у постанові Вищого господарського суду України від 11 липня 2006 р. у справі за позовом ПП «Даско» до ТОВ «Місто слави» та приватної компанії з обмеженою відповідальністю «Хімаліта Лімітед» про виключення зі складу учасників, внесення змін до установчих документів суд встановив, що виключення учасника з ТОВ відповідно до ст. 59 Закону № 1576-ХІІ належить до компетенції зборів ТОВ, а не суду. Відповідно до ст. 147 ЦК, ст. 53 Закону № 1576-ХІІ частка у статутному фонді товариства є власністю учасника товариства, якою він може розпоряджатися на власний розсуд, а вихід учасника з товариства в силу ч. 1 ст. 148 ЦК є його правом. Ухвалою Верховного Суду України від 8 лютого 2007 р. відмовлено у порушенні касаційного провадження з перегляду зазначеної постанови Вищого господарського суду України.

При вирішенні спорів, пов'язаних із вступом спадкоємців (правонаступників) учасників до ТОВ (ТДВ), судам необхідно керуватися нормами ч. 5 ст. 47 ЦК, а також ст. 55 Закону № 1576-ХІІ, зокрема, **прийняття рішення про вступ спадкоємця (правонаступника) учасника до ТОВ (ТДВ) належить до компетенції загальних зборів учасників товариства, а не суду.**

Спори, пов'язані зі зміною статутного капіталу товариства

Порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу АТ, ТОВ та ТДВ визначено статтями 38, 52 Закону № 1576-ХІІ, а ст. 40 встановлено перелік обов'язкових даних, які повинно містити повідомлення про загальні збори щодо зміни статутного капіталу АТ. Зазначені правовідносини регулюються також Положенням про порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу акціонерного товариства (затвердженим рішенням ДКЦПФР № 387 від 22 лютого 2007 р.).

Господарським судам необхідно керуватися тим, що **недотримання у повідомленні про скликання загальних зборів АТ щодо зміни розміру статутного капіталу товариства встановлених законодавством вимог зумовлює недійсність рішень, прийнятих на таких зборах.**

Так, у постанові Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 27 лютого 2007 р. у справі за позовом Фонду державного майна України (далі — ФДМУ) до ЗАТ «Туристичний центр «Аян-Дере» про визнання незаконними загальних зборів акціонерів та недійсними прийнятих на них рішень задоволено касаційну скаргу ФДМУ та скасовано постанову Вищого господарського суду України від 19 жовтня 2006 р. та рішення Господарського суду АР Крим від 6 червня 2006 р., справу передано на

новий розгляд до суду першої інстанції. Постанова мотивована тим, що повідомлення про скликання загальних зборів акціонерів ЗАТ не містили: проекту змін до статуту АТ, пов'язаних із збільшенням статутного фонду; дати початку і закінчення підписки на акції, що додатково випускаються; порядку відшкодування власникам акцій збитків, пов'язаних зі зміною статутного фонду.

Разом з тим деякі господарські суди допускають помилки при вирішенні цієї категорії спорів, роблячи висновок про те, що такі порушення порядку скликання загальних зборів не є значними.

Так, у справі за позовом Української державної акціонерної холдингової компанії «Укрпапірпром» до ВАТ «Дніпропетровська паперова фабрика» про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів цього ВАТ у рішенні Господарського суду Дніпропетровської області від 11 липня 2005 р., залишеному без змін постановою Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 1 вересня 2005 р., вказано, що зазначені порушення не є суттєвими. Зокрема, надруковані загальні повідомлення не містили: проекту змін до статуту товариства, пов'язаних із збільшенням статутного фонду, та дати початку і закінчення підписки на акції, що додатково випускаються.

У постанові від 24 листопада 2005 р. Вищий господарський суд України, скасовуючи зазначені рішення та постанову, зробив висновок про те, що законодавець у ст. 40 Закону № 1576-ХІІ визначив чіткі вимоги до повідомлення про загальні збори з питання змін статутного фонду АТ, які не можуть бути визначені як незначні, тому висновки судів про те, що порушення не були значними, не беруться до уваги та не вважаються обґрунтованими і законними.

Можуть бути визнані недійсними також рішення загальних зборів щодо зміни статутного капіталу товариства й у випадку надання товариством недостовірної інформації у зазначеному повідомленні.

Так, рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 8 червня 2007 р. задоволено позов Б. до ВАТ «Дніпропетровський електромеханічний завод» про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів з питань збільшення статутного фонду товариства шляхом додаткової емісії акцій. Суд вказав, що права позивача були порушені невідповідністю оприлюднення інформації щодо термінів підписки на акції. Товариством було порушено вимоги абзацу 3 ст. 11 Закону від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» — надання завідомо недостовірної інформації.

Таким чином, вирішуючи спори за позовами акціонерів (учасників) товариства про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства щодо збільшення (зменшення) статутного

капіталу товариства, господарські суди повинні з'ясувати, чи були загальні підстави для визнання загальних зборів недійсними (порушення порядку скликання та проведення загальних зборів), а також спеціальні підстави, зокрема, дотримання правил повідомлення про загальні збори з питань змін статутного капіталу товариства.

При цьому господарські суди при розгляді справ про визнання рішення про зміну розміру статутного капіталу господарського товариства не повинні брати до уваги доводи позивачів (акціонерів) щодо господарської доцільності прийняття таких рішень, зокрема про те, що відповідним рішенням порушуються їх права, пов'язані з інвестуванням коштів до статутного капіталу товариства. Інакше це б означало втручання суду у господарську діяльність товариства.

Так, Господарський суд м. Києва у рішенні від 11 квітня 2006 р. у справі за позовом компанії «Воллері Холдінг ЛТД» до ВАТ «Алчевський металургійний комбінат», ДКЦПФР про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів про збільшення статутного капіталу товариства за рахунок додаткового випуску акцій, відмовивши у задоволенні позову, встановив, що права позивача порушені не були. Суд обґрунтовано не взяв до уваги, що реалізація товариством акцій додаткового випуску призводить до зниження ринкової вартості акцій та завдає шкоди акціонерам.

Спори щодо порядку нарахування та виплати дивідендів учасникам (акціонерам) господарського товариства

Право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частину (дивіденди) є основним майновим правом учасників (акціонерів) господарського товариства. Порядок нарахування та виплати дивідендів регламентується статтями 10, 41, 59 Закону № 1576-ХІІ, ст. 158 ЦК.

Аналіз матеріалів узагальнення дає підставу зробити висновок про те, що господарські суди, в основному, правильно вирішували розглядувану категорію корпоративних спорів, приймаючи законні та обґрунтовані рішення у справах.

При вирішенні спорів, пов'язаних з виплатою дивідендів, господарські суди повинні керуватися тим, що суд вправі прийняти рішення лише щодо виплати акціонеру (учаснику) дивідендів відповідно до рішення загальних зборів акціонерів (учасників) товариства. Якщо загальні збори прийняли рішення не розподіляти прибуток товариства, господарський суд не може підміняти вищий орган управління товариства і втручатися у господарську діяльність товариства. Законодавством не передбачено можливість виплати акціонеру (учаснику) дивідендів на підставі рішення суду.

Спори щодо надання інформації про діяльність господарського товариства

Право учасника господарського товариства на отримання інформації про діяльність товариства регламентовано п. «г» ч. 1 ст. 10 Закону № 1576-ХІІ, а також ст. 116 ЦК та ч. 1 ст. 88 ГК. Зокрема, ст. 116 ЦК передбачено, що учасники господарського товариства мають право у порядку, встановленому установчим документом товариства, одержувати інформацію про діяльність товариства. Відповідно до ст. 88 ГК на вимогу учасника товариство зобов'язане надати йому для ознайомлення річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства. Аналогічні приписи передбачені п. «г» ст. 10 зазначеного Закону.

При цьому законодавчо не визначено відповідальність за ненадання або надання товариством недостовірної інформації. Способом захисту права учасника господарського товариства на отримання інформації про діяльність товариства є спонукання в судовому порядку до виконання товариством дій — надання відповідної інформації.

Аналіз судових рішень за позовами учасників (акціонерів) до господарських товариств про спонукання надати інформацію про діяльність товариства дає змогу констатувати незадовільну правову регламентацію таких відносин. Зокрема, законодавством не врегульовано питання щодо:

- чіткого визначення обсягу інформації, яка може бути надана учаснику (акціонеру) товариства;
- процедури подання запиту та отримання інформації;
- співвідношення між інформацією, що може бути надана учаснику (акціонеру), та інформацією, яка становить комерційну таємницю;
- визначення обмежень про період часу, за який учасник (акціонер) може вимагати надання інформації про діяльність товариства.

У зв'язку з цим при вирішенні питання щодо надання господарським товариством інформації про діяльність товариства господарським судам необхідно керуватися такими міркуваннями.

Господарське товариство зобов'язане надавати учаснику (акціонеру) на його вимогу лише документи звітного характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства.

Так, постановою від 19 січня 2006 р. у справі за позовом ТОВ «Укрплита» до ЗАТ «Фанери та плити» про зобов'язання вчинити дії Вищий господарський суд України встановив, що позивач звернувся

до відповідача з вимогою надати йому як акціонеру ЗАТ «Фанери та плити» засвідчені копії договорів на придбання акцій ЗАТ у акціонерів за період з 27 липня 2004 р. по 29 березня 2005 р., а також у разі їх укладення, засвідчені копії договорів щодо відчуження акцій, придбаних ЗАТ за період з 1 січня 2004 р. по 29 березня 2005 р., або відповідну інформацію у разі їх анулювання.

Вищий господарський суд України на підставі ч. 1 ст. 116 ЦК та аналізу положень статуту ЗАТ зробив висновок про те, що **чинне законодавство передбачає право акціонера вимагати від товариства надання інформації лише щодо документів звітнього характеру, а не будь-яких документів з конкретних господарських операцій суб'єктів господарювання.**

Аналіз матеріалів узагальнення виявив випадки, коли суди, навпаки, зобов'язували товариство надавати документи, не передбачені законодавством.

Так, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України рішенням від 14 грудня 2005 р. скасувала незаконне та необґрунтоване рішення Московського районного суду м. Харкова від 15 квітня 2003 р., яким визнано дії суб'єкта оскарження неправомірними та зобов'язано надати скаргниці (акціонеру ВАТ) документи про діяльність товариства. Також скасовано ухвалу Апеляційного суду Харківської області від 10 червня 2003 р., якою зазначене рішення залишено в силі.

Зокрема, позивач просила визнати неправомірними дії правління ВАТ «Індекс» та зобов'язати суб'єкта оскарження видати їй засвідчені належним чином копії протоколів засідання правління товариства за 2002 р., копії договорів оренди основних фондів зі всіма орендарями, довідку про фактично внесену орендну плату, баланс станом на 1 жовтня 2002 р. з розшифруванням дебіторської та кредиторської заборгованості, звіт про фінансові результати за дев'ять місяців 2002 р., довідку про виплачену заробітну плату та матеріальні заохочення членам правління, спостережної ради, ревізійної комісії за 2002 р., копію договору з реєстратором, перелік працівників підприємства із зазначенням: посади, окладу, фактично відпрацьованого часу, довідки про час простою, нараховану заробітну плату з 1 січня до 1 жовтня 2002 р.

Колегія суддів Верховного Суду України зазначила, що з такими висновками судів погодитися не можна, оскільки відповідно до ст. 9 Закону від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ «Про інформацію» (далі — Закон № 2657-ХІІ) всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Реалізація права на інформацію громадянами, юридич-

ними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України.

На письмовий запит позивачки ВАТ дало обґрунтовану відповідь про те, що вона вправі ознайомитися лише з передбаченими законом документами, зокрема: протоколами засідань правління товариства за 2002 р., балансом станом на 1 жовтня 2002 р., звітом про фінансові результати за дев'ять місяців 2002 р. та декларацією про доходи товариства за цей період за місцем його знаходження.

Враховуючи те, що чинним законодавством і статутом ВАТ чітко визначений перелік документів товариства, які можуть бути надані його акціонерів для ознайомлення з метою реалізації передбачених законом прав, колегія суддів Верховного Суду України зробила висновок, що суд не мав законних підстав зобов'язувати ВАТ надати позивачці інші документи про діяльність товариства, що є незаконним втручанням у його внутрішню господарську діяльність.

Окрім того, неоднаково у судовій практиці вирішується питання про те, **чи може учасник (акціонер) товариства вимагати надання інформації про діяльність товариства за той період часу, коли він ще не мав статусу учасника (акціонера).**

Так, рішенням Господарського суду АР Крим задоволено позов ТОВ «Підприємство «Вітек» до ЗАТ «Авіатермінал» про спонукання виконати зобов'язання. ЗАТ «Авіатермінал» зобов'язано надати ТОВ документи статистичного та фінансового звіту за 2005 р. та 2006 р. Однак постановою Севастопольського апеляційного господарського суду від 27 березня 2007 р. рішення змінено, позовні вимоги задоволені частково у зв'язку з тим, що ТОВ стало акціонером ЗАТ та набуло відповідних прав акціонера тільки з 2006 р., тому в частині позову про надання позивачу відповідних документів за 2005 р. відмовлено.

Навпаки, у постанові Вищого господарського суду України від 25 жовтня 2005 р. у справі за позовом ТОВ «Промтекс-2000» до ВАТ «Броварський завод будівельних конструкцій» про зобов'язання надати інформацію щодо діяльності ВАТ суд не врахував зауваження відповідача про те, що позивач став акціонером відповідача з певної дати, і відповідно позивач має право на одержання інформації про діяльність відповідача, починаючи з цієї дати.

Вбачається правильною практика тих судів, які при вирішенні спорів про зобов'язання товариства надати інформацію про діяльність товариства керуються датою, з якої особа стала акціонером товариства, оскільки відповідно до

ст. 5 Закону № 710/96-ВР реалізація корпоративних прав, що випливають з акції (в тому числі і права на отримання інформації про діяльність товариства), є можливою лише після внесення відповідних змін до реєстру власників іменних цінних паперів.

Господарським судам при вирішенні цієї категорії спорів необхідно також враховувати і **процедуру надання учасникам (акціонерам) інформації про діяльність товариства, встановлену господарським товариством.**

Так, рішенням Господарського суду м. Севастополя від 7 червня 2005 р. задоволено позов ТОВ «Техномеблі» до ЗАТ «Балаклавське» про спонукання виконати дії. Відновлено порушене право позивача на отримання інформації шляхом зобов'язання ЗАТ «Балаклавське» надати ТОВ «Техномеблі» інформацію про діяльність товариства.

Однак Севастопольський апеляційний господарський суд обґрунтовано скасував рішення місцевого господарського суду у зв'язку з тим, що порядок доступу до інформації про діяльність товариства відповідно до вимог статей 33, 35 Закону № 2657-ХІІ та роз'яснень від 29 жовтня 2002 р. № 5 ДКЦПФР «Про порядок застосування пункту «г» ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» був встановлений Правилами надання інформації за запитами акціонерів ЗАТ «Балаклавське». Відповідно до зазначених Правил відповідач визначив позивачу конкретні дні та час для ознайомлення з документами товариства, однак у визначені дні позивач не звернувся до відповідача для реалізації свого права на отримання відповідної інформації.

Спори щодо компетенції, обрання та відкликання наглядової ради товариства, визнання рішень наглядової ради недійсними

Відповідно до ст. 160 ЦК в акціонерному товаристві може бути створена наглядова рада, яка здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу та захист прав акціонерів товариства. Компетенція наглядової ради, порядок обрання та відкликання членів наглядової ради АТ визначені статтями 41, 46 Закону № 1576-ХІІ.

Законодавством (ст. 98 ЦК) встановлено можливість оскарження учасником товариства лише рішень загальних зборів товариства. Проте **учасники товариства (акціонери), а також інші особи, права та законні інтереси яких порушено рішенням наглядової ради (члени виконавчого органу товариства тощо), можуть оскаржити таке рішення до суду, оскільки наглядова рада товариства є його органом управління, що приймає обов'язкові для виконання рішення, це відповідає також ст. 55 Конституції.**

Рішення наглядової ради товариства може бути оскаржено в судовому порядку акціонером (учас-

ником) товариства шляхом подання позову про визнання його недійсним, якщо рішення не відповідає вимогам законодавства та порушує права чи законні інтереси учасника (акціонера) товариства. Відповідачем за таким позовом є товариство.

Чинним законодавством не врегульовано порядок скликання і роботи наглядової ради товариства, визначення її правомочності. У зв'язку з цим господарським судам при вирішенні спорів необхідно застосовувати положення установчих документів товариства, а також аналогію закону, де допускають спірні правовідносини, в частині норм, що регулюють відповідні питання скликання та проведення загальних зборів товариства (обов'язковість повідомлення усіх членів наглядової ради про проведення засідання, надання інформації з питань порядку денного, правомочність, порядок прийняття рішення тощо).

Наприклад, Господарський суд Тернопільської області рішенням від 5 червня 2006 р. у справі за позовом ТОВ «Інвестиційна компанія «Українські інвестиції» до ВАТ «Міжрегіональні ділові ініціативи» про визнання недійсними рішень спостережної ради ВАТ обґрунтовано визнав недійсним рішення спостережної ради ВАТ, прийняті за відсутності позивача, який є членом спостережної ради, що не був повідомлений про час і місце проведення засідання спостережної ради.

Господарським судам необхідно враховувати, що рішення, прийняті наглядовою радою з перевищенням повноважень, зокрема, з питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, повинні визнаватися недійсними.

Так, у постанові Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 27 червня 2006 р. за касаційним поданням Генерального прокурора України та касаційною скаргою ВАТ «Оріана» на постанову Вищого господарського суду України від 22 березня 2006 р. у справі за позовом першого заступника прокурора Івано-Франківської області в інтересах держави в особі ФДМУ і ВАТ «Оріана» до ЗАТ «Лукор» про визнання недійсним рішення спостережної ради ЗАТ «Лукор» від 31 січня 2005 р. встановлено, що рішення про передачу майна ЗАТ «Лукор» до статутного фонду ТОВ «Карпатнафтохім» мали право приймати загальні збори акціонерів, а не спостережна рада, оскільки зазначеним рішенням спостережна рада здійснила відчуження майна ЗАТ «Лукор» на користь іншої особи. А відповідно до абзацу 2 ч. 2 ст. 98 ЦК рішення загальних зборів учасників про відчуження майна товариства на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства, приймаються більшістю не менш як у ¾ голосів.

При вирішенні розглядуваної категорії спорів господарським судам також необхідно враховувати,

що не належить до компетенції судів вирішення спорів про включення учасника (акціонера) товариства до складу наглядової ради чи його виключення.

Так, у справі №12/31-н позивач ВАТ «Інвестиційна енергетична компанія «ІНЕКО» серед інших вимог просив зобов'язати ВАТ «Готель «Поділля» включити його до складу спостережної (наглядової) ради товариства. Господарський суд Хмельницької області у рішенні від 25 квітня 2006 р. відмовив у задоволенні зазначеної вимоги з посиланням на те, що згідно зі ст. 41 Закону № 1576-ХІІ обрання та відкликання членів наглядової ради належить до компетенції загальних зборів товариства. Таку позицію підтримала й апеляційна інстанція (постанова від 7 грудня 2006 р. Житомирського апеляційного господарського суду) та Вищий господарський суд України (постанова від 8 лютого 2007 р.).

Не підвідомчі (підсудні) господарським судам і спори про визнання недійсним протоколу засідання наглядової ради товариства з тих же мотивів, що і протоколів загальних зборів товариства.

Так, Господарський суд м. Києва у рішенні від 5 грудня 2006 р. припинив провадження у справі за позовом заступника Генерального прокурора України в інтересах ФДМУ, Державної адміністрації залізничного транспорту України «Укрзалізниця» до ВАТ лізингова компанія «Укртранслізинг», корпорації «Міжрегіональний промисловий Союз» про визнання недійсним протоколу засідання наглядової ради та договору купівлі-продажу. Припинивши провадження у справі в частині вимог про визнання недійсним протоколу засідання наглядової ради на підставі п. 1 ч. 1 ст. 80 ГПК, суд правомірно зробив висновок про те, що відповідний протокол не є нормативним актом, оскільки він не встановлює, не змінює і не скасовує норми права. Оскаржуваний протокол не є й актом ненормативного характеру (індивідуальним актом), оскільки він не зумовлює виникнення прав та обов'язків позивачів, тому такий спір не підвідомчий господарським судам.

Спори щодо порядку обрання та відкликання, компетенції виконавчого органу господарського товариства

Відповідно до статей 99, 161 ЦК, статей 47, 62 Закону № 1576-ХІІ виконавчим органом товариства, який здійснює керівництво його поточною діяльністю, є правління (дирекція) або інший орган (колегіальний чи одноособовий), визначений статутом. Виконавчий орган вирішує всі питання діяльності товариства, крім тих, що віднесені до компетенції загальних зборів і наглядової ради товариства. Утворення і відкликання виконавчого органу това-

риства відповідно до статей 145, 159 ЦК, статей 41, 59 Закону № 1576-ХІІ віднесено до виключної компетенції загальних зборів акціонерів.

Матеріали узагальнення засвідчили, що наявні випадки пред'явлення позовів про визнання повноважень одноособового чи членів виконавчого органу товариства припиненими у зв'язку зі спливом строку, на який вони були обрані (призначені). При розгляді таких справ судам необхідно враховувати, що, по-перше, такого способу захисту прав та законних інтересів чинним законодавством не передбачено, а по-друге, повноваження членів виконавчого органу товариства припиняються їх переобранням, і вирішення цього питання не належить до компетенції судів, тому означало б втручання у внутрішню діяльність товариства.

У судовій практиці виникають також спірні питання щодо розмежування компетенції голови та членів колегіального виконавчого органу товариства, у зв'язку з чим господарським судам необхідно враховувати таке.

У постанові Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 21 лютого 2006 р. за касаційною скаргою ЗАТ «Сільськогосподарське риболовецько-промислове підприємство «Лютіж» на постанову Вищого господарського суду України від 29 листопада 2005 р. у справі за позовом цього ЗАТ до ТОВ «Аква світ» про визнання недійсним договору купівлі-продажу від 21 травня 2004 р., укладеного між товариствами, встановлено, що у випадку, якщо статутом товариства передбачено, що його виконавчий орган діє у складі кількох осіб, то голова правління не є самостійним органом управління, тому для набуття товариством цивільних прав і обов'язків він на підставі ч. 2 ст. 99 та ст. 161 ЦК повинен виносити відповідні питання на розгляд засідання правління чи загальних зборів акціонерів.

Господарським судам необхідно також враховувати, що рішення виконавчого органу товариства, прийняті з перевищенням компетенції, можуть бути визнані недійсними за позовом акціонерів (учасників) товариства у випадку порушення цим рішенням прав акціонерів (учасників) товариства.

Так, у рішенні Господарського суду Одеської області від 25 травня 2007 р. у справі за позовом ТОВ «Бізнес-центр «Примор'я», ВАТ «Інвестиційна компанія «Примор'є-Інвест» до ВАТ «Третій автобусний парк» про визнання недійсним рішення правління ВАТ «Третій автобусний парк» щодо перенесення терміну загальних зборів акціонерів встановлено, що правління ВАТ перенесло загальні збори акціонерів, призначені відповідно до ст. 45 Закону № 1576-ХІІ, на невизначений термін. У зв'язку з цим господарський суд обгрунто-

вано зробив висновок, що законом не передбачено можливість перенесення правління загальних зборів, тому правління перевищило свої повноваження. Відповідне рішення правління судом визнано недійсним.

Визнання судом рішень загальних зборів учасників (акціонерів) товариства недійсними зумовлюють спори, пов'язані із застосуванням наслідків недійсності рішень загальних зборів. Зокрема, щодо визнання недійсними правочинів, укладених виконавчим органом господарського товариства, рішення загальних зборів про обрання якого на посаду визнано у судовому порядку недійсним. Така невизначеність призводить до різної практики вирішення спорів господарськими судами.

Наприклад, у справі за позовом ВАТ «Харківська книжкова фабрика ім. Фрунзе» до ПП «Лайтінг» про визнання недійсними договорів, що розглядалася Господарським судом Харківської області, дійсність договорів оскаржувалася з тих мотивів, що вони були підписані не уповноваженою особою, оскільки рішення загальних зборів ВАТ про обрання голови правління було визнано господарським судом недійсним. У рішенні від 26 червня 2006 р. вказаний господарський суд відмовив у задоволенні позову, керуючись ч. 3 ст. 92, ст. 241 ЦК, та зазначив, що оскільки рішення про обрання голови правління на момент укладення спірних договорів не було визнано недійсним, то він мав правові підстави для укладення таких договорів, оскільки він представляв інтереси позивача згідно зі статутом.

Навпаки, Харківський апеляційний господарський суд, скасовуючи зазначене рішення, в ухвалі від 7 грудня 2006 р. зробив протилежний висновок. Зважаючи на те, що рішення загальних зборів ВАТ про обрання голови правління було визнано господарським судом недійсним, він не є представником ВАТ «Харківська книжкова фабрика ім. Фрунзе» в розумінні вимог ст. 237 ЦК і не може уособлювати виконавчий орган товариства, оскільки він не обирався головою правління фабрики, правовідносини щодо представництва ним фабрики не виникали, він взагалі не мав повноважень щодо вчинення правочинів від імені ВАТ, і, зокрема, на укладання спірних договорів, він не міг відображати дійсну волю ВАТ.

Апеляційний господарський суд зробив висновок про те, що на момент укладання зазначених договорів особа, яка підписала їх, була не уповноваженою на ці дії, тобто договір від імені позивача був укладений фізичною особою, яка не мала згідно з п. 2 ст. 203 ЦК необхідного обсягу цивільної дієздатності представника юридичної особи. Тому на підставі ч. 2 ст. 215 ЦК апеляційний суд зробив висновок про нікчемність цих правочинів.

Вбачається, що у розглядуваному випадку правильною є позиція місцевого господарського суду,

оскільки на підставі ч. 3 ст. 92 ЦК у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Це положення є гарантією стабільності майнового обороту, а також загальноприйнятим стандартом у світовій практиці, зокрема, відповідно до Першої директиви Європейського Союзу від 9 березня 1968 р.

Законодавством не передбачено порядку скликання та не визначено кворум у колегіальному виконавчому органі товариства — ці питання повинні передбачатися в установчих документах товариства, а інакше суди повинні за аналогією застосовувати найбільш близькі положення законодавства, що встановлюють кворум та інші питання щодо загальних зборів відповідного товариства (обов'язковість повідомлення усіх членів колегіального виконавчого органу про проведення засідання, надання інформації з питань порядку денного, правомочність, порядок прийняття рішення тощо).

Вжиття господарськими судами заходів до забезпечення позову при вирішенні корпоративних спорів

Особливістю корпоративних спорів є поширена практика застосування заходів до забезпечення позову, які в окремих випадках фактично блокують діяльність господарських товариств (зокрема, заборона скликання та проведення загальних зборів, виконання рішень органів управління) чи обмежують господарську діяльність товариства (заборона відчуження майна, укладання певних договорів тощо).

Підстави для вжиття господарським судом заходів до забезпечення позову визначено ст. 66 ГПК — це випадки, якщо невжиття таких заходів може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення господарського суду. При цьому вичерпний перелік заходів до забезпечення позову наведено у ст. 67 ГПК: накладання арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачеві; заборона відповідачеві вчиняти певні дії; заборона іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору; зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

Матеріали узагальнення засвідчили, що у справах зі спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів товариства, про визначення частки учасника при його виході з товариства, визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій тощо позивачі подавали до господарського суду заяву про вжиття заходів до забезпечення позову.

При роботі над узагальненням виявлено численні випадки вжиття господарськими судами заходів

до забезпечення позову, які фактично блокують організацію та проведення загальних зборів товариства, зокрема: заборона господарському товариству проводити загальні збори; проводити реєстрацію акціонерів для участі у загальних зборах; реєстратору власників іменних цінних паперів надавати копії реєстру та виписки з нього; будь-яких дій, пов'язаних із виконанням рішень загальних зборів тощо.

У зв'язку з цим є потреба роз'яснити господарським судам, що **заборона проведення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства фактично означає заборону товариству здійснювати свою діяльність** у частині компетенції загальних зборів. Вжиття такого заходу до забезпечення позову не відповідає призначенню цього інституту, який має на меті здійснювати захист інтересів заявника, а не позбавляти іншу особу права здійснювати діяльність у відповідності із законом. Господарським судам необхідно враховувати, що ст. 6 ГК одним із загальних принципів господарювання в Україні визначено заборону незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі і судів, у господарські відносини.

Так, у постанові від 29 червня 2006 р. у справі № 41/578 Вищий господарський суд України вказав, що загальні збори акціонерів є вищим органом акціонерного товариства, які в межах своєї компетенції вирішують питання діяльності акціонерного товариства. Тому заборона проведення загальних зборів фактично паралізує роботу вищого органу АТ і є прямим втручанням у господарську діяльність товариства.

Це ж положення стосується і вжиття заходів до забезпечення позову шляхом заборони інших дій, які фактично означають заборону проведення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, у тому числі заборону реєструватися для участі у загальних зборах, заборону реєстратору проводити реєстрацію акціонерів для участі в зборах акціонерів тощо.

Зокрема, Вищий господарський суд України встановив, що **заборона акціонеру голосувати належними йому акціями на загальних зборах акціонерів фактично паралізує роботу вищого органу АТ і є втручанням у господарську діяльність товариства** (постанова цього суду від 11 серпня 2005 р. у справі за позовом компанії «Ханади Property Holdings, LLC» (США) до ТОВ «Агростачзбут, Управління з питань державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців при Дніпропетровській міській раді про визнання недійсною державної реєстрації). Скасовуючи постанову від 4 квітня 2005 р. Дніпропетровського апеляційного господарського суду та ухвалу від 30 грудня 2004 р. Господарського суду Дніпропетровської області у справі, Вищий господарський суд України також вказав, що умовою вжиття заходів до забезпечення позову є достатньо

обгрунтоване припущення, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент продажу позову до нього, може зникнути, зменшитись за кількістю або погіршитись за якістю на момент виконання рішення. Заборонивши ТОВ «Агростачзбут» здійснювати будь-які дії щодо відчуження майна, господарський суд застосування такого способу не обгрунтував і не навів обставин, які б переконливо доводили продаж майна з боку відповідача.

Заборона проведення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства порушує право учасників (акціонерів) товариства брати участь в управлінні товариством.

У постанові Вищого господарського суду України від 26 січня 2005 р. у справі за позовом суб'єкта підприємницької діяльності-фізичної особи К. до ЗАТ «Торговець цінними паперами «Восток-Маклер» про спонукання виконати умови договору про передачу акцій цей суд, скасовуючи ухвалу Господарського суду Харківської області від 19 жовтня 2004 р., якою вжито заходи до забезпечення позову (заборонено ВАТ проведення зборів акціонерів до закінчення розгляду справи та заборонено реєстратору емітента ТзОВ «Партнер-реєстр» проводити реєстрацію акціонерів ВАТ для участі в зборах акціонерів, а також надавати реєстр емітенту або іншим особам та вносити будь-які зміни до реєстру), вказав на таке.

При винесенні ухвали про забезпечення позову шляхом заборони АТ та реєстратору здійснювати дії, пов'язані зі скликанням та проведенням загальних зборів, які є вищим органом АТ, до компетенції якого належить вирішення усіх питань, пов'язаних із діяльністю товариства, суд вирішив питання, яке стосується внутрішньої діяльності товариства і не пов'язане з розглядом справи за заявленим позовом та виконанням можливого рішення суду. Отже, вжиття заходів до забезпечення позову у вигляді заборони акціонерному товариству, реєстратору та/або іншим особам здійснювати дії, пов'язані з проведенням загальних зборів, може призвести до порушення передбаченого законом права акціонерів на участь в управлінні справами товариства шляхом участі та голосування на загальних зборах.

Окрім того, у справах за позовами про визнання недійсними рішень загальних зборів товариства **відсутній причинно-наслідковий зв'язок** між можливістю виконання такого судового рішення та вжиттям господарським судом заходів до забезпечення позову шляхом заборони проводити загальні збори учасників (акціонерів) товариства.

Так, у постанові Вищого господарського суду України від 15 вересня 2006 р. у справі за позовом ТОВ «Укркомплект «Плюс» до ТОВ «Профреєстр», ВАТ «Кременчуцький сталеливарний завод» про визнання недійсним рішення акціонера ВАТ «Кремен-

чуцький сталеливарний завод» та зобов'язання ТОВ «Профреєстр» вчинити певні дії суд встановив, що: ухвалою Господарського суду м. Києва від 16 травня 2006 р. з метою забезпечення позову заборонено ВАТ «Міжрегіональний фондний союз» формувати зведений обліковий реєстр власників іменних цінних паперів ВАТ «Кременчуцький сталеливарний завод» щодо запитів реєстратора ТОВ «Профреєстр» для проведення позачергових загальних зборів акціонерів ВАТ; заборонено ТОВ «Профреєстр» і будь-яким іншим фізичним та юридичним особам надавати реєстр власників іменних цінних паперів ВАТ для проведення позачергових загальних зборів акціонерів ВАТ; вживати будь-які заходи щодо скликання, організації та проведення позачергових загальних зборів акціонерів ВАТ; проводити реєстрацію учасників (акціонерів та їх представників) позачергових загальних зборів ВАТ; оформляти будь-які документи, пов'язані з реєстрацією змін до реєстру власників іменних цінних паперів ВАТ у зв'язку зі зміною розміру номінальної вартості простих іменних акцій, реєстрацією додаткових емісій акцій; заборонено державному реєстратору вносити зміни до статуту ВАТ у зв'язку зі зміною статутного фонду товариства, заборонено ДКЦПФР здійснювати реєстрацію додаткового випуску акцій та інформації про додаткову емісію акцій ВАТ.

Вищий господарський суд України вказав, що судом не встановлено, а колегія **не вбачає причинно-наслідкового зв'язку** між питаннями господарського характеру, які можуть бути в подальшому розглянуті позачерговими зборами акціонерів ВАТ, та можливими перешкодами у виконанні судового рішення про визнання недійсним рішення акціонера ВАТ щодо скликання позачергових зборів акціонерів ВАТ.

Касаційна інстанція також визнала неправомірним вжиття судом першої інстанції таких заходів до забезпечення позову, як заборона державному реєстратору вносити зміни до статуту ВАТ у зв'язку зі зміною статутного фонду товариства та заборона ДКЦПФР здійснювати реєстрацію додаткового випуску акцій та інформації про додаткову емісію акцій ВАТ, тобто **заборона вчиняти дії на виконання рішень загальних зборів акціонерів, які можуть прийматися у майбутньому**, оскільки вжиття таких заходів до забезпечення позову допустиме виключно в разі оскарження у встановленому порядку відповідних рішень загальних зборів акціонерів.

Окрім того, з позовної заяви не вбачається пред'явлення позивачем вимоги про визнання недійсним рішення акціонера ВАТ «Кременчуцький сталеливарний завод» на майбутнє, а тому в разі прийняття судом рішення про задоволення позову оскаржуваний акт буде визнано недійсним з моменту його прийняття. У випадку набрання цим рішенням законної сили підстави для ускладнення

його виконання не виникатимуть, оскільки чинне процесуальне законодавство не передбачає видачі наказів на примусове виконання судових рішень у справах за позовами про визнання недійсними актів державних та інших органів.

У випадку визнання акта недійсним з моменту його прийняття особи, які на виконання такого акта здійснили певні дії (наприклад, передали майно, перерахували кошти тощо), вправі звернутися з вимогою про відновлення первісного стану, якщо її не заявлено разом з вимогою про визнання акта недійсним. У разі, якщо в результаті виконання приписів акта підприємством чи організацією їм завдано шкоди, вони вправі звернутися з вимогою про її відшкодування на загальних підставах, визначених главою 82 ЦК та іншими законодавчими актами. Таку вимогу може бути об'єднано з вимогою про визнання акта недійсним.

У зв'язку з цим господарські суди **не вправі** шляхом вжиття заходів до забезпечення позову у спорах про визнання недійсними рішень органів управління господарського товариства, про визнання недійсними правочинів щодо акцій товариства, про застосування наслідків недійсності таких правочинів, а також по інших спорах **забороняти господарському товариству, його органам чи акціонерам (учасникам) проводити загальні збори учасників (акціонерів) товариства**. Господарські суди також **не вправі вживати заходи до забезпечення позову, які фактично означають заборону на проведення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, зокрема, реєструватися для участі у загальних зборах, заборона реєстратору надавати реєстр акціонерів на день проведення загальних зборів тощо**.

Оскільки ст. 67 ГПК передбачає можливість вжиття такого заходу до забезпечення позову, як заборона відповідачеві вчиняти певні дії, господарські суди лише за наявності підстав, передбачених ст. 66 ГПК, вправі заборонити загальним зборам **приймати рішення з конкретних питань**, включених до порядку денного, і лише за умови, якщо ці питання безпосередньо пов'язані з предметом спору. При цьому, виносячи ухвалу про вжиття заходів до забезпечення позову, господарським судам необхідно враховувати, що вони не повинні призводити до фактичної неможливості господарського товариства здійснювати діяльність, а також порушення товариством чинного законодавства.

При вирішенні питання про забезпечення позову господарський суд повинен **оцінювати обґрунтованість** доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з **урахуванням таких умов: наявності зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги; імовірності ускладнення виконання або невиконання судового рішення у разі нежиття**

таких заходів; запобігання порушенню у зв'язку з вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками судового розгляду.

Так, постановою Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 12 лютого 2007 р. обґрунтовано скасовано ухвалу Господарського суду Полтавської області від 29 грудня 2006 р., якою задоволено заяву про вжиття заходів до забезпечення позову приватного науково-виробничого підприємства «Шельф» до ТОВ «Агросервіс» у справі про визнання рішень загальних зборів недійсними. Зокрема, вказаною ухвалою заборонено органам управління і контролю відповідача приймати та звертати до виконання рішення загальних зборів, здійснювати будь-які дії з метою реєстрації випуску акцій, дії, спрямовані на проведення державної реєстрації змін до статуту, заборонено проводити загальні збори відповідача, заборонено органам управління і контролю відповідача здійснювати відчуження майна відповідача.

Апеляційний суд зробив висновок, що в судових рішеннях про визнання недійсним акта ненормативного характеру встановлюється факт відповідності акта вимогам законодавства і наявність порушення прав позивача та не встановлюється обов'язок відповідача вчиняти певні дії. Такі рішення не мають зобов'язального характеру щодо боржника, оскільки не передбачають примусового виконання. Отже, у випадку задоволення позову та визнання недійсним рішення загальних зборів відповідач не зобов'язаний вчиняти будь-які дії. Таким чином, колегія апеляційного суду встановила, що вжиті місцевим судом заходи до забезпечення позову взагалі не перебувають у необхідному (обов'язковому) зв'язку із позовними вимогами, їх предметом.

Наприклад, Вищий господарський суд України в постанові від 3 березня 2005 р. у справі за позовом ЗАТ транснаціональної фінансово-промислової нафтової компанії «Укртатнафта» до ЗАТ «Недержавний корпоративний пенсійний фонд «Укртранснафта», ТОВ «Незалежність», ВАТ фінансової компанії «Укрнафтогаз» про визнання недійсним договору купівлі-продажу цінних паперів встановив таке.

Ухвалою Господарського суду м. Києва від 11 листопада 2004 р. у справі № 15/558 клопотання ЗАТ транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта» про забезпечення позову задоволено, а саме: заборонено ТОВ «Незалежність» та його представникам до розгляду позову у цій справі по суті брати участь у загальних зборах акціонерів ЗАТ транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта», зокрема, реєструватися для участі у засіданнях загальних зборів акціонерів ЗАТ, бути присутнім на засіданнях загальних зборів акціонерів ЗАТ та голосувати, а

також передавати повноваження на участь у загальних зборах акціонерів ЗАТ іншим особам.

Вищий господарський суд України вказав, що заборона власнику акцій брати участь в управлінні товариством як захід до забезпечення позову про визнання недійсним договору купівлі-продажу акцій не має причинно-наслідкового зв'язку з умовою, що невжиття таких заходів може ускладнити чи зробити неможливим виконання рішення суду. Крім того, заборона акціонеру (його представнику) бути присутнім на засіданнях загальних зборів товариства є порушенням внутрішнього порядку ведення загальних зборів та прав і свобод громадян.

Оскільки договір купівлі-продажу визнається недійсним з моменту укладення, то може виникнути питання про правомірність здійснення права на участь у загальних зборах акціонерів. Але це може бути предметом окремого позову за умови, що цим будуть порушені права інших осіб. Проте це не має прямого зв'язку з виконанням зазначеного судового рішення.

Відповідно до змісту ст. 67 ГПК господарський суд, забезпечуючи позов, зобов'язаний точно вказати, які саме дії забороняється вчиняти відповідачу та іншим особам.

Так, Вищий господарський суд України постановою від 6 липня 2006 р. у справі за позовом ТОВ «ВК-Брок» до ВАТ «Український науково-дослідний інститут аналітичного приладобудування» про визнання недійсними протоколів загальних зборів, скасовуючи ухвалу Господарського суду м. Києва від 17 березня 2005 р. про вжиття заходів до забезпечення позову, вказав на таке.

Заборонивши ВАТ «Український науково-дослідний інститут аналітичного приладобудування» та будь-яким особам вчиняти будь-які дії, спрямовані на підготовку, скликання та проведення загальних зборів акціонерів ВАТ на порушення вимог ст. 67 ГПК, господарський суд вжив заходи до забезпечення позову щодо невизначеного кола осіб, не вказав, які саме конкретні дії, спрямовані на підготовку, скликання та проведення загальних зборів акціонерів ВАТ заборонено вчиняти. Така заборона позбавляє ухвалу ознак індивідуального акта та перетворює в акт нормативний, прийняття якого не є компетенцією господарського суду.

Навпаки, обґрунтовано вжив заходи до забезпечення позову Господарський суд м. Києва, ухвалою якого від 26 вересня 2005 р. з метою забезпечення позову заборонено ВАТ «Міжрегіональний фондний союз» здійснювати обіг акцій емітента ВАТ «Баглій-кокс» та заборонено ВАТ «Міжрегіональний фондний союз» як депозитарію здійснювати будь-які дії, які не пов'язані з переходом права власності, але такі, що передбачають переміщення паперів акцій ВАТ «Баглійкокс» з рахунків в цінних паперах, відкритих в одного зберігача, на рахунки в цінних папе-

рах іншого зберігача, а також переведення знерухомих цінних паперів в документарну форму.

У постанові Вищого господарського суду України від 1 лютого 2006 р. за касаційною скаргою ВАТ «Баглійкокс» на ухвалу Господарського суду м. Києва від 26 вересня 2005 р. у справі за позовом компанії «LARDONET INC» до ВАТ «Баглійкокс», ДКЦПФР про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів зазначено, що ухвала суду мотивована тим, що оскільки предметом спору є визнання недійсними рішень про збільшення розміру статутного фонду ВАТ «Баглійкокс» за рахунок додаткового випуску акцій, який вже зареєстровано в ДКЦПФР, то за таких умов **протягом розгляду справи суб'єкти правовідносин, які володіють акціями емітента, не позбавлені можливості вчиняти дії**, наслідком яких буде унеможливлення виконання рішення суду.

Колегія суддів Вищого господарського суду України вказала, що господарський суд обгрунтовано зробив висновок, що цінні папери, які знаходяться у відповідача на момент подання позову до нього, можуть зникнути, зменшитись за кількістю на момент виконання рішення, утруднити або зробити неможливим виконання судового рішення. У зв'язку з цим зазначену ухвалу залишено без змін.

Господарським судам при вирішенні питання про вжиття заходів до забезпечення позову необхідно враховувати, що **такі заходи мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами**.

Необхідно також роз'яснити господарським судам, що **співмірність передбачає співвідношення господарським судом негативних наслідків від вжиття заходів до забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати в результаті невжиття цих заходів, з урахуванням відповідності права чи законного інтересу, за захистом яких заявник звертається до суду, вартості майна, на яке він заявляє клопотання накладити арешт, чи майнових наслідків заборони здійснення відповідачу певних дій**.

Зокрема, у постанові Вищого господарського суду України від 6 квітня 2006 р. за касаційною скаргою Торгово-промислового фондового реєстру у формі ТОВ на постанову Харківського апеляційного господарського суду від 11 січня 2006 р. у справі за позовом Харківської обласної спілки споживчих товариств до ЗАТ «Ремхладомонтаж» про спонукання виконати певні дії встановлено таке.

Ухвалою Господарського суду Харківської області від 1 грудня 2005 р. у справі № 35/680-05, залишеною без змін постановою Харківського апеляційного господарського суду від 11 січня 2006 р., задоволено заяву позивача про забезпечення позову: заборонено Торгово-промислового фондовому реєстру у формі ТОВ та ЗАТ «Ремхладомонтаж» будь-яке використання даних реєстру акціонерів емітента ЗАТ «Ремхладомонтаж» реєстрато-

ру, зокрема: складання реєстру власників іменних цінних паперів ЗАТ, видачу реєстру власників іменних цінних паперів ЗАТ емітенту, уповноваженим особам емітента, органам емітента, акціонерам, представникам акціонерів, складання будь-яких інших переліків власників іменних цінних паперів емітента ЗАТ, заборонено емітенту використання даних реєстру акціонерів, зокрема: приймати реєстр акціонерів від реєстратора, уповноважених осіб та органів реєстратора, заборонено вчиняти будь-які дії з внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів ЗАТ до прийняття рішення у справі.

Вищий господарський суд України вказав, що предметом позову є зобов'язання ЗАТ подати Торгово-промислового фондовому реєстру відповідний журнал обліку розміщення акцій додаткового випуску та розпорядження про внесення змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів ЗАТ у частині реєстрації за Харківською облспоживспількою акцій та зобов'язання Торгово-промислового фондовому реєстру внести коригуючі дані до реєстру власників іменних цінних паперів в частині реєстрації за Харківською облспоживспількою як акціонера ЗАТ акцій на суму додаткового випуску. Таким чином, за наявності обставин, які можуть утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду, заходи до забезпечення позову можуть бути вжиті судом лише в рамках предмета пред'явленого позову та без порушення прав інших акціонерів, тобто щодо заборони вчиняти дії лише щодо **того пакета акцій, який безпосередньо пов'язаний із предметом спору**.

Однак господарський суд на порушення вимог статей 66, 67 ГПК при задоволенні заяви про забезпечення позову не визначив, щодо якої кількості акцій ЗАТ забороняється вчиняти дії. У зв'язку з цим оскаржувані ухвала і постанова скасовані, а справу передано на розгляд до господарського суду першої інстанції.

Також постановою Донецького апеляційного господарського суду від 18 червня 2007 р. обгрунтовано скасовано ухвалу Мар'їнського районного суду Донецької області від 16 лютого 2007 р., якою вжито заходи до забезпечення позову шляхом накладення арешту на майно ТОВ «Карпати». З метою недопущення відчуження цього майна заборонено будь-яке відчуження майна ТОВ «Карпати». Судова колегія зробила висновок, що вжиття такого заходу для забезпечення позову про виділення в натурі частки майна підприємства пропорційно до частини в статутному фонді підприємства (33%) перешкоджає господарській діяльності ТОВ «Карпати».

Господарським судам необхідно також звернути увагу на те, що **господарський суд не повинен**

вживати такі заходи, які фактично є рівнозначними задоволенню позовних вимог.

Так, постановою Дніпровського апеляційного господарського суду від 7 липня 2005 р. скасовано ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 18 квітня 2005 р. про вжиття заходів до забезпечення позову у справі за позовом ТОВ «Інтер-Агро» до ВАТ «Криворізький хлібокомбінат № 1». Суд, зокрема, вказав, що виносячи ухвалу про заборону відповідачу проводити загальні збори акціонерів, господарський суд фактично вирішив по суті одну із вимог позивача щодо заборони відповідачу проводити загальні збори.

Для забезпечення вимог про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства про обрання (переобрання) членів його виконавчого органу деякі суди також необґрунтовано вживали заходи до забезпечення позову шляхом заборони відповідним посадовим особам товариства вчиняти будь-які дії.

Наприклад, ухвалою Господарського суду Івано-Франківської області від 6 лютого 2004 р. у справі за позовом ДП «Троянда» до ЗАТ «Світлиця» заборонено правлінню АТ вчиняти будь-які дії, передбачені статутом товариства, в тому числі здійснювати підприємницьку діяльність, користуватися банківськими рахунками тощо.

У зв'язку з винесенням деякими судами таких ухвал необхідно звернути увагу господарських судів на те, що **ст. 66 ГПК не передбачає такого виду забезпечення позову, як заборона органам управління або посадовим особам відповідача вчиняти будь-які дії (а не конкретно визначені дії).** Забороняючи виконавчому органу представляти товариство, господарський суд таким чином блокує здійснення товариством господарської діяльності.

У випадку, якщо позивач звертається до господарського суду із заявою про вжиття заходів до забезпечення позову в справі про визнання недійсним рішення про обрання виконавчого органу товариства з підстав припущення, що його діями товариству може бути завдано значної шкоди, **господарським судам необхідно обмежуватися заборонаю виконавчому органу товариства вчинення конкретних, чітко визначених дій**, наприклад, відчувувати основні засоби товариства, отримувати кредити тощо.

При вирішенні справ, пов'язаних із вжиттям такого заходу до забезпечення позову, як **накладення арешту на акції**, господарським судам необхідно зважати на таку практику розгляду справ цієї категорії.

У постанові Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 7 листопада 2006 р. за касаційною скаргою ВАТ «Північно-східна будівельна компанія» на постанову Вищого господарського суду України від 28 листопада 2006 р. у

справі за позовом ВАТ «Північно-східна будівельна компанія» до ВАТ «Київметробуд», ТОВ «Реєстр-Інформ» про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів та зобов'язання вчинити дії встановлено таке.

Верховний Суд України вказав, що Вищий господарський суд України на порушення вимог ст. 111⁷ ГПК зробив посилання на ухвалу Бородянського районного суду Київської області від 4 серпня 2005 р., якою були вжиті заходи до забезпечення позову, а саме, накладено арешт на акції ВАТ «Київметробуд» та заборонялося реєстратору акцій, правлінню, спостережній раді, мандатній, лічильній комісії та будь-яким іншим особам враховувати вказані акції при визначенні кворуму на загальних зборах акціонерів ВАТ «Київметробуд». Верховний Суд України дійшов висновку, що **накладенням арешту на певну кількість акцій, їх кількість у статутному фонді товариства не зменшується.** Тому для вирішення питання щодо правомірності проведення загальних зборів акціонерів та законності прийнятих на них рішень судам необхідно керуватися не ухвалою суду, а вимогами статей 156, 159 ЦК і статей 41, 42 Закону № 1576-ХІІ.

Спори щодо правовідносин товариства з реєстратором власників іменних цінних паперів

Відповідно до абзацу 3 ч. 1 ст. 5 Закону № 710/97-ВР права на участь в управлінні, одержання доходу тощо, які впливають з іменних цінних паперів, можуть бути реалізовані з моменту внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів. Юридичне значення реєстру власників іменних цінних паперів полягає також і в тому, що на підставі його даних складається реєстр акціонерів, передбачений ст. 41 Закону № 1576-ХІІ. Це зумовлює належність відносин щодо реєстрації прав власності на акції та ведення реєстру власників іменних цінних паперів до відносин, пов'язаних з корпоративними. Крім зазначеного Закону, такі відносини регламентуються також Положенням про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затверджене рішенням ДКЦПФР від 17 жовтня 2006 р. № 1000, яким встановлено вимоги до ведення системи реєстру власників іменних цінних паперів, порядок ведення реєстру, обов'язки реєстроутримувача, емітентів та зареєстрованих осіб, порядок доступу до інформації, що міститься у системі реєстру тощо.

При вирішенні господарськими судами спорів, пов'язаних з укладенням, виконанням та розірванням, а також визнанням недійсними договорів на ведення реєстру власників іменних цінних паперів, необхідно керуватися загальними положеннями про договори, передбаченими

ЦК і ГК, з урахуванням специфіки таких договорів, що зумовлює також особливі підстави для їх розірвання, визнання недійсними тощо.

У цілому, господарські суди правильно вирішували спори цієї категорії, проте при розгляді таких справ необхідно також враховувати, що **реєстратор власників іменних цінних паперів вправі оспорювати рішення загальних зборів акціонерів лише у випадку, якщо таке рішення порушує його права чи законні інтереси**, в іншому випадку господарські суди повинні відмовляти в задоволенні таких позовів.

Так, у постанові Вищого господарського суду України від 7 липня 2005 р. у справі за позовом ВАТ «Фінансова компанія «Укрнафтогаз» до ЗАТ Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта» про визнання недійсним рішення зборів ЗАТ Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта» зроблено висновок про те, що, оскільки позивач не є акціонером, а лише надає послуги товариству відповідно до умов договору, тому прийняття загальними зборами у межах повноважень рішення про припинення договірних зобов'язань з позивачем, що не суперечить принципу свободи договору, закріпленому у ст. 627 ЦК, не може свідчити про порушення прав позивача. За таких обставин суд першої інстанції правомірно постановив рішення про відмову в задоволенні позову.

Судам необхідно звернути увагу на те, що **акціонери не вправі оспорювати в судовому порядку договір між АТ та реєстратором власників іменних паперів про ведення реєстру власників іменних цінних паперів, оскільки вони не є стороною такого договору**.

Наприклад, ухвалою Апеляційного суду Харківської області від 19 жовтня 2006 р. скасовано рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 12 травня 2006 р. у справі за позовом К.О. до К.І., П., треті особи — ТОВ «Емітент-сервіс», ВАТ «Ковельсьільмаш» — про усунення порушень прав акціонера. Під час судового розгляду встановлено, що сторони у справі оскаржують договір, укладений між ВАТ «Ковельсьільмаш», ТОВ «Емітент-сервіс» і ТОВ «Приват реєстр» щодо передачі реєстру власників іменних цінних паперів ВАТ «Ковельсьільмаш». Апеляційний суд дійшов висновку, що законом не передбачено право акціонера звертатися до суду за захистом інтересів товариства.

З аналогічних підстав **акціонери також не вправі в судовому порядку спонукати укласти договір між АТ та реєстратором власників іменних паперів на ведення реєстру власників іменних цінних паперів**.

Так, рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 12 вересня 2006 р. обґрунтовано відмовлено у позові ЗАТ «Холдингова компанія

«Теко-Дніпрометиз» до ТОВ «Об'єднаний Фондовий Реєстратор-Запоріжжя», ВАТ «Кременчуцький сталеливарний завод» про зобов'язання укласти договір, виконувати рішення загальних зборів. Суд зробив висновок про те, що вимога позивача про спонукання відповідача — ЗАТ, акціонером якого він є, укласти договір з ТОВ «Об'єднаний Фондовий Реєстратор-Запоріжжя» не ґрунтуються на законі, оскільки відповідно до ст. 181 ГК позов про спонукання до укладення договору може бути поданий особою, яка є ймовірним учасником таких договірних відносин. Однак позивач не є і не може бути учасником зазначеного договору.

Не належать до компетенції суду прийняття рішень про витребування у реєстратора реєстру власників іменних цінних паперів та передання його іншому реєстратору, в тому числі в порядку вжиття заходів до забезпечення позову, якщо відсутнє рішення загальних зборів акціонерів про таке передання. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону № 710/97-ВР рішення про передачу ведення реєстру власників іменних цінних паперів приймається виключно на загальних зборах акціонерів.

Як засвідчили матеріали узагальнення, у деяких випадках шляхом подання позову про розірвання договору на ведення реєстру власників іменних цінних паперів та інших позовів, пов'язаних з передачею системи реєстру іншому реєстратору, сторони намагалися блокувати ведення реєстру власників іменних цінних паперів, а також проведення загальних зборів акціонерів.

Наприклад, у справі за позовом ЗАТ «Охтирка-шляхбуд» до ТОВ «Суми-реєстр-консалтинг» про розірвання договору на ведення реєстру власників іменних цінних паперів Господарський суд Сумської області ухвалою від 16 червня 2005 р. задовольнив клопотання позивача про вжиття заходів до забезпечення позову шляхом заборони реєстратору видавати виписки з реєстру власників іменних цінних паперів та надавати реєстр для проведення загальних зборів. Ця ухвала не ґрунтується на законі у зв'язку з тим, що дії щодо проведення загальних зборів не пов'язані з предметом спору і вжиття таких заходів може спричинити порушення прав інших акціонерів товариства.

Пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регулює корпоративні відносини

1. Беручи до уваги дані, отримані при підготовці узагальнення, вважаємо за необхідне прискорити процес прийняття закону про акціонерні товариства та закону про товариства з обмеженою відповідальністю, в яких потрібно детально врегулювати питання створення, діяльності, управління та припинення діяльності товариств. Зокрема, ґрунтов-

ної регламентації потребують питання скликання, проведення та компетенції органів управління товариств — загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу. Необхідно також законодавчо чітко визначити можливість та підстави визнання рішень органів управління товариств недійсними. Врегулювання в зазначених законах потребують також процедури обрання та відкликання посадових осіб товариства, а також визначення співвідношення між дією норм трудового та корпоративного права у цій сфері.

2. Необхідно чітко законодавчо визначити підстави визнання установчих документів господарських товариств недійсними, а також уніфікувати норми ГК, ЦК та Закону від 15 травня 2006 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» щодо припинення юридичної особи.

3. У законі про товариства з обмеженою відповідальністю необхідно детально передбачити процедуру виходу та виключення учасника з товариства, вступу правонаступника (спадкоємця) учасника до товариства, а також переходу частки учасника в статутному капіталі товариства.

4. З метою формування єдиної судової практики вирішення корпоративних спорів та запобігання маніпулюванню їх підвідомчістю (підсудністю) необхідно до підвідомчості (підсудності) господарських судів віднести також спори, пов'язані з призначенням (обранням), відкликанням, припиненням повноважень і відповідальністю осіб, що входять до складу органів управління товариства; спори, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності не лише господарських товариств, а й юридичних осіб інших організаційно-правових форм; спори, пов'язані зі здійсненням діяльності професійних учасників фондового ринку — у випадку, якщо такі спори пов'язані з корпоративними відносинами; доповнити склад учасників корпоративних спорів особами, які на час звернення до суду ще не є учасниками (акціонерами) товариства, але в результаті вирішення спору можуть стати такими — особи, які уклали

договори, відповідно до яких можуть отримати корпоративні права, а також спадкоємці (правонаступники) учасників товариства.

5. Передбачити норму про обов'язкове об'єднання в одне провадження пов'язаних між собою вимог, які впливають з одного корпоративного спору.

6. Обмежити можливість вжиття заходів до забезпечення позову, зокрема, передбачити такі норми: заходи до забезпечення позову повинні бути співмірними із заявленими вимогами; заходи до забезпечення позову, що вживаються господарським судом у справах, що виникають з корпоративних відносин, не повинні призводити до фактичної неможливості господарського товариства здійснювати свою діяльність або до істотного ускладнення його діяльності, а також до порушення господарським товариством законодавства; передбачити право осіб, яким завдано шкоди або права та законні інтереси яких були порушені у зв'язку із вжиттям заходів до забезпечення позову, після набрання законної сили судовим рішенням про відмову в задоволенні позову або після припинення провадження у справі за п. 4 ч. 1 ст. 80 ГПК на відшкодування шкоди, завданої вжиттям заходів до забезпечення позову, шляхом подання відповідного позову до особи, яка заявляла клопотання про забезпечення позову.

7. Для забезпечення майнової сталості господарських товариств та стабільності господарського обороту доцільним є встановлення скорочених строків позовної давності у корпоративних спорах про визнання недійсними установчих документів господарських товариств, рішень органів управління та посадових осіб господарських товариств тощо.

Результати проведеного узагальнення свідчать про тенденцію до різкого збільшення кількості корпоративних спорів на фоні відсутності детального та ефективного законодавчого регулювання корпоративних відносин. Це зумовлює наявність численних помилок та неоднакової практики застосування господарськими судами матеріального та процесуального права при розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин, що призводить до скасування та зміни судових рішень.

Судовий контроль за слідчими та оперативно-розшуковими діями

О.С. Ткачук,
суддя Військового апеляційного суду Центрального регіону,
кандидат юридичних наук, доцент

Права і свободи людини згідно з Конституцією України визначають зміст і спрямованість діяльності Української держави, а їх забезпечення і утвердження є головним її обов'язком. Тому суд як орган державної влади виконує важливу функцію: захищає законні інтереси людини шляхом здійснення правосуддя та судового контролю за діяльністю інших державних органів.

Особливої уваги з боку суду потребує, зокрема, діяльність органів та посадових осіб у ході оперативно-розшукової діяльності та на досудових стадіях кримінального судочинства. Це пояснюється тим, що під час розслідування злочинів у виключних випадках законодавство дозволяє обмеження прав та свобод особи з метою захисту суспільних інтересів. У той же час кожний випадок відступу від забезпечення прав конкретної людини повинен мати достатньо обґрунтованих підстав, а також забезпечуватися дотриманням визначеної законом процедури.

Регулюючими документами щодо цього питання є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) та рішення Європейської комісії і Європейського суду з прав людини (далі — Європейський суд). Стаття 8 Конвенції гарантує кожному повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції. Відповідно до стандартів країн, які ратифікували Конвенцію, органи державної влади не можуть втручатись у здійснення зазначених прав інакше, ніж згідно із законом (коли це необхідно у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, або з метою захисту прав і свобод інших осіб).

У рішенні від 6 вересня 1978 р. у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччина» Європейський суд зазначив, що там, де держава вводить таємне спостереження, існування якого залишається невідомим для осіб, що перебувають під спостереженням, наслідком чого є неможливість оскаржити такий нагляд, дія ст. 8 Конвенції може зупинитися. У таких умовах ставлення до особи може суперечити ст. 8, або ж особа може бути позбавлена права на повагу до приватного і сімейного життя. У той же час людина, не знаючи про це, не матиме можливості користуватися юридичним захистом. Тому держава повинна запровадити такі контрольні механізми, які зможуть попередити безпідставне обмеження прав особи. Ці механізми повинні гарантувати всебічний контроль за діяльністю державних органів у цьому питанні¹.

Відповідно до ст. 55 Конституції захист прав людини в Україні покладено на суд. Тому рішення про наявність підстав для обмеження вищезазначених прав особи може прийняти лише суд.

При цьому необхідно врахувати, що судова влада в нашій державі реалізується у двох напрямках — здійснення правосуддя і судового контролю. Відмежування останнього зумовлено відмінностями специфічного характеру між правосуддям і контрольною функцією суду.

У правовому регулюванні питань судового контролю та правосуддя в Конституції і в процесуальних законах простежуються розбіжності. Так, згідно зі ст. 29 Конституції людина має право на свободу та особисту недоторканність.

¹ Див.: Ткачук О.С. Судове слідство у кримінальних справах про насильство серед військовослужбовців. — К., 2007. — С. 97.

Ніхто не може бути заарештований або ж триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, передбаченому законом.

У разі нагальної необхідності для попередження чи припинення злочину уповноважені на те органи можуть затримати особу, застосувавши цей тимчасовий запобіжний захід на строк не більше сімдесяти двох годин. Однак протягом цього строку обґрунтованість тримання особи під вартою має бути перевірена судом.

Такі ж контрольні функції покладені на суд статтями 30 і 31 Конституції. Ці конституційні норми проголошують недоторканність житла та гарантують таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Обмеження зазначених прав, а скоріше винятки із конституційних гарантій, можуть мати місце лише у передбачених законом випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, а також з метою запобігати злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Розглянуті вимоги Конституції узгоджуються із кримінально-процесуальним законодавством.

Наприклад, ст. 14 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) проголошує правило, згідно з яким «ніхто не може бути заарештований інакше, як на підставі судового рішення». Водночас у ст. 14¹ КПК зазначено, що «ніхто не має права без законної підстави увійти в житло...»; «Обшук, виїмка, огляд приміщення у громадян, накладення арешту на кореспонденцію і виїмка її в поштово-телеграфних установах можуть проводитися тільки на підставах і в порядку, встановлених цим Кодексом».

Підстави для проведення обшуку та порядок надання згоди на його проведення регламентовані ст. 177 КПК. Відповідно до законодавства обшук житла чи іншого володіння особи, за винятком невідкладних випадків, проводиться лише за вмотивованою постановою судді. При необхідності провести обшук слідчий за погодженням із прокурором звертається з поданням до судді за місцем провадження слідства. Суддя негайно розглядає подання і матеріали справи, а в разі необхідності вислуховує слідчого, прокурора і за наявності підстав виносить постанову про проведення обшуку чи постанову про відмову в проведенні обшуку. У ст. 178 КПК зазначено підстави для проведення виїмки та порядок надання згоди на її проведення. Щодо судового контролю за цією слідчою дією, то процесуальне законодавство вважає його доцільним лише тоді, коли потрібно провести виїмку документів, які ста-

новлять державну та/або банківську таємницю. В цій же нормі зазначено положення, згідно з яким примусова виїмка із житла чи іншого володіння особи, а також виїмка документа виконавчого провадження проводиться тільки за наявності вмотивованої постанови судді, яку ухвалюють в порядку, передбаченому для прийняття рішення про обшук житла. У ст. 187 КПК регламентовано порядок накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку. У той же час огляд і виїмка кореспонденції та дослідження інформації, знятої з каналів зв'язку, здійснюються відповідно до ст. 187¹ КПК.

Контрольну діяльність суду на досудових стадіях кримінального процесу можна було б віднести до правосуддя, коли б на неї поширювалися правила ст. 129 Конституції, в яких визначено принципи судочинства.

Проаналізувавши зміст цієї статті та порівнявши її зміст із діяльністю суду в ході прийняття рішення про обмеження особистої недоторканності, свободи, недоторканності житла, приватного і сімейного життя, вважаємо, що така діяльність не належить до правосуддя і є специфічною діяльністю суду. Вона має контрольний характер і забезпечує охорону конституційних прав громадян від свавільного і невинного втручання та обмеження з боку органів державної влади.

Судовий контроль на досудових стадіях кримінального процесу та в ході оперативно-розшукової діяльності до порушення кримінальної справи виявляється у судовому санкціонуванні та розгляді судом скарг учасників процесу після порушення кримінальної справи чи заінтересованих осіб при відмові в порушенні кримінальної справи.

Судовий контроль повинен поширюватися на будь-яку процесуальну дію чи рішення слідчого, прокурора, а також особи, що веде дізнання. Право ініціювати проведення такого контролю слід надати усім учасникам процесу, які мають інтерес у справі. Проте необхідно зробити застереження, що тактичні прийоми органів досудового слідства, дізнання і прокурора контролювати недоцільно, оскільки вони не створюють загрози охоронюваним законом правам людини.

Потрібно також відмежувати судовий контроль за досудовими стадіями кримінального процесу і прокурорський нагляд. Ці два види процесуальної діяльності хоч і мають схожі риси, проте один одного не замінюють і не виключають. Їх існування відокремлено один від одного пояснюється необхідністю об'єктивного контролю за дотриманням закону у сфері охорони прав особи.

Як і суд прокуратура має свої конституційні повноваження, визначені зокрема у ст. 121 Конституції. До цих повноважень належать: підтримання державного обвинувачення в суді; представництво

інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян; нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

Таким чином, поряд із судовим контролем і судовим захистом прав людини в Україні діє прокурорський нагляд, який повинен сприяти дотриманню прав особи в усіх сферах суспільного життя. Відповідно до п. 13 і п. 33 ст. 85 Конституції в Україні передбачено існування парламентського контролю у межах, визначених законодавством. У ст. 101 Конституції зазначено, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Президент України також є гарантом додержання прав і свобод людини і громадянина (ст. 102 Конституції).

Виходячи з зазначеного, можна дійти висновку, що права особи в Україні захищаються судом і забезпечуються контрольною діяльністю прокуратури, Верховної Ради України і Президента України. В той же час ми не маємо підстав для формування думки про те, що якась із цих інституцій може вплинути на здійснення конституційних повноважень іншою чи залежить від неї.

У словниках та енциклопедіях контроль визначається як перевірка правильності тих чи інших дій, нагляд із метою перевірки. Мета контролю — виявлення слабких місць і помилок, своєчасне їх виправлення і недопущення повторення. Основним методом контролю виступає перевірка. Вона передбачає поєднання аналізу документів із безпосереднім вивченням справ. Інший метод контролю — це нагляд або спостереження. Він виявляється у комплексі притаманних йому цілеспрямованих дій способом виявлення недоліків і значимих тенденцій².

Отже, проаналізувавши загальне поняття контролю, ми вважаємо, що і прокурорський нагляд, і судовий контроль є механізмами, що спрямовані на забезпечення законності у діяльності, на яку поширюється їх компетенція. При цьому, як відомо, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється, а

сторони, які беруть участь у судовому процесі, рівні перед законом і судом.

Твердження, яке інколи доводиться чути з уст практикуючих юристів і деяких учених про вирішальне значення думки прокурора під час з'ясування питань на досудових стадіях кримінального процесу і, зокрема, в питанні про можливість обмеження прав особи, є хибним, оскільки за логікою такого твердження в подібному випадку думка суду зводилася б нанівець. Це саме було б і за умови, якби парламентський чи президентський контроль залежали, наприклад, від позиції Уряду чи Генерального прокурора України. За таких умов контрольні функції втрачають сенс, адже контроль передбачає з'ясування питання особою, котра безпосередньо вивчає ті чи інші обставини, а не покладається на твердження сторонньої особи, яка мала змогу сформулювати свою думку в результаті безпосереднього вивчення. Крім того, якби контрольна функція суду залежала від думки прокурора, досягти об'єктивності суду у випадку, коли він перевіряє правомірність дій прокурора за скаргою заінтересованих осіб на постанову останнього про порушення чи про відмову в порушенні справи було б неможливо.

Підтвердження правильності нашої думки знаходимо, наприклад, у статтях 9 і 14 Закону від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі — Закон від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ), де зазначено, що обмеження прав і свобод людини і юридичних осіб мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням суду щодо особи, у діях якої є ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства. Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх припинення і розкриття, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісти зникли, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України. У разі оперативної необхідності невідкладного здійснення цих заходів оперативно-розшукові підрозділи зобов'язані протягом 24 годин повідомити суд або прокурора про застосування та підстави для їх проведення.

Нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності здійснюється Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя і прирівняними до них прокурорами та їх заступниками,

² Див.: Рохлин В.И. Прокурорский надзор и государственный контроль. История, развитие, понятие, соотношение. — СПб. — 2003. — 328 с.

а також уповноваженими наказом Генерального прокурора України прокурорами та начальниками управлінь, відділів Генеральної прокуратури України та прокуратур Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Відомості про осіб, які конфіденційно співробітничать або співробітничали з розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи і засоби розвідувальної діяльності та організаційно-штатна структура розвідувальних органів до предмета прокурорського нагляду не належать. Також відповідно до Закону від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ прокурор не наділений правом санкціонувати подання керівника відповідного оперативного підрозділу до суду з метою перевірки останнім доцільності та можливості тимчасового обмеження прав і свобод людини.

Логіка закону очевидна. Оскільки під захистом перебувають основні, невід’ємні права особи, то контроль за їх забезпеченням необхідний всебічний і такий, що виключає можливе суб’єктивне ставлення. Досягти цього можна єдиним способом — передбачити здійснення контролю різними державними органами, котрі незалежно один від одного зроблять висновок про порушення прав особи чи про відсутність такого порушення, а також про можливість обмеження прав, яке допустиме у демократичному суспільстві в інтересах захисту прав і свобод інших громадян чи в інтересах національної і громадської безпеки.

Отже, Закон від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ чітко визначив повноваження суду і прокурора, кожний із яких здійснює свою діяльність притаманними йому методами. При цьому в Законі окремо наголошено, що діяльність прокурора обмежена певними рамками, у той час як діяльність суду охоплює усі правовідносини, що існують у державі.

В Україні введено в дію Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини та використання побутової інформації (далі — Порядок). Затвердження Порядку Постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1169 привернуло увагу громадськості та додало нових питань щодо теорії і практики судового контролю за діяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукові заходи, пов’язані з обмеженням прав і свобод людини.

Пояснюється це тим, що відповідно до п. 14 ст. 92 Конституції, виключно законами України визначаються: судострій, судочинство, статус суддів.

Summary

The article examines actual issues of judicial supervision over activity of the law enforcement bodies and their officials at the pretrial stages of criminal proceeding. Reveals mechanisms of restriction for the human rights and freedoms, as well as mechanisms of crimes prevention, disclosure of committed offences and bringing to the liability.

У постанові Уряду зазначено, що Порядок не регулює питання правосуддя, а визначає процедуру отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини.

Оскільки Конституція вимагає регулювати порядок відправлення правосуддя законом, а судовий контроль, як ми вже говорили, не є правосуддям, то регулювання процедури здійснення цього контролю можна було б віднести до компетенції Кабінету Міністрів України. Однак, згідно зі ст. 1 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-ІІІ «Про судострій України» (далі — Закон від 7 лютого 2002 р. № 3018-ІІІ), яка, на наш погляд, не тільки внутрішньо суперечлива, а й така, що суперечить Конституції, в Україні судового контролю ніби немає, а судова влада реалізується виключно шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Тоді закономірним буде питання: яким чином реалізується судова влада через органи суддівського самоврядування при призначенні та звільненні суддів Конституційного Суду України та членів Вищої ради юстиції (ст. 112 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-ІІІ) або у формі якого судочинства виконують свої обов’язки судді, обрані чи призначені на адміністративні посади (статті 24, 28, 29, 50 та ін.)?

За умови коли Законом від 7 лютого 2002 р. № 3018-ІІІ взагалі не регламентована процедура судового контролю, пов’язаного із захистом прав особи на стадії оперативно-розшукової діяльності до порушення кримінальної справи, нормативний акт, ухвалений Урядом з цього питання, визнати неправомірним не можна. Зважаючи, що це взагалі перший документ з цього питання, відкритий для обговорення в суспільстві, можна зробити висновок, що виданий він у межах компетенції.

Діяльність державних органів має бути спрямована також і на забезпечення розкриття злочинів, викриття винних із тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був покараний, а потерпілий від злочину отримав справедливе відшкодування збитків, заподіяних злочинцем, та поновлення прав, на які зазігнув злочинець. У зв’язку з цим невинуваті перешкоди у викритті злочинів, у тому числі шляхом встановлення громіздких бар’єрів для проведення досудового слідства і оперативно-розшукової діяльності, не можуть бути виправдані забезпеченням прав особи, оскільки кожен член суспільства, виходячи із принципу добропорядності, зацікавлений у забезпеченні законності та правопорядку.

Дублювання касаційних повноважень судів як викривлення суті касації

В.В. Сердюк,
кандидат юридичних наук, доцент

Фундаментальними для побудови і функціонування системи судів є приписи статей 124 і 125 Конституції України, згідно з якими складовими вітчизняної судової системи визначені місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України як найвищий орган у системі судів загальної юрисдикції та Конституційний Суд України. Згідно з п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції однією з основних засад правосуддя є забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Зміст цієї конституційної норми свідчить про те, що система судів у нашій державі повинна будуватися з метою гарантування заінтересованій особі реалізації її права на вирішення спору по суті, апеляційного та касаційного оскарження судового рішення з дотриманням основоположних принципів організації судової системи — територіальності і спеціалізації.

Метою статті є визначення співвідношення між реалізацією касаційної функції Верховним Судом України і вищими спеціалізованими судами, а також на підставі цього аналізу обґрунтування необхідності запровадження нової організаційної та процесуальної конструкції здійснення спеціалізованого судочинства в Україні, зважаючи на здійснення судової реформи з використанням зарубіжного досвіду судового устрою.

Під час дослідження касаційних повноважень потрібно звернути увагу на регламентацію діяльності вищих спеціалізованих судів як судів касаційної інстанції. За змістом ч. 1 ст. 39 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» (далі — Закон) на них покладено розгляд у касаційному порядку справ відповідної судової юрисдикції, а також інших справ у випадках, визначених процесуальним законом. Цей припис відображено у ст. 210 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), згідно з якою судом касаційної інстанції в адміністративних справах є Вищий адміністративний суд України, та у ст. 108 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК), відповідно до якої Вищий

господарський суд України переглядає за касаційною скаргою (поданням) рішення місцевого господарського суду та постанови апеляційного господарського суду. Верховний Суд України, як визначено у ч. 2 ст. 47 Закону, в цивільному судочинстві переглядає в касаційному порядку рішення загальних судів у цивільних та кримінальних справах; у порядку повторної касації — справи, переглянуті судами загальної юрисдикції в касаційному порядку; переглядає інші справи, пов'язані з важливими обставинами, у випадках, передбачених законом. Отже, є підстави стверджувати, що має місце дублювання функцій суб'єктами касаційних повноважень у системі загальної юрисдикції.

У вітчизняній правовій доктрині до проведення реформи процесуального законодавства 2001 р. було передбачено поєднання на рівні Верховного Суду України трьох інстанцій: першої, касаційної та наглядової. Наслідком змін та перерозподілу повноважень у системі судів загальної юрисдикції мала стати процесуальна «чистота» Верховного Суду України та визначення його з урахуванням європейського і світового досвіду організації судових органів як суду касаційної інстанції. Але наразі Верховний Суд України є судом касаційної та виняткової (у цивільному судочинстві), виняткової (в адміністративному судочинстві), повторної касаційної (у господарському судочинстві) та касаційної і виключної (у кримінальному судочинстві) інстанцій. Вбачається, що так звана мала судова реформа не тільки не вирішила багатьох питань судоустрою, а й зумовила виникнення додаткових проблем щодо визначення суті касаційного провадження та єдності функції касації в системі судочинства.

Для аналізу поняття «касація» актуальним є розгляд питань, пов'язаних з процесуально передбаченою можливістю касаційного перегляду судових рішень та інших видів проваджень, які здійснює Верховний Суд України за правилами касаційного провадження. До вирішення проблем касації, касаційної інстанції долучалися у своїх наукових працях такі вчені-юристи і практики, як

В.В. Кривенко, В.Т. Маляренко, А.Й. Осетинський, Д.М. Притика, Н.В. Сібільова, В.С. Стефанюк, М.І. Хавронюк, П.І. Шевчук та ін.¹ Актуальність питань, пов'язаних із визначенням ролі та місця касаційного провадження, а також відповідних судів у системі судів загальної юрисдикції, які мають такі повноваження, зумовлена і визнанням сучасною теорією судоустрою та процесуального права подвійного характеру завдань і цілей діяльності суду касаційної інстанції. Він визначається такими складовими: необхідністю забезпечення однакового застосування закону; потребою захисту порушеного права шляхом безпосереднього врегулювання спірних правовідносин у суді касаційної інстанції.

Уточнимо, що до повноважень суду касаційної інстанції віднесено перегляд судового рішення з питань права (матеріального і процесуального), тобто воно може бути об'єктом перевірки тільки в правовому аспекті й лише після набрання ним законної сили. У свою чергу, положення ч. 8 ст. 129 Конституції, окреслюючи основні засади судочинства, передбачають забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Отже, у нормах процесуального законодавства залежно від категорії та специфіки справ можуть регламентуватися випадки, які встановлюють як обов'язкові, так і факультативні підстави для реалізації права, зокрема на касаційне оскарження судових рішень.

У ст. 125 Конституції передбачено всі ланки, які створюються в системі судів загальної юрисдикції для здійснення правосуддя, але конкретно не покладено на кожну з них виконання тих чи інших процесуальних функцій. Тому, якщо вирішення спору по суті, як правило, пов'язано з діяльністю місцевих судів, перевірка законності постановлених рішень в апеляційному порядку асоціюється з основною функцією апеляційних загальних і спеціалізованих судів, то здійснення касаційних повноважень у відповідній правовій формі судочинства (адміністративне, господарське) штучно розподілено між вищими спеціалізованими судами і Верховним Судом України.

Вважаємо, що першим кроком для консолідації касаційної функції вбачається рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2003 р.

¹ Докладніше див.: Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу в Україні в контексті європейських стандартів: теорія, історія, практика: Дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2004. — 449 с.; Притика Д. Сучасний стан та перспективи розвитку господарського судочинства // Право України. — 2005. — № 9. — С. 3—9; Притика Д.М. Вищі спеціалізовані суди потрібні суспільству // Урядовий кур'єр. — 6 серпня 2007 р.; Осетинський А.Й. Касаційна інстанція в господарському судочинстві як чинник зміцнення законності в економічній сфері // Вісник господарського судочинства. — 2005. — № 3. — С. 164—174; Осетинський А. Сучасні аспекти інституційного забезпечення касаційного перегляду судових рішень та єдності правозастосування // Право України. — 2007. — № 5. — С. 13; Шевчук П.І., Кривенко В.В. Касаційне провадження в цивільних справах // Вісник Верховного Суду України. — 2002. — № 1. — С. 27; Хавронюк М.І. Судострій і статус суддів: європейські стандарти // Юридична практика. Судовий випуск. — № 8 (16). — 28 серпня 2007 р.

№ 20-рп/2003 (справа про Касаційний суд України). На думку науковців, зазначене рішення не безспірне, але його правовий зміст розставляє важливі акценти: 1) касаційна функція організаційно не може бути розпорошеною; 2) наслідком здійснення такої функції має бути забезпечення судом касаційної інстанції однакового застосування норм законодавства, що в разі розгалуження касаційних повноважень є проблематичним. Так, згідно зі ст. 47 Закону Верховний Суд України дає всім судам загальної юрисдикції роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики. У свою чергу, відповідно до ст. 39 Закону вищий спеціалізований суд на підставі перегляду судових рішень у касаційному порядку дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції. Отже, цілком ймовірна ситуація, коли суддя місцевого чи апеляційного спеціалізованого суду може отримати на підставі рішень Верховного Суду України та одного з відповідних вищих спеціалізованих судів взаємовиключні роз'яснення. Виникають питання: як у такому разі застосовувати закон і чи правильною буде позиція вищого спеціалізованого суду, зважаючи на те, що вона не збігається з правовою позицією Верховного Суду України?

У своїх працях Д.М. Притика наголошує на тому, що вищий спеціалізований суд повинен здійснювати повний обсяг касаційних повноважень, тобто повну касацію, а структурна палатна побудова Верховного Суду України фактично є штучним поділом компетенції вищих судів. Поважаючи позицію цього автора — безпосереднього творця системи арбітражних (господарських) судів, зауважимо, що в науці процесуального права немає такого поняття, як «повна касація». Уведення цього терміна у правовий лексикон апріорі дає підстави для створення процесуальних конструкцій «неповної», «часткової» тощо касації. Це також може стати приводом для перегрупування касаційних повноважень на повторні касаційні, виключні, виняткові, які, однак, не передбачені Конституцією. А щодо впровадження «повної» касації, то приписи п. 8 ч. 3 ст. 129 Основного Закону дають підстави вважати, що касаційному оскарженню повинні підлягати не всі судові рішення, а ті, оскарження яких передбачено законом. Крім того, недоречно говорити про будь-який державний орган як про судовий, якщо він не здійснює правосуддя (саме цим суд і відрізняється від усіх інших органів держави) та не має вагомих процесуальних важелів впливу відповідно до його найвищого статусу в системі судів загальної юрисдикції.

У вітчизняному законодавстві під час внесення змін до нормативно-правових актів з питань

судоустрою і законів, що регламентують питання процесуального наповнення діяльності судів, не враховано, що між касаційним провадженням та іншими (надуманими!) видами проваджень, що визначаються як різновиди касаційного, існує суттєва різниця. Це пов'язано, перш за все, з трьома чинниками: 1) встановленням більш жорстких часових меж для виняткового (виключного) провадження, повторної касації; 2) обмеженням кола осіб, які вправі оскаржити судові рішення в такому порядку; 3) наявністю виняткових (виключних) обставин чи підстав для повторної касації, які можуть слугувати для відкриття (порушення) зазначених видів проваджень.

На жаль, таку позицію підтримують, зокрема, деякі народні депутати. Ми вже маємо норми КАС, що регламентують процесуальну діяльність Верховного Суду України як суду виняткової інстанції в адміністративному судочинстві. Такий надуманий вид провадження законодавець називає різновидом касаційного. Впевнені, що вичерпала себе дискусія стосовно ще одного сумнозвісного українського ноу-хау — повторної касації в господарському судочинстві. Крім того, в результаті хибного розуміння сутності саме касаційного провадження для оцінки широкого загалу з'являються законопроекти, в яких фактично передбачається усунути Верховний Суд України від здійснення судочинства. Одним з них є проект № 0893, внесений на розгляд Верховної Ради України народними депутатами С.В. Ківаловим, А.В. Портновим, Д.М. Притикою, який фактично є копією розд. IV гл. 3 КАС, але в погіршеному варіанті. Це виявляється в тому, що за згаданим проектом Верховний Суд України переглядає у зв'язку з винятковими обставинами рішення Вищого господарського суду України, якщо вони оскаржені з підстав: 1) застосування судом касаційної інстанції закону чи іншого нормативно-правового акта, який визнано Конституційним Судом України неконституційним; 2) визнання судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України.

Зрозумілими є намагання авторів законопроекту вказати на неправосудність рішення Вищого господарського суду України за результатами офіційного тлумачення норми права Конституційним Судом України та підтвердити прецедентне значення для українського суспільства рішень Європейського суду з прав людини чи інших міжнародних судових інституцій. Однак це може призвести до негативних наслідків: 1) таким чином вихолощується власне судове начало, що характерне для Верховного Суду України і є базисом його правового статусу; 2) такі обмежені повноваження, зокрема щодо перегляду рішень Вищого господарського суду Украї-

ни, унеможливають виконання Верховним Судом України завдань із забезпечення однакового застосування судами законодавства, що відображається в нехтуванні його найвищого статусу в системі судів загальної юрисдикції; 3) у такий спосіб робляться спроби реорганізувати роботу Верховного Суду України, який працюватиме виключно в пленарному режимі, що має на меті ліквідувати його палатну організацію; 4) Верховний Суд України фактично буде перетворено на визначену кількість почесних сенаторів, які у судочинстві виконуватимуть роль «весільних генералів» і будуть позбавлені будь-яких дієвих процесуальних повноважень.

Разом з тим проблема підміни касаційного провадження іншими видами проваджень набагато глибша. Касація (лат. *cassatio* — знищення, скасування) розуміється як форма оскарження і перевірки судом вищої інстанції рішень, вироків, постанов, ухвал, які набрали законної сили. У довідковій літературі поняття «виняток», «виключення» і «касація» розрізняються, при цьому в їх змісті немає якихось спільних, об'єднувальних ознак. Тому в процесуальному наповненні діяльності Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів співвідносити ці поняття немає сенсу. Здійснення судом касаційної функції має основоположне загальносоціальне значення, оскільки суспільство зацікавлене, насамперед, у вирішенні правового спору, а також у реалізації державних гарантій щодо касаційного оскарження судових рішень, результатом чого повинна стати рекомендація (одна, а не декілька!) суду касаційної інстанції щодо правильного застосування норм законодавства.

На жаль, реалії судової організації та процесуального озброєння судів в Україні є такими, що законодавець, нехтуючи найвищим статусом Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції, випишує для нього не передбачені Конституцією процесуальні норми щодо повторної касації, виняткових, виключних повноважень, називаючи їх різновидами касаційного провадження або регламентуючи перегляд судових рішень у порядку, встановленому для касаційного провадження. Тому складається враження, що заради збереження в системі судів держави вищих спеціалізованих судів виключно з подальшим наділенням їх касаційними функціями у відповідній судовій юрисдикції, законодавець прагне покласти на Верховний Суд України виконання невластивих йому повноважень. Важливо розуміти, що такий спосіб взагалі веде до виходу вищих спеціалізованих судів з-під процесуального контролю Верховного Суду України та невиправданого підвищення й автономізації правового статусу вищих судових органів спеціалізованих складових системи судів загальної юрисдикції.

З огляду на це, виникає сумнів у логічності й обґрунтованості нормативних приписів щодо наділення Верховного Суду України процесуальними повноваженнями стосовно здійснення ним інших різновидів касаційного провадження або повторної касації з одночасним зменшенням значущості власне виконання касаційної функції. Таке рішення законодавця, якщо воно буде прийняте, обов'язково негативно позначиться на побудові системи судів. Суспільство ж зацікавлене в тому, щоб найвищий судовий орган відповідно до свого статусу мав здатність і можливість довести, яку правову норму слід застосувати у певній конкретній ситуації та чи правильно застосовано матеріальну або процесуальну норму для вирішення правового спору судом (загальним чи спеціалізованим). Позиція суду касаційної інстанції, обґрунтована і доведена до відома широкого загалу, має бути однозначною і висловлюватися одноособово на підставі здійснення відповідних повноважень.

У свою чергу, відповідні вищі суди спеціалізованих юрисдикцій можуть у процесуальному розумінні приєднуватися до судів загальної юрисдикції на рівні касаційної ланки, оскільки створення на базі існуючих спеціалізованих апеляційних судів двоюрисдикційних апеляційних інстанцій не становить великої проблеми (звичайно, з дотриманням статусу суддів діючих вищих спеціалізованих судів). Виходячи з необхідності дотримання конституційних принципів територіальності та спеціалізації при побудові судової системи, назва такого суду (наприклад, Дніпропетровський вищий спеціалізований суд) перебуває у межах чинних конституційних норм і підкреслить його приналежність саме до спеціалізованої складової загальної юрисдикції. Щодо апеляційних загальних судів, то за ними слід залишити здійснення виключно апеляційних повноважень, передавши окремі категорії справ, визначені статтями 33, 34 Кримінально-процесуального кодексу України, на розгляд місцевих судів у складі колегій (варіанти колегії суддів можуть бути різними).

Європейський і світовий досвід побудови судових систем має неабиякі позитивні напрацювання, пов'язані, по-перше, з наданням пріоритету в судовій організації суду загальної юрисдикції, по-друге, коректним приєднанням до судів загальної юрисдикції судів спеціалізованої компетенції. Проблема вітчизняного судового будівництва полягає в тому, що законодавець фактично поставив знак рівності між загальною і спеціалізованою юрисдикцією. Але остання не може підняти першу, зважаючи на те, що в побудові судової системи пріоритетним

є принцип асиметричної її організації з ухилом саме у бік загальної складової системи судів. Такий підхід характерний для більшості європейських країн (Іспанія, Італія, Польща, Франція тощо) з домінуванням принципу моноцентризму судової системи, засобом реалізації якого є надання верховному (вищому касаційному, касаційному) суду статусу найвищого судового органу. Однак у цих країнах зазначений статус передбачає і визначений обсяг процесуальних повноважень найвищих судів, які реалізуються шляхом здійснення касаційного провадження. За такого підходу не можна визнати коректним приклад судової організації ФРН (поділ на спеціалізовані ієрархічні підсистеми відповідних судових юрисдикцій) саме у контексті здійснення касаційної функції судочинства, оскільки, наприклад, Федеральний верховний суд у цій країні здійснює касаційні повноваження і не має виняткових, виключних чи повторних касаційних важелів процесуального впливу на оскаржуване рішення суду.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави для таких висновків: 1) за своєю правовою суттю касація не є тотожною із винятковими, виключними обставинами, тому підміна касаційного провадження іншими видами проваджень суперечить положенням статей 125, 129 Конституції; 2) якщо касаційна функція відповідно до Основного Закону визначена як найвища, то її виконання повинно бути покладене на судовий орган, що має найвищий конституційний статус — Верховний Суд України; 3) касаційна функція має загальносоціальне значення, що реалізується шляхом надання права на її здійснення одному судовому органу — Верховному Суду України; 4) здійснення касаційних повноважень Верховним Судом України має сприяти побудові стабільної триланкової судової системи в державі.

Позиції законотворців, учених-правників та юристів-практиків з порушеного питання можуть відрізнятись від наведеної аргументації. Тому запропонований аналіз ситуації зі здійснення касаційних повноважень судами загальної юрисдикції має на меті започаткувати широку, науково обґрунтовану та результативну дискусію щодо подолання викривлення суті касації в судочинстві як встановлення єдності здійснення касаційної функції. Внаслідок такої дискусії з'явиться можливість створити оптимальну для України судову систему, що у повному обсязі відповідатиме чинним конституційним положенням та спроможна буде захищати права людини.

Summary

The article analyses correlation between realization of cassation function by the bodies of judicial power, motivates that introduction of the new organizational and procedural frame for administration of cassation powers in Ukraine's judicial proceeding is necessary.

Поняття «майно» в практиці Європейського суду з прав людини

Т.І. Фулей,
завідувач кафедри загальнотеоретичних дисциплін
Академії суддів України,
кандидат юридичних наук

Із метою правильного застосування судами України положень ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) необхідно розуміти зміст поняття «майно», виробленого практикою Європейського суду з прав людини (далі — Суд), особливо в порівнянні з його традиційним трактуванням у вітчизняному праві.

Згідно зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Це положення є примітним з огляду на два аспекти. Насамперед у ньому вперше визначені юридичні особи як суб'єкти гарантованого Конвенцією права, а отже, і як суб'єкти звернення до Суду (у тексті самої ж Конвенції не згадуються юридичні особи, натомість вживаються слова «кожен», «будь-яка особа» тощо). Безперечно, юридичним особам гарантується не лише право власності, проте щодо захисту саме цього права вони найчастіше звертаються до Суду.

Наступний аспект, який потребує уточнення, полягає в тому, що ст. 1 Першого протоколу до Конвенції гарантовано не лише право «мирно володіти своїм майном», а й право власності в його традиційному розумінні. В одній із «класичних» справ «Маркс проти Бельгії» (рішення від 27 квітня 1979 р.) Суд, проаналізувавши значення слів «possessions», «use of property» в англійському та слів «biens», «propriété», «usage des biens» у французькому варіантах, а також підготовчі матеріали до Конвенції, дійшов висновку, що в зазначеній статті визнанням права кожного на мирне володіння своїм майном, по суті, гарантовано право власності. Суд зауважив, що автори вказаного положення неодноразово говорили про «право власності» чи «право на власність» і що право розпорядження є традиційним та фундаментальним аспектом права власності¹.

Деякі аспекти захисту права власності відповідно до положень Конвенції вже розглядалися

у вітчизняній літературі². Спробуємо визначити поняття «майно», проаналізувавши рішення Суду, прийняті в різні роки. При цьому нагадаємо, що приводом до розгляду Судом кожної справи за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції є подана заява особи (фізичної чи юридичної) зі скаргою на порушення її права власності. Алгоритмом розгляду справи в Суді передбачено насамперед з'ясування питання про застосовність тієї статті Конвенції, про порушення якої стверджують заявники. Як правило, в процесі розгляду цього питання постає інше: чи стосується справа «майна» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції? І вже після визнання застосовності цієї статті у конкретній справі Суд з'ясовує, чи мало місце втручання в право заявника мирно володіти своїм майном, а також чи виправданим, тобто законним, таким, що відповідає легітимній меті, та пропорційним було таке втручання.

Суд розглядав справи щодо порушення права власності, в яких об'єктами спору були:

- усе «власне» майно особи, що може входити до складу спадщини та яке можна заповісти, тобто «на-явне майно» (рішення від 27 квітня 1979 р. у справі «Маркс проти Бельгії»);
- нерухомість, зокрема маєтки (рішення від 23 листопада 2003 р. у справі «Колишній Король Греції та інші проти Греції»), а також земельна ділянка та будинки (рішення від 22 вересня 1982 р. у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції»), інша нерухомість;
- прибутки, що пов'язані з власністю, зокрема орендна плата (рента), передбачена договором, добровільно укладеним відповідно до законодавства (рішення від 19 грудня 1989 р. у справі «Меллахер та інші проти Австрії»);

¹ Див., напр.: Марказов В.Є., Пушкарь П.В. Захист прав та майнових інтересів у Європейському суді з прав людини: Навч.-практ. посіб. / За ред. М.В. Оніщука — К., 2001. — С. 160; Євтушенко О.І. Із практики застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основних свобод при розгляді цивільних справ судами України // Практика Європейського Суду з прав людини: Рішення. Коментарі. — К., 2002. — № 3. — С. 215—222; Кузнєцова Н.С. Українське законодавство про власність: проблеми відповідності європейським стандартам // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. — К., 2004. — С. 723—740.

¹ Див.: Marckx case, judgment on 27 April 1979, para. 63.

- рухоме майно, наприклад картина все-світньо відомого художника (рішення від 5 січня 2000 р. у справі «*Беєлер проти Італії*») або речі особи, що знаходяться в її помешканні (рішення від 22 лютого 2005 р. у справі «*Новоселецький проти України*»);

- банківські внески (ухвала від 2 липня 2002 р. щодо прийнятності справи «*Гайдук та інші проти України*»);

- частка у пенсійному фонді (ухвала від 16 грудня 1974 р. у справі «*Мюллер проти Австрії*»);

- кошти (присуджені суми), належні до виплати заявникам на підставі остаточного й обов'язкового до виконання арбітражного рішення (рішення від 21 листопада 1994 р. у справі «*Грецькі нафтопереробні заводи «Стран» та Стратіс Андреадіс проти Греції*») або судового (рішення від 7 травня 2002 р. у справі «*Бурдов проти Росії*»);

- активи, які можуть виникнути, зокрема на підставі позову про відшкодування шкоди, право на подання якого виникає з її заподіянням (рішення від 28 жовтня 1995 р. у справі «*Прессос Компанія Нав'єра С.А. та інші проти Бельгії*»);

- «правомірні очікування» («законні сподівання») здійснювати певні дії відповідно до виданого державними органами дозволу, наприклад правомірні сподівання щодо промислового освоєння певної території з огляду на чинний на той час відповідний дозвіл (рішення від 23 жовтня 1991 р. у справі «*Пайн Велі Девелопмент ЛТД та інші проти Ірландії*»);

- майнові права, наприклад набуте на підставі заповіту право на одержання орендної плати (ренти) за користування земельною ділянкою (ухвала від 13 грудня 1984 р. щодо прийнятності справи «*С. проти Сполученого Королівства*»);

- приватновласницькі інтереси, визнані відповідно до національного законодавства (рішення від 5 січня 2000 р. у справі «*Беєлер проти Італії*»);

- акції компанії (рішення від 25 липня 2002 р. у справі «*Совтрансавто-Холдинг проти України*»);

- патенти (ухвала від 4 жовтня 1990 р. щодо прийнятності справи «*Сміт Клін і Французька лабораторія ЛТД проти Нідерландів*»);

- «гудвіл» (*goodwill*), тобто накопичені нематеріальні активи підприємства, що включають її найменування, репутацію, ділові зв'язки (в тому числі клієнтуру), товарні знаки тощо (рішення від 3 червня 1986 р. у справі «*Ван Марле та інші проти Нідерландів*»); власність «фірми»;

- інше «майно», що «становить економічну цінність», зокрема необхідні для здійснення підприємницької діяльності дозволи чи ліцензії (рішення від 7 липня 1989 р. у справі «*Тре Тракторер Актієболаг проти Швеції*»).

Концепція «майна» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції не обмежується власністю

на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а отже, і «майном», як розуміється це у зазначеному положенні³. Тобто при з'ясуванні змісту поняття «майно» недостатньо керуватися національним законодавством держав—учасниць Конвенції. І щоб вирішити питання щодо застосування ст. 1 Першого протоколу до Конвенції до конкретної справи, Суд повинен з'ясувати, чи обставини справи в цілому надають заявнику право на самостійний інтерес, що захищається цією статтею⁴.

Аналізуючи практику розгляду Судом справ щодо порушення права мирного володіння майном, можемо зробити висновок, що поняття «майно», як і «власність», має досить широке тлумачення й охоплює економічні інтереси (активи) — як матеріальні, так і нематеріальні. Розглянемо деякі з них детальніше.

Існуюча власність. Суд чітко заявив, що в ст. 1 Першого протоколу до Конвенції передбачено право кожного на мирне володіння «своєю» власністю: не існує ніякого володіння власністю до того часу, поки особа не може заявити про своє право власності. Тобто право власності не містить у собі права на її набуття. Так, у рішенні, прийнятому в справі «*Маркс проти Бельгії*», Суд визнав, що зазначена стаття застосовується лише у випадку порушення права на володіння наявною власністю, вона не гарантує право її набувати за заповітом або іншим шляхом. Цю позицію Суд підтвердив у справі «*Ван дер Мюсселе проти Бельгії*» (рішення від 23 листопада 1983 р.), в якій дійшов висновку, що питання щодо майна — задекларованого заявником боргу на свою користь за надання ним безоплатної правової допомоги — навіть не постає з огляду на рішення антверпенської колегії адвокатів про надання ним послуг відповідно до ст. 445 Судового кодексу без виплати гонорару як офіційно призначеним державою адвокатом.

Таким чином, ст. 1 Першого протоколу до Конвенції не гарантує право на набуття власності на майно. Так, у справі «*Ю.Л. проти Швеції*» (ухвала щодо прийнятності від 9 травня 1986 р.) заявник оскаржував відмову в задоволенні його клопотання про надання права власності на три гральних автомати. Суд визнав заяву непринятною, оскільки заявник не володів гральними автоматами, на яких поширювався його запит, а отже, — не мав «майна» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Таким чином, необхідною умовою застосування зазначеної статті є наявність в особи майна, а не претензії на нього чи сподівання його отримати.

³ Див., напр.: CASE OF IATRIDIS v. GREECE (Application no. 31107/96), JUDGMENT 25 March 1999, para. 54.

⁴ Див., напр.: CASE OF BEYELER v. ITALY (Application no. 33202/96), JUDGMENT 5 January 2000, para. 99.

Нерухомість. Прикладом розгляду Судом справ про право власності на нерухомість є справа «*Колішній Король Греції та інші проти Греції*», в якій Суд порушив питання про розмежування власності королівської сім'ї та держави. Суд зауважив, що принаймні частину королівської власності придбали предки заявників за власні кошти. Проаналізувавши законодавство Греції, відповідно до якого держава визнавала право власності заявників на маєтки Та-той, Полідендрі та Мон-Репос, Суд зазначив, що ці акти могли ґрунтуватися лише на праві власності заявників та їхніх предків, інакше видання таких актів не мало сенсу. Він також підкреслив, що заявники сплачували податки зі своєї нерухомості. Врахувавши наведене, Суд дійшов висновку, що вони володіли власністю як приватні особи, а не через те, що належали до королівської сім'ї, тому спірні маєтки вважалися їхнім майном у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Банківські внески. В ухвалі щодо прийнятності справи «*Гайдук та інші проти України*» Суд констатував, що скарги заявників стосувалися двох видів коштів, на які вони претендують: заощаджень, тобто коштів, які були фактично покладені заявниками в банк, незалежно від їхньої нинішньої реальної вартості, та бюджетних коштів, що виплачує держава в порядку індексування цих вкладів відповідно до Закону від 21 листопада 1996 р. № 537/96 «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України». При цьому основною вимогою заявників було отримання проіндексованих вкладів.

Щодо первинних вкладів заявників Суд визнав, що вони незаперечно вважаються «майном», яке належить їм згідно зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, та їх можна зняти з рахунків разом із відповідними відсотками. Проте з матеріалів справи вбачалося, що ніхто з них не скористався цим правом. Навпаки, дехто стверджував, що не потребує первинних вкладів, і наголошував на основній вимозі — отриманні проіндексованих сум.

Що ж до коштів про які йдеться у зазначеному Законі (тобто які відповідають проіндексованій вартості вкладів), Суд зазначив, що вони належать до коштів Державного казначейства України, які держава виділяє на певних умовах. Предмет провадження, порушеного кожним із заявників у національних судах, не стосувався таким чином «реального майна», що належить заявникам. Із цього приводу Суд нагадав, що право на індексацію заощаджень як таке не гарантоване ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, отже, останню не можна застосовувати в цій справі. Таким чином, Суд визнав заяви неприйнятними до розгляду у зв'язку з тим, що проіндексовані вклади не належать до категорії «наявного майна» заявників.

Частка у пенсійному фонді. В одному з ранніх рішень Європейської комісії з прав людини (далі —

Комісія) у справі «*Мюллер проти Австрії*» розглядалося питання щодо застосовності ст. 1 Першого протоколу до Конвенції до права на пенсію. Як свідчать матеріали справи, заявник, працюючи слюсарем в Австрії та Ліхтенштейні, протягом багатьох років сплачував обов'язкові й добровільні внески за державною схемою пенсійного страхування. Із набранням чинності договору між цими країнами, по-перше, заборонялося добровільне страхування за австрійською схемою у випадку, коли особа підлягала обов'язковому страхуванню в Ліхтенштейні, по-друге, якщо періоди обов'язкового та добровільного страхування збігалися, враховувався лише період обов'язкового страхування. Проте заявник продовжував робити внески за старою схемою страхування і, досягнувши пенсійного віку, не отримав такої пенсії, на яку розраховував, що, на його думку, було порушенням права власності.

Комісія зазначила, що обов'язок сплачувати внески за схемою соціального страхування може спричинити виникнення майнових прав на певні активи і наявність такого права може залежати від способу їх використання для сплати пенсії. З огляду на це Комісія визнала за необхідне ретельно вивчити схему соціального страхування, за якою здійснював виплату заявник, зауваживши, що фінансових втрат він зазнав унаслідок добровільного сплачування окремих внесків і ці втрати можуть бути визначальними для вирішення питання щодо застосування ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Таким чином, Комісія визнала, що має місце застосування зазначеної статті у справі про майнові права на активи, які виникли внаслідок добровільного пенсійного страхування. Тому з огляду на розвиток ринку добровільного пенсійного страхування в Україні та можливість у зв'язку з цим розгляду подібних справ наведена справа може викликати інтерес у вітчизняних суддів.

Належні до виплати кошти. Заборгованість із виплати належних заявникам коштів, визнана рішенням національного суду, яке набуло статусу остаточного, вважається «майном» у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

В одній із перших розглянутих Судом справ щодо України — справа «*Півень проти України*» (рішення від 29 червня 2004 р.) — заявниця скаржилася на невиконання рішень Конотопського міського суду від 1 квітня 1998 р., якими визнано її право на отримання надбавки за вислугу років та допомоги на оздоровлення, вважаючи, що таке невиконання є порушенням вказаної статті.

Суд визнав, що рішення суду, якими було зобов'язано державний заклад сплатити заявниці кошти, є остаточними і такими, що підлягають примусовому виконанню; ці рішення є підставою для виникнення у неї права вимоги, що підлягає за-

доволенню і вважається «майном», про яке йдеться в ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Зауважимо, що заяви щодо невиконання судових рішень про виплату належних заявникам сум становлять переважну більшість усіх звернень до Суду проти України. Ці рішення, зокрема, стосуються таких виплат:

- компенсації за речове забезпечення колишнім військовослужбовцям (рішення від 29 червня 2004 р. у справі «*Войтенко проти України*»);
- заборгованості із заробітної плати, надбавки за вислугу років вчителям (рішення від 29 червня 2004 р. у справі «*Жовнір проти України*», рішення від 29 червня 2004 р. у справі «*Півень проти України*»);
- заборгованості із заробітної плати шахтарям (рішення від 26 квітня 2005 р. у справі «*Сокур проти України*», рішення від 11 січня 2005 р. у справі «*Дубенко проти України*» тощо);
- заборгованості із заробітної плати працівникам державного підприємства (рішення від 30 листопада 2004 р. у справі «*Михайленки та інші проти України*» тощо);
- заборгованості із грошового утримання судді у відставці, з урахуванням спеціальної надбавки для суддів (рішення від 22 листопада 2005 р. у справі «*Литовкіна проти України*», рішення від 8 листопада 2005 р. у справі «*Черниш проти України*»);
- кошти, присуджені юридичній особі (рішення від 18 жовтня 2005 р. у справі «*Терем ЛТД, Чететкін та Оліус проти України*»).

Акції. Питання щодо належності акцій до «майна» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції вперше розглядала Комісія у справі «*Брамелід та Малмстрьом проти Швеції*» (рішення від 12 жовтня 1982 р.), що стосувалася прав міноритарних акціонерів відомого в Стокгольмі супермаркету. Заявники — зазначені акціонери — стверджували, що відповідно до ухваленого нового Закону про компанії 1977 р. їм довелося віддати свої акції акціонерам, які володіли контрольним пакетом акцій, за ціною меншою, ніж ринкова. Комісія зазначила, що «поняття «акції» є складним: це документ, який підтверджує, що його власникові належить частка компанії разом із відповідними правами (у першу чергу правом голосу), а також непряме право на частину активів компанії». Комісія дійшла висновку, що акції — це «майно», наявність якого породжує право власності⁵.

Пізніше Комісія дала точніше визначення зазначеному поняттю: «Акція товариства — складна річ, яка свідчить про те, що власник має частину акціонерного капіталу та відповідні права. Йдеться не лише про непрямий контроль за акціонерними активами, оскільки й інші права, особливо право

голосу та право впливати на товариство, можуть впливати з акції»⁶. Це визначення стало прецедентним і наводилося в інших справах, зокрема у справі «*Совтрансавто-Холдинг проти України*». В ухвалі щодо прийнятності заяви Суд констатував, що акції, якими володів заявник, мали безсумнівно економічну цінність та були «майном» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, тому останню можна застосувати в цьому випадку. У рішенні щодо суті справи Суд зазначив, що заявник спочатку володів 49 % акцій закритого акціонерного товариства «Совтрансавто-Луганськ», а потім унаслідок збільшення статутного фонду цього товариства частина капіталу, що була в його володінні, зменшилася з 49 % до 20,7 %, відтак, змінилися повноваження заявника як власника акцій, а саме керувати товариством та контролювати використання його майна.

Зазначимо, що згідно з прецедентною практикою Суду, корпоративні права акціонерів не підлягають захисту: акціонери компанії, в тому числі великі акціонери, не є жертвами порушення прав компанії згідно з положенням Конвенції. Тому, приміром, у справі «*Терем ЛТД, Чететкін та Оліус проти України*» скарги другого та третього заявників, що є двома з трьох співвласників першого заявника (компанії), визнані несумісними *ratione personae* за п. 3 ст. 35 Конвенції та були відхилені відповідно до п. 4 цієї статті.

Таким чином, «майно» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції охоплює як власне майно, так і майнові права — право на оплату за виконану роботу, вклад, внесений в установу банку (але не компенсацію за знецінення цього вкладу), належні до виплати кошти відповідно до національного законодавства (за речове забезпечення військовослужбовцям, надбавки за вислугу років вчителям тощо).

Правомірні очікування. У справі «*Пайн Велі Девелопментс ЛТД та інші проти Ірландії*» Суд постановив, що ст. 1 Першого протоколу до Конвенції можна застосовувати для захисту правомірних очікувань щодо певного стану речей (у майбутньому). Згідно з фактичними обставинами справи заявник придбав у 1978 р. земельну ділянку з урахуванням наявного на той час дозволу на її промислове освоєння, який згодом національний суд визнав таким, що наданий без відповідних повноважень, а тому недійсним.

Суд зазначив, що заявник придбав земельну ділянку згідно з належним чином зареєстрованим дозволом, тому мав усі підстави вважати його дійсним. Надання цього дозволу означало сприятливе (обнадійливе) рішення, що становило принцип планованого розвитку, яке не повинні були переглядати відповідні органи. За таких обставин Суд

⁵ Decision of 12 October 1982 on the admissibility of Applications No. 8588/79 by Lars BRAMELID and Anne-Marie MALMSTROM v. SWEDEN.

⁶ Decision of 11 December 1986 on the admissibility of Application No. 11189/84 by S-S. I. AB and B.T. against Sweden.

визнав, що рішення Верховного Суду Ірландії було втручанням у право особи на власність, оскільки до його постановлення принаймні були правомірні очікування спроможності освоювати земельну ділянку, і такі очікування слід вважати складовою частиною власності, про яку йдеться у ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

«Активи, які можуть виникнути, зокрема на підставі позову про відшкодування шкоди, право на подання якого виникає з її заподіянням. Питання про порушення права на такі активи Суд розглянув у справі «Прессос Компанія Нав'єра С.А.» проти Бельгії». Заявники — власники морських суден, які зазнали у територіальних водах Бельгії аварійних зіткнень через недбалість бельгійських лоцманів, — скаржилися на порушення їхнього права власності, оскільки з прийняттям нового Закону 1988 р. в Бельгії виключалася пряма чи непряма відповідальність лоцманів за надання послуг лоцманського проведення, тоді як попереднім Законом 1967 р. відповідальність за їхні дії покладалася на державу.

Суд зазначив, що хоча поняття «майно» має «автономне значення», його доцільно розглянути з позицій національного законодавства (в цьому випадку — Бельгії). Він також зауважив, що згідно з деліктним правом цієї країни право на подання позову про відшкодування шкоди виникає одразу ж із її заподіянням. Такий позов вважається «активом», а отже, прирівнюється до «майна» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Крім того, на підставі рішень Касаційного суду Бельгії 1920, 1983 та 1985 рр. заявники могли стверджувати, що вони мали «правомірні очікування» на розгляд їхніх позовів відповідно до загальних положень законодавства про цивільно-правову відповідальність.

Гудвіл. У справі «Ван Марле та інші проти Нідерландів» (рішення від 3 червня 1986 р.) Суд розглянув питання про те, чи підпадає під захист ст. 1 Першого протоколу до Конвенції право на нематеріальні активи фірми. Заявники, працюючи протягом кількох років бухгалтерами, для продовження цієї діяльності відповідно до нового Закону 1972 р. звернулися із заявою про реєстрацію до атестаційної комісії, проте їм відмовили в реєстрації. Вони оскаржили це рішення в апеляційній комісії, але після співбесіди з ними скаргу відхилили у зв'язку з їх недостатньою професійною компетентністю. Заявники стверджували, що рішення зазначеної комісії порушує ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки внаслідок цього зменшилася немайна вартість їхньої професійної діяльності («гудвіл») та відповідно — їхній дохід, і таким чином обмежувалося їхнє право мирно володіти своїм майном.

Уряд Нідерландів зазначив, що заявники не володіли майном у значенні, закладеному в ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки, зокрема,

вони не набули права називатися бухгалтерами до набрання чинності законодавством, що регулювало це питання. Більше того, на його думку, навіть якщо існувало набуте право, воно не могло класифікуватися як «власність». Уряд також наголошував, що в законодавстві Нідерландів немає такого поняття, як «право на гудвіл», яке можна було розглядати як власність. Проте Суд не погодився з цими аргументами і постановив, що право, на порушення якого посилалися заявники, могло бути пов'язане з правом власності, передбаченим зазначеною статтею: «Завдяки власній праці заявники створили свою клієнтуру; це в багатьох відношеннях мало приватноправову природу, становило певну цінність (активи), а отже, було власністю за змістом ст. 1 Першого протоколу до Конвенції». Крім того, відмова зареєструвати заявників як сертифікованих бухгалтерів істотно вплинула на їхню професійну діяльність: зменшилася кількість клієнтів, а отже, — доходи заявників.

Таким чином, мало місце втручання у право заявників на вільне користування своїм майном. Водночас таке втручання, на думку Суду, було виправданим з огляду на те, що: по-перше, Закон 1972 р. було розроблено для сприяння «загальним інтересам», тобто з метою структурувати професію, яка важлива для цілого економічного сектору, гарантуючи суспільству компетентність тих, хто займається бухгалтерською діяльністю; по-друге, справедлива рівновага між вжитими щодо заявників заходами та метою була збережена завдяки перехідним положенням закону, згідно з якими колишнім бухгалтерам, що не проходили кваліфікації, надавалася можливість її пройти на встановлених умовах.

Інше «майно», що становить економічну цінність. У кількох справах, що розглядав Суд, йшлося про те, що різні дозволи є власністю за змістом ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Так, доволі важливою є справа «Тре Тракторер Актієболаг проти Швеції» як приклад застосування зазначеної статті до економічних інтересів, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, а також визнанням діяльності, що підлягає ліцензуванню, цивільною за своєю природою. Згідно з матеріалами справи заявники — шведська компанія «Tre Traktörer Aktiebolag» — отримала ліцензію на продаж алкогольних напоїв у ресторані, що перейшов в їхнє управління. Згодом стосовно власниці цієї компанії було порушено кримінальну справу через неналежне ведення бухгалтерського обліку, а 18 липня 1983 р. окружна адміністративна рада м. Мальме ухвалила остаточне рішення — скасувати ліцензію на продаж алкогольних напоїв. Компанія стверджувала, що внаслідок таких дій ради зазначений ресторан довелося закрити вже наступного дня. Вищий адміністративний орган відхилив скаргу, як і заяву до уряду про компенсацію збитків, заподіяних скасуванням ліцензії.

Заявники подали до Суду скаргу на порушення прав, передбачених ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Суд зазначив, що концепція «цивільних прав та обов'язків» тлумачиться не лише відповідно до законодавства держави-відповідача, зауваживши, що анулювання ліцензії негативно позначилося на гудвілі та вартості ресторанного бізнесу компанії. Наявність виданої заявнику ліцензії була однією з істотних умов для ведення такого бізнесу. Відповідно до матеріалів справи компанія займалася приватною комерційною діяльністю, яка ґрунтувалася на договірних відносинах між власником ліцензії та клієнтами. Врахувавши ці обставини, Суд визнав, що ознак публічного права недостатньо для виключення права заявника на продовження ліцензії з категорії «цивільних прав».

Суд також дійшов висновку, що економічні інтереси, пов'язані з діяльністю ресторану, є «майном» у розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Наявність ліцензії була однією з головних умов здійснення підприємницької діяльності компанією-заявником, тому її скасування негативно позначилося на нематеріальних активах («гудвілі») ресторану і його вартості як бізнесу. Отже, в цьому випадку було втручання у право мирно володіти майном.

Аналогічний підхід до оцінки ділових інтересів як «майна» було застосовано у справі «*Атпрідіс проти Греції*» (рішення від 25 березня 1999 р.), у якій заявник оскаржував відмову органів влади повернути йому у володіння орендований ним кінотеатр просто неба. Суд зазначив, що на момент позбавлення права заклад 11 років пропрацював без втручання органів влади. За цей час у нього з'явилися постійні відвідувачі. Крім того, Суд підкреслив, що «зелені кінотеатри» взагалі відіграють велику роль у місцевому культурному житті Греції.

Зазначимо, що щодо права власності на земельну ділянку, на якій збудовано кінотеатр, тривав спір між державою та орендодавцями. Суд зазначив, що він не компетентний розглядати спір про визнання права власності на земельну ділянку відповідно до національного законодавства. Проте щодо права заявника він зауважив, що до примусового звільнення земельної ділянки заявник відповідав за роботу орендованого кінотеатру на підставі чинного договору оренди, а органи влади не мали щодо нього жодних претензій. Сформована ним клієнтура вважалася «активом». Після позбавлення його права володіти законно орендованим кінотеатром заявник не розпочинав подібного

бізнесу, а повернути собі кінотеатр не мав можливості через відмову міністра фінансів скасувати постанову земельного управління про передання кінотеатру муніципальній раді навіть після її скасування рішенням Афінського суду. Ці обставини дають підстави говорити про порушення права заявника на власність, що гарантується ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновки, що для визнання Судом заяви прийнятною за ст. 1 Першого протоколу особа повинна мати хоча б якесь право, передбачене національним законодавством та яке може вважатися правом власності з точки зору Конвенції⁷.

Термін «власність» поширюється на всі «безумовні права», які може довести особа, зокрема, активи, що пов'язані з приватним правом (такі, як пайові внески чи фінансові претензії, в основі яких лежить контракт або делікт), а також окремі економічні і соціальні виплати, які пов'язані з публічним правом.

Поняття «майно» в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції має широке тлумачення, а це насамперед означає, що при з'ясуванні його змісту недостатньо керуватися національним законодавством держав—учасниць Конвенції, проте Суд може визнати за доцільне застосувати це законодавство. Водночас це передбачає обізнаність, насамперед на національному рівні, з позицією Суду щодо певних питань. Особливо зазначена проблема є актуальною, коли підхід Суду є інакшим від підходу національного законодавця. Наприклад, визнання майном «правомірних очікувань» не відповідає традиційному тлумаченню об'єктів цивільних прав за чинним Цивільним кодексом України, як і визнання економічними інтересами ліцензії на право здійснювати певний вид діяльності. Тобто документи дозвільного характеру можуть водночас визнаватися «активами» та охоплюватися поняттям «майно». Подібні ситуації вимагатимуть від вітчизняних органів правосуддя, враховуючи вимоги Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», вирішення справ з урахуванням не лише національного законодавства, а й положень Конвенції та практики Суду як джерел права.

⁷ Див. Моніка Карс-Фріск. Право на власність: питання імплементації статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини // Див. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської — К., 2004. — С. 606; С. 685—702.

Summary

The article exemplifies the ECtHR's dealing with the cases on violation of the right that is guaranteed by Article 1 of the Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and on the base of the ECtHR's judgments makes an attempt to define the notion of "property".

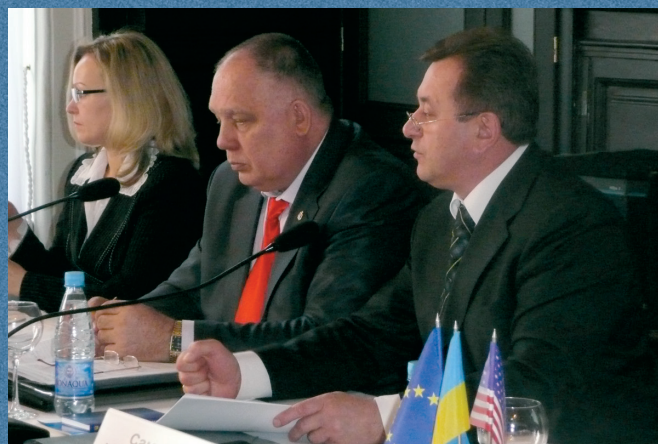
Міжнародні зв'язки

Вища кваліфікаційна комісія суддів України за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках проекту «Україна: верховенство права» спільно з Вищою радою юстиції, Державною судовою адміністрацією України провела семінари у містах Одесі (21—22 лютого 2008 р.), Харкові (25—26 лютого 2008 р.) та Львові (28—29 лютого 2008 р.) на тему «Забезпечення діяльності кваліфікаційних комісій суддів: добір кандидатів, атестація і дисциплінарна відповідальність суддів».

У роботі семінарів взяли участь більше 170 осіб. Це члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі — ВККСУ), голови та члени кваліфікаційних комісій суддів загальних судів, кваліфікаційних комісій суддів спеціалізованих судів (далі — ККС), представники Вищої ради юстиції (далі — ВРЮ) та Секретаріату Президента України, начальники та спеціалісти територіальних управлінь державної судової адміністрації (далі — територіальні управління ДСА).

Актуальність проведених заходів полягає в тому, що вперше керівники державних органів, відповідальних за добір, призначення, атестацію суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, мали можливість спільно обговорити існуючі проблеми і виробити пропозиції для підвищення ефективності цих процедур. Під час роботи семінарів члени ВККСУ, регіональних ККС та представники ВРЮ визнали наявність недоліків, неузгодженість дій різних інституцій та обговорили методи вироблення стандартизованих підходів до їх вирішення. Так, ситуація щодо адміністрування процесів має багато відмінностей у різних регіонах. Одним із прикладів неузгодженості є те, що територіальні управління ДСА утворено відповідно до територіального устрою нашої держави

(в областях, АР Крим, містах Києві та Севастополі), а ККС діють в апеляційних округах, які об'єднують кілька областей. Тому майже всі учасники заходів підтримали ідею повернення до розташування ККС за обласним принципом.

Відкривали семінари голова ВККСУ, суддя Верховного Суду України Ігор Самсін, голова Вищої ради юстиції Лідія Ізвітова та керівник проекту USAID «Україна: верховенство права» Девід Вон.

Голова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України Віктор Кривенко розповів про добір суддівських кадрів і відповідальність суддів у нових проектах законів «Про суддоустрій України» та «Про статус суддів».

Начальник управління кадрового забезпечення апеляційних і місцевих судів та державної судової адміністрації ДСА України Володимир Гайдученко акцентував увагу на якості підготовки матеріалів територіальними управліннями ДСА щодо призначення на посаду судді кваліфікаційними комісіями суддів. З метою належного забезпечення підготовки та розгляду матеріалів учасники семінарів дійшли висновку, що треба спільно з ВРЮ опрацювати питання можливості видання окремого збірника з переліком та вимогами до документів щодо кандидата на посаду судді.

Про порядок проведення кваліфікаційного іспиту і надання рекомендації на посаду судді та формування кадрового резерву кандидатів на посаду судді доповідали голова ККС загальних судів Одеського апеляційного округу Анатолій Бабій, голова ККС загальних судів Харківського апеляційного округу Юрій Долгов і член цієї ККС Іван Струк, голова ККС загальних судів Львівського апеляційного округу Юрій Макаров. Співдоповідачем з цих питань була Любов Маруліна, начальник відділу організаційного забезпечення діяльності кваліфікаційних комісій суддів — секретаріату ВККСУ. За результатами обговорення цього питання учасники форуму дійшли згоди про необхідність розробити єдині вимоги до документів і запровадити єдину для всіх ККС процедуру проведення кваліфікаційного іспиту на конкурсних засадах і зарахування кандидатів до кадрового резерву за результатами кваліфікаційного іспиту. Наголошено на необхідності більш вимогливого ставлення до кандидатів, які перебувають у кадровому резерві, вивчення моральних та особистих якостей під час рекомендації їх для призначення на посаду судді.

Серед питань, обговорених на семінарах, особливий інтерес в учасників викликали також питання процедури призначення суддів в Україні, підготовка і розгляд ККС матеріалів щодо присвоєння кваліфікаційних класів та звільнення суддів, дисциплінарне провадження щодо суддів, проблеми неузгодженості у чинному законодавстві, виконання рішень ВККСУ, Типовий регламент роботи ККС тощо.

Видавництво «Істина» пропонує:

Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України

Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. — Вид. 2, змінене і доп. / За ред. В.М. Коссака. — К., 2008. — 992 с.

У коментарі докладно проаналізовані усі статті Цивільного кодексу України.

Нормативний матеріал подається станом на 15 грудня 2007 р. Аналізуються також відповідні положення Господарського кодексу України, інших законодавчих та підзаконних нормативних актів.

Цей коментар буде корисним для суддів, адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів, викладачів, аспірантів і студентів юридичних навчальних закладів, усіх, хто цікавиться питаннями застосування цивільного законодавства України.

Судова практика з відшкодування моральної шкоди /
Укладач — В.І. Манукян. — К., 2008. — 320 с.

У збірнику тексти судових рішень з питань відшкодування моральної шкоди (усього більше 100) розподілені за категоріями, а досить розгорнутий алфавітно-предметний покажчик допоможе читачеві легко знайти потрібне рішення суду. Публікація судових рішень дає змогу одержати узагальнену картину щодо розмірів компенсацій, які присуджуються судами України у різних категоріях справ.

Крім того, збірник містить додатки — витяги з нормативних актів з питань відшкодування моральної шкоди.

**Бадира В.А., Денисов С.Ф., Денисова Т.А.,
Мінаєв М.М., Хашев В.Г. Кримінально-виконавче право:
Навчальний посібник /** За ред. Т. А. Денисової. — К., 2008. — 400 с.

Навчальний посібник підготовлено згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України.

Розроблений відповідно до навчальної програми курсу «Кримінально-виконавче право» навчальний посібник включає основні положення, що містяться у Загальній та Особливій частинах, нормативну базу курсу з урахуванням змін кримінально-виконавчого законодавства, тести, глосарій, а також запитання, що необхідні працівникам кримінально-виконавчої служби для практичної роботи.

Книга розрахована на студентів, курсантів та слухачів вищих навчальних закладів, аспірантів, ад'юнктів, викладачів, працівників кримінально-виконавчої служби України, а також юристів, які вивчають кримінально-виконавче право.

**Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Цивільні правовідносини:
Навчальний посібник.** — К., 2008. — 304 с.

У навчальному посібнику з урахуванням оновленої концепції цивільного права України розглядаються питання теорії цивільних правовідносин на сучасному етапі розвитку вітчизняної правової системи.

Значну увагу приділено розгляду цивільних правовідносин як різномірневої юридичної категорії. Проаналізована суть цивільних правовідносин у контексті загальної теорії права, теорії цивільного права як права приватного, проблем застосування цивільно-правових норм на рівні конкретних відносин. Розглянуті умови та підстави виникнення цивільних правовідносин на кожному із зазначених рівнів. Проведено детальний аналіз існуючих класифікацій цивільних правовідносин та розглянуто значення окремих видів правовідносин для функціонування цивільного обороту.

Навчальний посібник стане у нагоді студентам вищих юридичних навчальних закладів, а також аспірантам, науковцям, практикам, викладачам — всім, хто цікавиться питаннями цивільних правовідносин.

*Книги можна замовити у видавництві за адресою:
04136, м. Київ 136,
вул. Маршала Гречка, 13.
Телефони: (044) 434-8406, 449-9455.*

